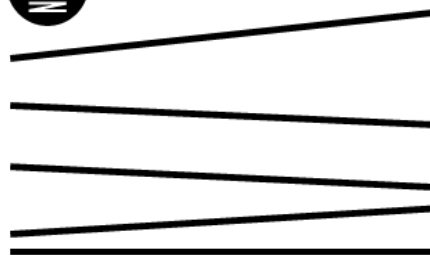

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Nielsen, R.; af R. Nielsen.

Logik og Psychologie : Cursus for
Universitetsaaret 1871-72

Kjøbenhavn : J.H. Schubothe, 1871

8 s.

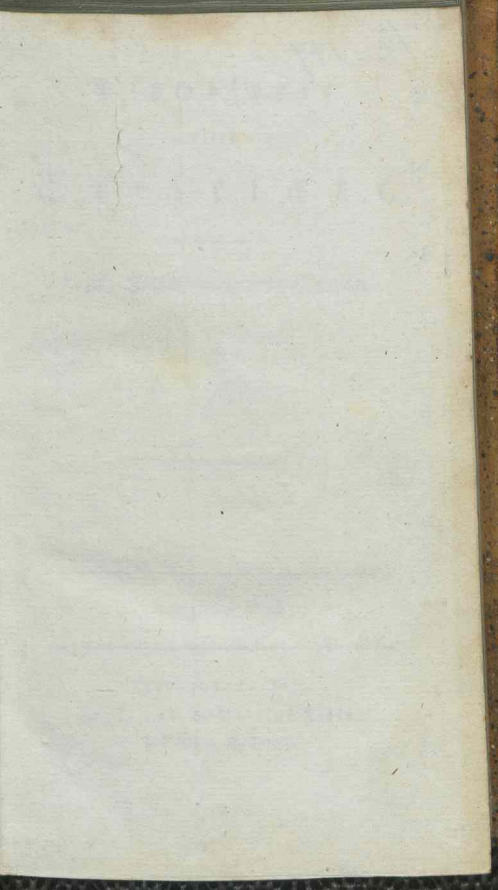
DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

14. - 147.

Psychologie
eller
Sjælelære.

Logik, Moral og naturlig Religion.

af
C. P. Funke.

Oversat af Tydsk.

Kjøbenhavn, 1799.
Trykt paa A. Soldins Forlag
hos Boas Brünnich.

213010912

1811

1111111111

1111111111

1111111111

1111111111

I n d h o l d.

Om Sjelen.

	Side
M eningen om dens Væsen	I
I.	
Sjelenes Evner og Kræfter	7
Fornemmelse	8
Dyriske Drifter	10
Instincter	11
Følelse	12
Forestilling	15
Begreber	16
Erkjendelse	18
Om Forstandens rette Brug	22
Følelsernes første Lov	22
Om Drømme og deres Udtydning	25
Om Sværmere og Phantaster	27
Om Vanvittige	28
Følelsernes anden Lov	31
Følelsernes tredje Lov	32
Om Domme. En Doms Sandhed	33
Fordomme	34
Glutninger	35

	Side
Fornuftsandheder	36
Provesteen for Sandheden i enhver Dom og enhver Slutning	37
Fornufttro	38
Kundskab	38
Bidnessbyrdenes Prøvelse	39

2.

Tanker og Handlingernes Indflydelse paa voort Vel. Sædelære	41
Moralitet	44
Moralisk Frihed	44
Gode og Ondt, Ret og Uret	47
Moralloven	48
Morallovens Forskrifter for Mennesker uden for deres Forhold til andre	49
Omsorg for Livets og Sundhedens Vedligeholdelse. Om Selvmord	49
Umaadelighed	57
Udruelighed	59
Umaadelighed i Evisen	60
— i Drukken	63
Hvorfor Mennesket er indtaget af Drukken hedens Tilstand.	65
To Classer Drankere.	68
Om Rydskheden	69
Tanker af en Philosoph om de første Menne- skers saakaldte Syndsfald	71
Beroligelse for Menneskevennen ved hans Bekymring over Følgerne af den forvil- dede Forplantelsesdrift	74
Forplantelsesdriftens tidlige Opvaagnelse	75
Forebyggelse af Følgerne deraf	77
Forberedende Underviisning for Ungdommen om Forplantelsen	79
Egentlig Underviisning om Menneskets For- plantelse	92

	Side
Korplantelsestivtens unaturlige Tilfredsstillelse	99
Advarsel for Korplantelsestivtens Tilfredsstillelse førend Modenheds Alderen. Tegn paa denne Alder.	100
Om Modenheden berettiger os til at tilfredsstille Korplantelsestivten?	101
Naturens og Culturens Strid og den deraf flydende Elendighed	102
Bevæggrunde til Kydsfhed uden for Egtestanden	107
Middel til Parringsstivtens Beherskelse	108
Naadelighed er en Pligt endog i den tilladte Mødelse	111
Anden Hovedregel i Moralloven med Hensyn til Mennesket uden for dets Forhold til de andre. Forstandens Dannelse	113
Karsager til Maaalen paa Oplysning	115
Erhvervelse af nyttig Duelighed, for at kunne fortjene sig tilstrækkeligt Livsophold	118
Skyldighed at stræbe efter Formue og udvortes Velstand	118
Selvstændighed er en agtværdig Dyd	139
Hele Sadelærens Hovedgrundsaetning	141
3.	
Sjelens Evne til at høre sig over det Jordiske, og tænke sig Gud, Udødeligheden og sin Bestemmelse. Naturlig Religion	143
Hvorledes Forestillingen om en Guddom efterhaanden har dannet sig	144
Gudetjenestens første Oprindelse	145
Oprindelsen til det saakaldte Heretie	147
Præsteordenens Oprindelse	149
Troen paa et høieste Væsen	156
Hvortil det nytter at ijselsætte sin Aand med overjordiske Ting	158
Grunde for Troen paa et høieste Væsen	163

Adskillige Spørgsmaal i Henseende til dette	
Bæsen, der ikke lade sig besvare.	165
Guddommens Egenskaber	167
Troen paa Afguder.	170
Tvende Sætninger, der ere overførte fra	
Troen paa Afguder til Lærebygningen	
om en eneste Gud	170
Overtro om Bønnens Kraft	174
Hvad Nytte man har af Troen paa et høieste	
Bæsen	175
Dette Spørgsmaals Besvarelse	178
Om der gives særegne Pligter imod Gud	182
Om man bør bygge Moral paa Religion eller	
Religion paa Moral	189
Retfærdiggjørelse af Guds Vilddom og Godhed	
ved det Ondes Tilstedelse	191
Hvorfor er den Dydige ikke altid lykkelig, og	
den Lastefulde ikke altid ulykkelig?	201
Sandsynlige Grunde for Sjælens Udsdelighed	203
Meninger om Sjælens Tilstand efter Døden	208
Om Gud belønner og straffer vilkaarligen	210
Skadelig Indflydelse paa Moraliteten af Vil-	
kaarlighed i Straffe og Belønninger	215
Naturlig Sammenhæng imellem Menneske-	
nes Handlinger som Årsager og deres	
Følger som Virkninger	222
Besvarelse af Spørgsmaalet: Hvorfor er den	
Dydige ikke altid lykkelig og den Last-	
fulde ikke altid ulykkelig	225
Mogle andre Grunde for Sjælens Vedvaren-	
hed efter Døden	227
Slutningen af denne hele Betragtning	230

Om Sjelen.

Med nogen Eftertanke over vort Legemes konstige Indretning opkommer snart den Tanke hos os: Men hvad er da den første Årsag til dets Bevægelse? — Musklerne bevæge Beenbygningen, det kunne vi see hvert Dieblisk; af Nerverne er Muskelbevægelsen afhængig; thi Erfaringen lærer, at en Muskel ophører at kunne bevæge sig, saasnart den Nerve er overstaaren, der staaer i Forbindelse med samme; men hvad driver nu Nerverne til at sætte Musklerne i Bevægelse? — Vor Villie. Og hvad er det, der indvortes i os tænker og vil, og har Forestillinger om Tingene uden for sig? Her forlader Erfaringen os aldeles. I tusinde og tusinde Aar har man allerede speculeret derpaa, og til den Dag i Dag endnu ikke kunnet sige noget med Visshed derom. I de ældre Tider tilskrev man en

usynlig Kraft enhver Virkning, hvis Årsag man ikke kunde opdage med Sandserne eller begribe med Fornuftten, og altsaa tænkte man sig ogsaa den oprindelig bevægende og forestillende Kraft i os som et usynligt Væsen. Da man holdt for, at alt, hvad der var legemligt, maatte være synligt eller kjendeligt for Sandserne, saa var det naturligt, at dette usynlige Væsen blev holdt for at være ulegemligt. Alt, hvad der ikke er Legeme, hedder *Ånd*, og da ethvert Legeme bestaaer af Dele og indtager et Rum, saa kan en *Ånd* ikke bestaae af Dele og ikke indtage Rum, thi ellers var den Legeme. Hvad, der ikke har Dele, maa være en *Enhed*, folgelig er og al *Ånd* en *Enhed*.

Bed saadanne Slutninger dannede der sig Tid efter anden den Mening, der nu næsten almindeligen er bleven antagen: at den Kraft, hvorved Legemet lever, er, væsentlig forskjellig fra Legemet, i Følge sin Natur en *Ånd*. Legemer forgaae, naar de Dele, de bestaae af, skille sig fra hinanden, og denne Skjæbne have alle Naturproducter uden Undtagelse: folgelig ere de for gjængelige. Hvad, der ikke bestaaer af Dele, kan ikke opløses; *Ånd* bestaaer ikke af Dele: folgelig er *Ånd* ufor gjængelig, er *Ånd* evig. Altsaa bliver vor *Ånd* ogsaa til efter Legemets Oplosning uafhængig af samme; den forgaaer, den døer aldrig.

Den Mening, at det er en ubødelig Mand, der besjeler vort Legeme med Liv, har fundet Bifald hos alle dannede Folkeslag, og er derved bleven den herskende. Dog gaves der endog fra de ældste Tider af Kolt, ja hele, skjønt ikke talrige, Secter, der troede det Modsatte, tilslagde Legemet selv Conen til at tænke og bevæge sig, og holdt dets Død for Enden paa Tilværelsen. De grundede deres Mening fornemmeligen derpaa, at adskillige livløse Ting yttre Virkninger, hvis Aarsager vi ligesaa lidet kunne fornemme ved vore Sandser, som vi ved samme kunne fornemme den tænkende og livgivende Kraft i os. Naar vi altsaa erklære denne sidste for at være ulægemlig, hvorfor skulde vi da ikke ogsaa erklære, f. Ex. den magnetiske og electriske Kraft derfor? Men ere alle disse Kræfter Mand, saa ere de jo i Henseende til deres Væsen af een Natur med vore Sjæle, følgerigen maae magnetiske og electriske Legemer ligeledes være besjelede*). Dette synes dog u-

*) Denne selsomme Mening, der synes at blive Slutningen af ovenstaaende Raisonnement, er derfor og virkeligen lagt til Grund i følgende høist sværmeriske Skrivt: Freie Gedanken über Gott, Universum, Mensch, Freimaurer, Rosenkreuzer, Stein der Weisen, Religion,

nødvendigen at forudsætte, at Kraft overhovedet ikke kan være legemlig, da vi jo ikke have nogen

h. Schrift, Vernunft, Freidenkeri, Aufklärung, mit Anmerkungen zu den geheimen Briefen über die Preussische Staatsverfassung seit der Thronbesteigung Friedrich Wilhelm II. Hamburg, 1788. Deri hedder det blandt andet:

Al Chaosset fremtraadte Verdens Sjæl, Verdens Aand, Løst. Denne Verdens Aand føder, bevæger, besjeler, ødelægger og føder igjen alle Ting, har en ubegriabelig Indflydelse paa de skabte Anders, Forstands, og Villiekræfter og er hiin levende Guddomsaand, der beboer alt; dog er den, som underordnet Bestyrer, afhængig af den store guddommelige Treenighed. Menneskene have fra de ældste Tider af gjort sig mange Slags Forestillinger om Gud og om Tingene i Verden, og ere faldne paa meget besynderlige Tanker og Systemer; men for at komme paa Spore efter Sandheden, synes Analogiens Bei at være den sikreste. Thi da alt, hvad der er, har et Ophavsvesen, og alt er et Udtryk af Gud, saa maa den synli-

fornuftig Grund til at kunne forudsætte dette. Hvorfor skulle der ikke kunne gives legemlige Væ-

ge og usynlige Verden ligne hinanden, og den usynlige lade sig forklare af den synlige.

Det er Frufterne af en Phantasie, der svæver omkring i det Usynliges Rige!

J forigt erindrer jeg her een for alle Gange, at jeg i denne for Borgere bestemte Bog med Overlæg berører deslige speculative Materier. Borgeren staaer nu (vel ikke allevegne, men dog paa mange Steder) paa Hjint Culturens farlige Trin, hvor en stor Deel af de Lærde endnu stode for omtrent et halvt hundrede Aar siden, d. e. hgn indslader sig paa at gruble over Troens Gjenstande. Hvad, han tilforn troede paa det blotte Ord, vil han nu vide, og da dette i Henseende til hine Gjenstande er umueligt, saa betræder han derover en af de to Afveie: enten at forkaste uden Forskiel alt, hvad der kan være Gjenstand for Troen, selv endog for den fornuftige Tro; eller at ophæie sine egne Tanker og Forestillinger om overjordiske Ting til Fornuftsandheder, og blive en Sværmer og en Forsfølger af dem, der tænke anderledes. Jeg kjender

sener, der ikke lade sig fornemme ved vore grove Sandser, og af hvilke alle hine underfulde Virkninger, Bevægelse, Kølelse og Forestilling blive frembragte? I sige: disse Virkninger lade sig ikke forklare af Naturen, men blive de da ved at forudsætte en Aands Tilværelse begribelige? — 10. 10.

Jeg har ikke villet anføre alle de Grunde, begge Partier have for og imod Sjælens Tilværelse som Aand. Det var nok at vise, at der ligesaavel gives Grunde derimod, som Grunde derfor, og at ingen af Partierne overbevise de kan bevise hinanden deres Mening, efter-

blandt almindelige Borgere nogle erklærede Ateister, mange Tvivlere og endnu flere Sværmere.

Naar Menneskene først have sat Gud paa Grandstningens Vej, saa er det umueligt at bevæge dem til at lade sig nøie med at sige efter, hvad andre sige for dem; ethvert dertil hensigtende Forsøg vil være spildt. Derimod er det da den højeste Tid til at lære dem, hvorvidt Grandserne for vore Kundskaber strække sig, og at alt, hvad der ligger paa hin Side deraf, aldrig kan indsees med Visshed, men at Forestillingen derom kun lader sig bygge paa Sandsynlighedens Grunde.

di det kun er Mening, men ikke Fornuft-
sandhed. Og naar dette paa begge Sider
stedse var bleven erkjendt, saa vilde ikke Had og
Forsølgelse, som, desværre! er sket have split-
tet dem ad.

Lader os altsaa forbigaae at afgjøre, hvad
Natur det i os tænkende Væsen er af. Der ved-
varende Tilværelse efter dette Liv staaer til Skæ-
berens Almagt, Wiisdom og Godhed, men er
ikke afhængig af Sjælens Beseffenhed. I de
følgende Afdelinger ville vi see, at det af moral-
ske Grunde er i høieste Grad sandsynligt: at vi
ere skabte til U dødelighed. Nu for Ti-
den vil vi ene og allene holde os til Erfaringen,
og søge at blive bekjendte med dette Væsens Ev-
ner og Kræfter, og med de Love, der lade sig ud-
lede deraf.

I.

Sjælens Evner og Kræfter.

Ved Benævnelserne Sjel, Aand, Forestil-
lingskraft og Tænkraft forstaae vi
overhovedet eet og det samme Væsen; men dog
bliver Ordet Sjel fornemmeligst brugt med Hen-

syn til den levendegjørende, men And
 fornemmeligst med Hensyn til den tænkende
 Kraft.

Oprindeligen faaer Sjelen Stoffen til sin
 Virksomhed igjennem Sandserne. Gaves der
 noget Menneske, der fra sin Fødsel af havde væ-
 ret negtet Bruget af alle Sandser, saa vilde
 Sjelen hos ham ikke være istand til at yttre mere
 Virksomhed, end hos den, der ligger i en dyb
 Asmagt. Ved Sandserne faae vi allerførst Ind-
 trykkene af de Gjenstande, der ere uden for
 os. Disse Indtrykke frembringe i Sandseredska-
 bernes Nerver en Forandring, en Fornemmel-
 se, der igjennem Nerverne med en ubegribelig Hurt-
 tighed forplanter sig til Hjernen, og her nu gjør
 et indvortes Indtryk, der opvækker Kæ-
 lelse eller Bevisethed i os om det udvortes Ind-
 tryk. Ligesaa hastigen frembringes der For-
 retsillinge af denne Kælelse, det er Sje-
 len forestiller sig enten den Gjenstand, Indtryk-
 ket er kommet fra, eller den derved opvakte Kæle-
 lse. Naar man f. Ex. hører en Musik, saa tæn-
 ker man enten paa den Spillende og det Instru-
 ment, der spilles paa, eller sysselsætter sig med
 den Kælelse, Musikken opvækker. Sysselsættelsen
 med Kælelsen hedder Bevidsthed; Sysselsættel-
 sen med Gjenstanden Iagttagelse. I begge Fald,
 hvad enten vi henvende vore Tanker paa den ud-
 vortes Gjenstand eller paa den indvortes, d. e. paa

vor egen Følelse, faae vi Begreber, hvilket er det samme som Forestillinger om Gjenstandens Egenheder. Ved adskillige Begrebers Sammenligning med hinanden komme vi til Erkjendelse, d. e. til Bevidsthed om Gjenstandenes Forhold til eller Forbindelse med hinanden og os selv.

Men det er ikke blot ved Indtrykke af nærværende Ting, der frembringes Følelser og Forestillinger i Sjelen; vi besidde ogsaa Evne til at kalde foregaaende Forestillinger tilbage igjen, naar vi erindre os Tid, Sted og andre Omstændigheder, som Forestillingen var forbunden med. Denne Evne kalder man Erindringskraft. Ofte falde og deslige Forestillinger os ind af sig selv, uden at vi behøve at betænke os derpaa, og dette er da en Virkning af Husommeligheden. Naar Billedet af den Gjenstand, der forhen engang opvakte Følelser i os, forestilles igjen saa levende for os, som om vi havde Gjenstanden selv for Næse, saa er det Indbildningskraften, der yttres sig. Ogsaa kunne vi formedelst Phantasien i Tanterne, forestille os Gjenstandene anderledes, end vi have fornummet dem igjennem Sandserne, ja vi kunne endog formedelst samme skabe ganske nye Gjenstande, og sammensætte de sælsomste Former, der ikke under den Skikkelse ere til i Naturen.

Følelsen er altsaa, som vi have seet, den første og fornemste Betingelse ved alle Sjælevirkningerne. Efter Sandseredskabernes forskjellige

Beskaffenhed ere Kornemmelserne, som bekjendt, forskjellige, og paa denne Forskjellighed er det, at den antagne Inddeling i fem Sandser grunder sig. Men overhovedet have dog alle de forskjellige udvortes Indtrykke det tilfælles med hinanden, at de enten forarsage os b e h a g e l i g e eller u b e h a g e l i g e K ø l e l s e r. Det stærkeste Indtryk gjøre Gjenstandene paa den egentlige saakaldte Kølselfands, efterdi Nerverne blive pirrede ved den umiddelbare Berørelse deraf. Denne Sands er udbredt over det hele Legeme, og strækker sig saavel til de udvendige som indvendige Dele af samme. Da de indvendige Dele ere finere og kjelnere end de udvendige, faaer og den Nervepirring i dem langt heftigere, hvorfra de uimodstaaeligste dyriske Driøter faae deres Tilvarelse.

De dyriske Driøter opkomme altsaa alle ved Pirringer i Legemets indvendige Dele. Enten have de en Mangels Afhjælpelse, saasom Hunger og Tørst eller en Udtømmelse, saasom Forplantelsen og Uhumskhedernes Bortførelse, til Formaal. Den sidste Driøt virker ikkun mechanic, men de øvrige Kornedigheder virke oprindeligen hos Menneſket, ligesom hos Dyret, paa Instinctvis, d. e. de kræve, saa at sige, blind Tilfredsstillelse, uden at man forud behøver at undersøge og gjøre sig bekjendt med de Gjenstande, der tjene til at tilfredsstille

dem. Naar Mennesket følger de Driister, der virke som Instinct, saa handler det overensstemmende med sin Natur. Men det kan og bør forvandle disse Driister, det kan og skal ophoie dem til fornuftige Driister, og dette finder Sted, naar det tager det Formaal, det bør have ved Driisternes Tilfredsstillelse, i Betragtning, og ikke uden foregaaende Valg betjener sig af de Gjenstande, der kunne tilfredsstille dem. Det er naturligt, at man ved at føle Instinctets Bevægelse ogsaa attraaer en Gjenstand, der formaar at tilfredsstille det, folgelig føder den dyriske Driist en dyrisk Attraa. Baade Tilfredsstillelsen selv og Tilstanden efter samme er forbunden med dyrisk eller legemligt Velbefindende, saafremt man ellers ikke lader Tilfredsstillelsen overskride Naturens Grændser. Den dyriske Lyst, som Driistens Tilfredsstillelse umiddelbar ledsages af, bestaaer i et Slags Krillen i Nerverne, og det Velbefindende, der fornemmes efter Tilfredsstillelsen, reiser sig fornemmeligen derfra, at Pirringen, som Trangen til Mangelsens Afhjælpelse eller Overflødighedens Udtømmelse, har forarsaget, ophører. I Følge deraf gives der to Grader Gandselighed: den første og laveste bestaaer i Attraaen efter den behagelige Nervepirren, uden at Naturdriistens Tilfredsstillelse tages i Betragtning; men den anden har den dyriske Driists Tilfredsstillelse til sit nærmeste Formaal, folgelig er den behagelige Fornemmelse

derved underordnet dette Formaal. Foræblingen af den dyriske Drixt bestaaer i, at man ved dens Tilfredsstillelse ikke blot henseer til at bringe den besværlige Pirren til at ophøre, men at man ogsaa tager det Formaal i Betragtning, der skal opnaaes ved dens Tilfredsstillelse. Den, der spiser, uden at fornemme Hunger, allene for den behagelige Smags Skyld, staaer altsaa paa Sandselighedens laveste Trin, og er sædvanligen og hengiven til Umaadelighed. Den, der ved Nydelsen blot har til Hensigt at mætte sig og afhjælpe den ubehagelige Kælelse, Hungeren forarsager, følger her Naturens Drixt, uden at hæve sig over den grovere Sandselighed. Men det fornuftige Menneske anseer Fødens Nydelse som et nødvendigt Middel til at styrke Legemet og opholde Livet, og iagttager, overeensstemmende med hiint Formaal, Fornuftens Forskrifter i Henseende til Valget af og Maalet paa den Føde, han nyder.

Kælelsen udmærker sig fra Fornemmelsen særdeles ved den klare Bevidsthed, Sjelen derved har om sin egen daværende Tilstand. Den højeste Grad behagelig Kælelse, der gives, falde vi Henrykkelse, og denne finder Sted, naar vi ene og allene sysselsætte os med den Tilstand, hvori en behagelig Fornemmelse sætter os, og alle andre Gjenstande (endog vi selv betragtede som Gjenstande) forsvinde af vor Bevidsthed. Dette er f. Ex. Tilfældet, naar vi høre en meget behagelig Musik.

Nogle Slags Følelser have vi tilfælles med Dyrene, andre ere vi udelukkende i Besiddelse af. Hine kaldes derfor dyriske, disse derimod menneskelige Følelser. De dyriske Følelser udspringe fra en dobbelt Kilde: fra Kornemmelsen af Livsforretningernes forstyrrede eller uforstyrrede Gang, og fra Kornemmelsen af de tilfredsstillende eller utilfredsstillende Driøter. Til det første Slags henhører den behagelige Følelse, vi have, naar Kordøielsesforretningen gaaer vel for sig, og ligesaa og den ubehagelige Følelse ved det Modsatte. Undertiden er Følelsen af en Uorden i Legemet saa svag, at vi ikke kunne bringe Grunden til denne Følelse til klar Bevidsthed. I dette Fald er det, der pleier at opkomme saadanne Ahnelser, f. Ex. om en vis forestaaende Sygdom, eller endog om den forestaaende Død, som Philosopherne kalde at forudsee dyrist. Ved det andet Slags dyriske Følelser forstaaer man dem, der opvækkes af Gjenstande, der gaae ud paa Tilfredsstillelsen af de dyriske Driøter (Hunger, Tørst, Korplantelsesdriøt). Synet men endnu mere Lugten af en behagelig Frugt opvækker saadanne Følelser.

Menneskelige Følelser opkomme ved Beskuelsen saavel af det Skønne og det moralske Gode, som af det Modsatte deraf. Følelserne ved det Skønne kalder man i Konfessproget æsthetiske, og om den, der af Naturen besidder Evne

til, uden klar Bevidsthed af Grundene, at føle hurtigen og rigtigen, hvad der er skønt, siger man, at han har æsthetisk Følelse eller Smag. Vænen til at føle Naturens Skønheder udvikler sig af sig selv ved nogen Uddannelse af Sjelekræfterne. Endog Børn glæde sig, naar de f. Ex. see en smuk Egn. Men at føle Konstens Skønheder er en sjelden Naturgave, og til denne Sjelevæbnes Uddannelse udkræves der Underviisning og egen Eftertanke. Ikke enhver har Følelse for det Skønne i en Concert eller i et Digt.

Følelserne af det moralske Gode og Onde hedde moralske Følelser. De have deres Oprindelse fra Indtrykket af moralske Handlinger, der formedelt deres Lovlighed eller Ulovlighed opvække Velbehag eller Mishag hos os. Naar vi see, at et forulykket Menneske bliver reddet ved en Menneskevens Hjælp, saa foraarsager det os Glæde; derimod føle vi Misfornøielse ved den udeeltagende Tilskuers Haardhjertethed. Den, der hastigen føler det moralske Gode eller Onde, uden at have klar Bevidsthed om dets Grunde, tillægger man moralsk Følelse.

Men sjelden ere disse forskjellige Følelser, de dyriske og de menneskelige, de æsthetiske og de moralske, ganske rene og ublandede, men flyde for det meste saa stærkt i hinanden, at de blive til et Slags blandede Følelser.

Forestillingen er den nærmeste Følge af Følelserne. Vi forestille os nemlig enten Følelserne selv eller de Gjenstande, der opvække dem. I første Fald opkommer der Affecter, d. e. Sindsbevægelser, hvori Bevidstheden om vore Følelser er klarere end Bevidstheden om den Gjenstand, der har opvakt dem. Saadanne Affecter ere: Glæde, Sorgmodighed, Undseelse, Anger, Regrelse. Forestillingen om de Gjenstande, der ere uden for os, frembringe efter Følelsernes Forskjellighed ogsaa forskjellige Sindsbevægelser, men som dog alle stemme overeens med hinanden deri, at Bevidstheden om den Gjenstand, der opvækker dem, er klarere end Bevidstheden om Følelserne selv. Dersom Følelsen er moralsk, saa opkommer der Kjerlighed og Hviagtelse; men i modsat Fald Had og Foragt. Forestillingen om det æsthetiske Skjønne opvækker Beundring, Forundring &c. Blotte dyriske og sandfælige Følelser have dyrist og sandfælig Attraa eller Afstø til Følge, d. e. vi attraae eller afstø den Gjenstand, der opvækker en behagelig eller ubehagelig sandfælig Følelse i os. En vedvarende rolig Attraa efter en Gjenstand, der volder os Fornøielse, hedder Tilbøielighed; men er Tilbøieligheden stærk, eller er Mennesket særdeles aabent for een fremfor en anden Tilbøielighed, saa kalder man den Hengivenhed. Ofte stiger Sindsbevægelsen ved sandfælige Følelser til en saadan Grad af Styrke, at den ytrer sig med

en særdeles virksom Bestræbelse, og at Bevidstheden om vor egen Sindstilstand næsten forsvinder ganske for os; dette er det, man kalder *Liden skab*, f. Ex. *Brede*. Jo mere Bevidstheden af os selv aftager og jo stærkere Forestillingen om Gjenstanden bliver for os, desmere voxer ogsaa *Liden skaben*; saaledes overgaaer f. Ex. *Brede* til *Forbitrelse*, og denne igjen til *Raserie*.

Vore Forestillinger om Tingene meddele os derefter *Begreber*. Vi have et Begreb om en Ting, naar vi ere os dens Egenhed (det, der er den egen, og hvorved den udmarker sig fra andre Ting) bevidst. I Henseende til Begrebernes Fuldkommenhed pleier man at antage tre Grader, som man betegner med Ordene *dunkel*, *klar* og *tydelig*. Ved det dunkle Begreb om en Ting ere vi os dens Kjendtegn ikke ret bevidste; det er os, ligesom om vi havde seet den i Dagbrakningen eller Aftenkumringen, og vi kjende den derfor ikke igjen, naar den forekommer os paa ny. Ere vi os derimod nogle Kjendtegn saa meget bevidste, at vi i forekommende Tilfælde kunne kjende Gjenstanden igjen, saa have vi et klart Begreb om samme. Men kan man ikke allene kjende Gjenstanden fra andre Gjenstande, men endog angive saadanne Kjendtegn derpaa, at man aldrig staaer Fare for at forbytte den med andre Ting, der ligne den, saa har man et tydeligt Begreb derom. Seer man f. Ex. paa en *Spadseretour* et *Træ*, uden særde-

les at give Agt derpaa, saa er man sig vel bevidst, at det var et Træ, man saae, det er, man har det Begreb om Gjenstanden, at den er et Træ, men man veed dog desuagtet ikke, til hvilken Art det henhører, og altsaa kan man ei heller kjende det fra et andet, som man en anden Gang paa samme Spadseretour ligeledes kaster Biet hen paa. Dette Begreb var folgelig dunkelt. Men det bliver klart, naar man, ved at lægge Mærke til nogle Kjendetegn hos Træet, bliver istand til at kjende det fra andre, og det bliver tydeligt, naar man, endog ved opvakte Tvivl, formaaer at angive saadanne væsentlige Kjendemerker hos denne Art fremfor hos andre Arter, at det tydeligen beviser, det er den Art, man har udgivet det for. Til saadanne tydelige Begreber kommer man fornemmeligen ved en frivillig Sjelsansstrængelse, der kaldes Opmærksomhed, og bestaaer i, at man af egen Tilskyndelse bestemmer sig til at betragte Gjenstanden og lægge sig efter at lære at kjende den. Man sammenligner og adskiller derved Tingene, og over saaledes tillige Bittigheden og Skarpsindigheden; thi Bittighed er Vone til letteligen at finde Tingenes Lighed med hinanden, og Skarpsindighed Vone til let at opdage Uligheden eller Forskjellen mellem samme. Naar man sammenligner adskillige Ting med hinanden, og udtrykker de Kjendemerker, de alle have tilfælles med hinanden, ved et eneste Ord, saa betegner dette Ord et almindeligt Begreb,

f. E. Udtrykket Dyr, der forener Kjendemerkerne hos alle Dyrerigets forskjellige Classer. Jo flere Ting, der forenes under eet Begreb, des færre Kjendemerker indeholder samme, og jo mindre derimod Tallet er paa de Ting, der forenes under et saadant Begreb, des flere Kjendemerker indeholder dette Begreb. Begrebet Dyr, f. E., indbefatter kun tre Kjendemerker: Liv, vilkaarlig Bevægelse, Følelse. Derimod indbefatter Begrebet Fugl foruden hine Kjendemerker tillige dem, Fuglen for sig har fremfor de øvrige Classer af Dyreriget. I denne Betragtning pleier man at inddele Begreberne i høiere og lavere Begreber, hvoraf de første stedse indbefatte færre, men de sidste stedse flere Kjendemerker.

Erkjendelsen grunder sig paa Begreber. Vi erkjende en Gjenstand, naar vi saavel ere os dens Forhold til andre Gjenstande som til vor egen Forestilling bevidste. Men der gives to Slags Erkjendelse: det ene, den beskuende, og det andet, den symboliske Erkjendelse. Den beskuende bestaaer i, at vor Forestilling udbreder sig til hele Billedet af en Gjenstand, til dens Figur, Størrelse, Skabning og flere andre af de Kjendemerker, der virke paa Sandserne, og at den derved adskiller den fra andre Gjenstande. Dette skeer enten ved Gjenstandens umiddelbare Beskuelse eller formedelst Indbildningskraften, naar denne enten

ved Tegn eller ved Beskrivelse med Ord sættes
istand til at danne sig et Billede deraf. Saaledes
kan f. Ex. et Malerie eller en skildrende Be-
skrivelse over en skøn Egn tjene os istedet for den
virkelige og umiddelbare Beskuelse deraf. Dette
Slags Erkjendelse, den beskuende, virker særdeles
stærkt paa Uettraaen.

Den symboliske Erkjendelse opnaaer Begreber om Gjenstandene, fornemmeligen ved
Symboler (Tegn eller Ord), og opkommer, i
det man efterhaanden betragter det ene Kjende-
mærke efter det andet, istedet for man ved Besku-
elsen forestiller sig det Hele under eet Billede.
Sjelen besidder nemlig den Evne, at kunne hefte
Opmærksomheden særdeles stærkt paa et vist Kjende-
mærke hos den forestilte Gjenstand, og lade alle
de øvrige forsvinde af den klare Bevidsthed; og
denne Evne kalder man Affsondrings- eller Ab-
stractionsevnen. Man kan, f. Ex., hos et
Dyr først forestille sig Bolelsen allene, som et
adskillende Kjendemærke, dernæst den vilkaarlige
Bevægelse o. s. f. Naar man nu forbinder de
affsondrede Kjendemærker til en ny Forestilling,
og lader de Gjenstande, fra hvilke Kjendemær-
kerne ere affsondrede, forsvinde af Bevidstheden,
saa betegner man hiin Forestilling med en Sym-
bol eller et Ord, for at blive istand til at beholde
den. En saadan Symbol er f. Ex. Ordet Dyr;
thi man tænker sig ikke derved nogen vis enkelt
Stabning af Dyreriget, men man tænker sig i

det Hese en Gjenstand, der lever, føler og bevæger sig vilkaarligen. Da nu Sjelen ved denne Forretning forener det Mangfoldige (Kjendemærkerne) til en Eenhed (den nye Forestilling) i Bevidstheden, saa kaldes denne Forretning at tænke, ligesom vi atter kalde Tænkeevnen Forstand, en Sjelsegenskab, hvorved Mennesket væsentlig udmærker sig fra Dyret.

Raar man tænker, danner der sig Domme. Man gjør i enhver Dom Forskjel paa tre Ting: 1) Gjenstanden, der dommes, om eller Subjectet; 2) det, der dommes om Gjenstanden, eller Prædicatet; 3) Forestillingen om det Forhold, hvori man tænker sig Subjectet til Prædicatet, eller Copula (Subjectets Forbindelse med Prædicatet). Den Sætning: Jeg er dødelig, indeholder en Dom, hvori Subjectet jeg er forbundet med Prædicatet dødelig ved Copula er. Raar vi ikke, ved at holde Subjectet og Prædicatet i Domme ved Siden af hinanden, kunne indsee deres Overensstemmelse eller Modsigelse, saa tage vi et tredie Begreb til Hjælp og gjøre en Slutning. Af den anførte Dom vilde der blive følgende Slutning: Alle Mennesker ere dødelige; jeg er et Menneske; følgelig er jeg dødelig. Det første Led af Slutningen hedder Oversætningen; det andet Underætningen; det tredie Slutningssætningen. Den Væne hos Sjelen, at kunne domme og slutte, kaldes for sig For-

n u s t , endstjønt man i det almindelige Liv dog ved dette Ord forstager Evnen til at blive forstandig; thi man siger, f. Ex., Mennesket er et fornuftigt, men Dyret et ufornuftigt Væsen. Forstanden kommer ikke førend Aarene.

Efterat vi nu have lært at kjende Sjælens forskjellige Evner og Kræfter, ville vi endeligen og undersøge de Love, hvorefter den virker, og derfra ulede Reglerne for Forstandens rette Brug. Man pleier at kalde den Videnskab, der handler om de nødvendige og almindelige Regler til at kunne tænke rigtigheden, Logik eller Fornuftlære. Dens Formaal er at sætte Mennesket i Sikkerhed for Wildfarelse og vise det Veien til Sandheden. Vel kan man ofte lade sig nøie med den naturlige Logik, med den sunde Menneskeforstand, ved Hjælp af hvilken man i mange Tilfælde ganske rigtigheden bedømmer det Sande og Falske, om man end ikke er sig Grundene for Dommen tydelig bevidst; men desuagtet bliver dog en Anviisning dertil saa meget mindre overflødig, som den, ved at give os mere Fasthed og Visshed, ikke allene ofte beklærmer os for at seile selv, men ogsaa sætter os i stand til desbedre at vogte os for at blive førte i Wildfarelse af andre.

Om Forstandens rette Brug.

Da Fornuftlæren har til Formaal at vise, hvorledes vi kunne skjelne Sandhed fra Wildfarelse, saa maae vi for alting først vide, hvad Sandhed er. Den bestaaer nemlig i vore Forestillingers Overeensstemmelse med den Ting, vi troe at kjende; derimod hedder det Modsatte Wildfarelse. Om vore Forestillinger stemme overeens med Tingen, lader sig afgjøre: 1) Efter Kjølelsernes Love, 2) efter de Love, som den dannede Forstand følger ved Domme og Slutninger.

Kjølelsernes første Lov lyder saaledes: Naar vi gjennem Sandferne føle noget, saa maa der ogsaa være noget, der opvækker Kjølelsen. Dette er saa klart, at aldeles ingen Indvending lader sig gjøre derimod, og at det altsaa ei heller behøver noget Beviis; thi det grunder sig paa den almindelig antagne og ved Erfaringen stadfæstede Sætning: Hvor der er en Virkning, maa der være en Årsag. Men rigtig nok kommer det nu fornemmeligen an paa, om Kjølelsen virkelig har sin Oprindelse fra den Gjensstand, vi formode, og om den er saaledes beskaffen, som vi netop i det Dieblif føle den. Ofte føres vor Dom i Henseende til disse to Omstændigheder vildt, og vi tillægge da

viffe Følelser og de deraf afhængige Forestillinger
 ganske falske Marsager. Dette er især Tilfældet,
 naar de indvendige Dele i Legemet ved en deri
 opkommen Norden usædvanligen blive pirrede.
 Undertiden virker en raaden Stof i Indvoldene
 med saadan en Styrke paa Lugten, at det fore-
 kommer den Syge, som Atmosphæren uden for
 ham er opfyldt med ildelugtende Dunster. Naar
 Blodet stimler stærkt til Hovedet, træster det
 iblandt, at der fornemmes en Susen og Ringen
 for Ørene, som temmeligen ligner Virkningen af
 udvortes tonende Gjenstande. Har man en Tid-
 lang betragtet en Gjenstand med vedvarende An-
 strængelse, saa svæver den os ogsaa fraværende
 mangen engang længe derefter saa levende for
 Øinene, som om vi endda virkelig saa den for
 os. Dette finder ligeledes Sted, naar See-
 nerverne ved et blændende Lys eller ved stærk An-
 strængelse i Mørke ere satte i en heftig Bevægelse:
 thi i dette Fald viser der sig mange Slags Skit-
 selser, der kun have Sted i de bevægede Ner-
 ver. Heraf og af en ophidsset Indbildnings-
 kraft lader det sig forklare, hvorledes man under-
 tiden kan troe at see fraværende Personer nærvæ-
 rende, eller endog sig selv som en anden Person.
 Paa samme Maade gaaer det til med Ahnelserne;
 thi ogsaa de ere Virkninger af en overordentlig
 Sindsanstrængelse.

Alle disse Forestillinger have altsaa deres
 Grund i os selv, og opkomme ligesaa vist ved

legemlige Aarsager, som Drømme, uordentlige
 Phantasier og Nattevandrernes og de Vanvittiges
 Tilstand ere Svagheder, der lade sig behandle,
 og i vore Dage ogsaa af enhver forstandig Læge,
 endog temmelig ofte med Held, blive behandlede
 medicinsk. Erfaringen lærer, at et sundt Men-
 neske, der fører et ordentligt Levned og har et ro-
 ligt Sind, altid nyder en fuldkommen vederqvæ-
 gende Søvn, uden at blive forurologet af
 Drømme, men at derimod Sygdomsstof i Lege-
 met, Overvældelse med Spise og Drikke og fore-
 gaaende heftige Sindsbevægelser sædvanligen for-
 aarsage Drømme. Vel ere Sandseredskaberne,
 naar vi drømme, tillukte for udvortes Indtrykke;
 men desuagtet er dog Forestillingsævnens vækket
 og sat i Virksomhed af den indvendige Nerve-
 pirring. Imidlertid kunne vi ikke lede, ordne,
 fortsætte og afbryde Forestillingerne saaledes efter
 Behag, naar vi sove, som naar vi ere vaagne,
 og derfor forbinde Forestillingerne sig, saaledes
 som de efterhaanden opkomme, vilkaarligen med
 hinanden, og danne altsaa paa denne Maade
 undertiden en yderst sølsom og forunderlig Scene.
 Sædvanligen drømmer man om de Gjenstande,
 man vaagen har tænkt særdeles levende paa, og
 Phantasien er da saa meget virksomere med sine
 Gjøglerier, som den ikke i denne Forsatning for-
 styrres af udvortes Indtrykke. Imidlertid fore-
 kommer der os dog og undertiden Ting, som vi
 ikke erindre os vaagne at have tænkt paa; ja der

indtræffer vel endog imellemstunder Omstændig-
heder, som vi have forudseet i Drømme; og, det
som mere er, man veed endog iblandt i Drømme,
at man drømmer. Dette alt er rigtig nok van-
skeligt at forklare, men dog kan man i enkelte
Tilfælde komme paa Spor efter de egentlige
Aarsager, f. Ex., til det, man har forudseet i
Drømme, naar man ret gjør sig Umage for at
tænke efter derover. I det mindste er det vist,
at Sjælekræfterne i nogle Eegdomme, ja endog
ved de blotte Anlæg dertil (og Drømme ere jo
ikke andet end Virkninger af vort Legemes for-
styrrede naturlige Gang) blive overordentligen
styrkede. *) Derfor kan et Landsarbejde, Op-
løsningen af en vanskelig Opgave, som man vaagen
har martret sig forgjeves med, undertiden lykkes os
i Drømme. Men fordi vi ikke nu for Tiden vide at
give nogen tilfredsstillende Grund for disse Sær-
heder, er det dog ikke afgjort, at det ogsaa vil
blive vore Efterkommere umueligt, og endnu
mindre nogen Folge, at man til deres Forklaring

*) See Girtanner om Børnesygdomme, især
Betragtningerne over Skrofler og Vattersot i
Hovedet. Han siger blandt andet: "Dumme
Børn faae sikkert aldrig Vattersot i Hovedet."
Altsaa vilde den almindelige Sætning: Kloge
Børn leve ikke længe, ikke være ganske uden al
Grund, og ingenslunde være en blot Overtro.

maa tage sin Tilflugt til fremmede Indvirkninger og hoiere Væsners Indflydelse. I gamle Dage, da man overhovedet tilskrev Wanderne enhver ubekjendt Aarsag til de foregaaende Virkninger, ansaae man ogsaa disse, ja endog Guderne selv for umiddelbare Aarsager til Drømmene. Imidlertid er dette ikke allene urigtigt, men har endog i mange Betragtninger skadelige Følger. En berømt Skribent har yttret sig saaledes derover. "Den almindelige Mand uvovede Forstand troer endnu ideligen i Drømme, Ahnelser eller andre pludselige Fornemmelser at høre Guds Stemme. Blandt andet veed jeg Exempel paa et Menneske, der ved denne Wildfarelse blev forledet til en grov Forbrydelse. En Kandskriver i Lingen foresatte sig engang at ville bestjæle en Professor ved Gymnasiet sammesteds, navnlig Dannhauer. Efterat han havde bestemt en vis Nat til at udføre dette Skarnstykke i, lagde han sig i en Lade, ikke langt borte fra Professorens Huus. For at forstærke sig Mod til at imodstaae sin Samvittighed, overgav han sig til Sønnen med den Beslutning, at ansee det for Guddommens Vink og Bifald, dersom han vaagnede om Natten Klokken eet, som den bekvemmeste Tid for ham til at udføre sit Forsæt. Han vaagnede, og hørte, i det samme han vaagnede, Klokken slaae eet. Denne pludselige Opvaagnen, hvorved hans Sjæl troede at have forholde sig ganske lidende, og hvorved han altsaa indbildte sig at erkjende Guds Stemme, be-

roligede ham i Henseende til hans Tvivl, og gav ham Mod til at berede sig til Gjerningen, der ogsaa endres med et skræffeligt Mord paa Professore. — Paa denne Maade filosofherede de Gamle, naar de tilskreve en guddommelig Indskydelse alt, hvad der foregaaer efter Indbildningskraftens Love, og hvis Oprindelsesmaade man er uvidende om, følgerigen ogsaa alt, hvad der forekommer i Sovne, i Sindsbevægelse, i Besejelse, i Vanvittighed ic. *) Endog den vise Syrach siger jo allerede: Narre forlade sig paa Drømme. Drømme ere ikke andet end Skygger uden Væsen. Og Propheterne tbre eftertryffeligen imod Drømmeudlæggerne, og sætte dem i een Classe med Tegnuidlæggerne og Sandsigerne.

Større endnu er Bildfarelsen, naar man holder Indbildningskraftens og Phantasiens Forstillinger, endog naar man er vaagen, for noget Virkeligt. Vi kalde den, der gjør sig skyldig heri, en Sværmer og Phantast. Ogsaa denne Tilstand har sin Grund i Norden i Nervesystemet, og stiger almindelig til den høieste Grad i Sygdomme, der ere forbundne med Feberhede. Hvo skulde nu ikke troe, at det var ethvert fornuftigt Menneske aldeles umueligt at fæste Lid til

*) J. A. Eberhards Theorie des Denkens und Empfindens. Nyeste forbedrede Oplag. S.

den, der for Alvor foregav at have Omgang med Aander, som aabenbarede ham tilkommende Ting, da et saadant Foregivende (saafremt det ikke er forsætligt Bedragerie) altid vidner om en Feil i Nervebygningens Tilstand, og ikke maa gjendrive med Grunde, men med Lægemidler? Men dog lærer Erfaringen, at uvidende Folk have en særdeles Tilbøielighed til at holde deslige Sværmerier for sande, og at de Bedragere, der foregive at see Aander, eller at spaae efter guddommelig Indskydelse, ikke have Mangel paa troende Tilhængere. Den sande Sværmer og Phantast, der ikke er det af Forskillelse, staaer færdig for med Tiden at blive vanvittig. Der rodfæster sig nemlig hos ham en egen bestemt Idee eller phantastisk Forestilling, som han holder for noget Virkeligt, og som det er ham kjærest at søffelsætte sig med. Man har besynderlige Exempler derpaa. Een bilder sig f. Ex. ind, at han er den Helligaand; en anden, at han har Kødder af Glas, hvorfor han ikke tør driste sig til at reise sig fra Stedet, han sidder paa*). Ofte er

*) I den Afdeling, der ovenfor handler om Marsagerne til Sygdommene, er der sagt, at de Gamle ansaae Forstandens Tab for en umiddelbar Virkning af en Aand, og at de kaldte denne Sygdom i Særdeleshed den hellige. Men endog i vore Dage hersker denne Mening endnu

det kun en eneste Idee, der gjør Patienten vanvittig, og i dette Fald ytrer han ganske sund Forstand i enhver Samtale, der ikke i nogen Maade vedkommer denne Idee. Dette lader sig, som sagt, ikke letteligen forklare; men at dog een eller anden legemlig Aarsag maa være virksom derved, seer man især deraf, at den Vanvittige undertiden bliver helbredet ved Lægemidlers Brug. Hvor stor en Indflydelse et usædvanligt Oprør i Blodet og andre deslige Uorden i Legemet undertiden have paa Phantasieens Opvækkelse, bevises ogsaa diensynligen af den saa kaldte Mareriden, hvor der under en stærk Vængstelse viser sig de frygteligste Skikkelser, ja hvor Forestillingen derom endog er saa levende, at man siden efter skulde sværge paa, at Vængstelsen havde været forarsaget af virkelig Hysterie, endskjønt dog de Syner, man har, tvertimod ere aabenbar forarsagede af Vængstelsen selv.

I disse Tilfælde er det altsaa indvortes Følelser, der stusse os; men dog kan ogsaa

hos Mahomedanerne, hvorfor de ogsaa ere et vanvittigt Menneske som en Helgen, og lade ham saa uindskrænket en Frihed, at han efter eget Behag gaaer ind, hvor han vil, spiser og drikker, hvad han synes om, og foretager sig alt, hvad han finder for godt.

Indtrykket paa Sandserne af udbortes Gjenstande opvække vrangte Forestillinger, naar nemlig Sandseredskaberne ere i Vorden, naar Gjenstandene enten virke for stærkt eller for svagt, og naar der gives en fremmed Mellemmaterie mellem Gjenstandene og Sandseredskaberne. Et Exempel i første Række har man i den Guulsoffte, der anseer alt, hvad han seer, for guult. Under det andet Tilfælde henhøre de Wildfarelser, Synet og Hørelsen begaae, naar man er for langt borte fra eller for tæt inde paa Gjenstandene, saasom, f. Ex., naar Knappen paa et høit Taarn forekommer den, der staaer neden under samme, meget mindre, end den virkelig er; men ligesaa lidet vilde vi og domme rigtigheden om dens Størrelse, naar man pludseligen holdt den lige tæt ind paa Vinene af os. Det tredje Tilfælde oplyses af Exemplet med de Bisøele og Bimaaer, vi troe at see, naar Lysstråalerne, brækkede af de Dunster, Luften er opfyldt med, frembringer saadanne Billeder for vore Øine.

Imidlertid ere de udbortes Sandseres Forblændelser hverken saa hyppige eller saa skadelige, som den indvortes Sandseres og Phantasiers Forblændelser. Hine forestille os kun Tingenes Bestaffenhed anderledes, end den er, og dersom end een Sandser er skuffet, saa kunne vi dog enten ved Hjælp af de øvrige (særlig ved Hørelsen) igjen trække os ud af den Wildfarelse, vi ere i, eller ved andre Folk bringes til at ind-

see og forlade den. Men den indvortes Sandhed og Phantasiens Skuffe os derimod i Hensende til den Gjenstand, Følelsen kommer fra, det er, de vise os en ganske falsk Marsag til den sølte Virkning, og da Phantasiens Billeder i en saadan Tilstand næsten have de samme Virkninger, som den sande Følelse, saa er det vanskeligt at overtøde den Forblændede om hans Wildfarelse.

Men hvorledes kunne vi nu beskjerme os selv og andre for deslige Wildfarelser? hvorledes overbevise os og dem om, at vor Dom over Følelsens Gjenstand er rigtig? — Her tage vi Følelsens anden, ikke mindre end dens første grundede Lov til Hjelp. Hvad vi føle, siger den, er ikke allene Noget, men det er og altid legemligt, og alle vore Følelser og Forestillinger have deres første Oprindelse fra legemlige Gjenstandes Indvirkninger paa vort Nervesystem. Hvad der ikke er legemligt, kan ikke føles af noget Menneske; Forestillinger om ulegemlige Ting ere blot Phantasiens Spil, og den, der forsikrer os om det Modsatte, den, der paastaar, at han har erfaret Anders Indvirkning paa sig, han maa og bevise det, d. e. han maa mage det saaledes, at ogsaa vi føle den. Vel har der fra de ældste Tider af været Menesker, der have roest sig af den Kunst, at kunne fremstille Ander; men de ere af for-

standige Folk allerede for længe siden blevne erkjendte for Bedragerer, og især er deres Bedragerie i de nyere Tider lagt saa klart for Dagen, at de nu kun drive deres strafværdig Gjøglerie i Løndom og for eenfoldige Folk. Det er for vort Livs Møjlighed en uundgaaelig Nødvendighed, at vi fast indprænte os den Regel: Alt, hvad der forekommer os (det være end nok saa underfuldt), bliver frembragt ved naturlige Kræfter, og virker formedelst sin legemlige Natur paa vore Sandser.

Følelsernes tredje Lov maa forbindes med den anden, naar vi vil prøve vor Dom derefter. Den siger: Alt, hvad jeg og andre, vaagne og med sunde Sandser, ideliggen have følt saaledes, er sandt. Om Gjenstandene virkelig ere det, de efter vor Følelse forekomme os at være, det kunne vi vel ikke bevise; men det kan ogsaa være os ganske ligegyldigt. Nok, vore Sandseredskaber ere nu engang indrettede saaledes, at Gjenstandene netop gjøre dette og ikke noget andet Indtryk derpaa. Naar kun alle forstandige Mennesker ere eensstemmige i deres Dom over dette Indtryk, saa er man ogsaa berettiget til at holde det for sandt. Men naar een eller nogle Personer afvige fra den almindelige Dom, saa maa dette undersøges næiere, efterdi det almindeligen har sin Grund i en Forblændelse.

Følelserne give os ikke allene Efterretning om Tingenes Tilværelse, men ogsaa om deres

Bestaaffenhed, deres Egenffaber og deres Forhold og Forbindelfer faavel indbyrdes fom til og med os selv. De ere folgeligen Kilden til den sandfeligte Erkjendelfe, fom Dyrene have tilfælles med os. Fra den sandfelige Erkjendelfe opkommer fremdeles (fom ovenfor er viift) den fornufftige Erkjendelfe, der fornemmeligen beftaaer i tydelige og almindelige Begreber, og hvorved Mennesket udmærkes fra det umælen-
de Dyr. Al Erkjendelfe lader fig altsaa føre tilbage til Følelfe og Erfaring, fom de første Oprindelfesfilder for famme. Det samlede Forraad af tydelige og almindelige Begreber, og Vonen til at dømme og flutte rigtigheden efter famme hedder Forftand, og om Anvendelfen af denne, er det nu vi have at tale.

Vi bruge vor Forftand til at dømme og flutte. Hvad en Dom er, vide vi af det foregaaende. Næften alt, hvad vi tænke og fige, beftaaer af Domme, om de end ikke altid blive udtrykte i hiin Form. Dog undtages: Spørgsmaal, Befalinger, Onsker, Bønner og Fordringer; thi diffe indeholde egentligen ingen Domme.

En Doms Sandhed beroer paa Begrebernes og deres Forbindelfes Rigtighed. Over en Gjenftand, fom jeg aldeles intet Begreb har om, kan jeg ei heller fælde nogen Dom. Hvad der altsaa ligger uden for Menneskenes Følelfe- og Erkjendelfesfreds, faafom, f. Ex. Nanderiget, kunne de blot have

modninger om, men ikke sælde nogen sikker Dom over. Det er overhovedet bedre at tilbageholde sin Dom over Ting og Personer, som man ikke kjender, end at skade sig selv og andre ved en falsk Dom. Men da vi indrette vore Handlinger efter Domme, saa er det en nødvendig Pligt at undersøge og lære at kjende de Gjenstande, der have Indflydelse paa Handlingerne. En Dom, der sældes og antages, før end den tilstræffelige Undersøgelse er foregaaet, hedder en Fordom, og denne kan vel indeholde en sand, men ogsaa ligesaavel en falsk Dom, hvorfor det altsaa er meget betænkeligt, at handle efter Fordomme. Til at prøve en Dom, hører der, at man gjør sig et tydeligt Begreb om Subjectet og Prædicatet, og derpaa undersøger om Subjectet tilkommer Prædicatet eller ikke. Men da dette er usømmeligt, saa blive mange Menesker ved deres sædvanlige Fordomme, omendstjont de mange Gange føle Skaden deraf.

En Doms Sandhed eller Falskhed lader sig ogsaa indsee, naar man tillige forbinder en anden Dom dermed, og derved altsaa gjør sig en Slutning. En Dom indeholder to Begreber, der ere satte i Forbindelse med hinanden, og en Slutning bestaaer af to med hinanden forbundne Domme (see ovenfor). Naar man altsaa vilde anstille en Prøve med Dommen: Lusten er et Legeme, saa maatte man tilføie en anden Dom, hvori Begrebet om Legeme var bestemt, og der-

paa forbinde denne med hiin. Derved blev der nu følgende Slutning: Hvad, jeg kan føle, er et Legeme; Lusten kan jeg føle; altsaa er den et Legeme. Vi see heraf, at en Slutning ikke er andet, end at udlede ubekjendte af bekjendte Sandheder, og at det, naar vi ville slutte rigtigheden, altid maa være bekjendte og almindelig antagne Sætninger, vi slutte fra. Af saadanne Sætninger gives der tre Slags: Sandfelige Jagttagelser, Erfaringer, Fornuftsandheder. De sandfelige Jagttagelser maae have hine Kjendetegn paa Sandheden, der ovenfor ere blebne angivne, men især maae de være befrieede for Phantasiens Indsydelse. Den Sætning: "Jeg kan føle Lusten," grunder sig paa en bekjendt sandfelig Jagttagelse og er altsaa og sand.

Erfaringer opnaaes ved gjentagning, sandfelige Jagttagelser, og vi sige, at vi erfare noget eller have havt en Erfaring, naar vi gjentagen have følt noget under eens Omstændigheder. Erfaringen er paalideligere endnu end en enkelt sandfelig Jagttagelse. Naar jeg, f. Ex., befinder mig ilde efter et vist Slags Epise, saa kan jeg dog endnu ikke derved slutte sikkert, at denne Epise har været Marsag til min Upasselighed; men naar det samme skeer oftere, naar der under de samme Omstændigheder ideligen følger en Upasselighed paa Nydelsen deraf, saa holder jeg med Føie dette Slags

Spise for at være mig skadeligt. En saadan fikker og almindelig Erfaringsætning er blandt andre ogsaa den: Alt, hvad jeg føler, er et Legeme; thi endnu har aldrig nogen følt noget Ulegemligt. Fra denne og den forrige Sætning slutter jeg altsaa: Lusten er et Legeme. — Men for at komme til rigtige Erfaringer, maa man ikke allene mange Gange og lang Tid igjentage de sandfelige Jagttagelser, men ogsaa noie lægge Mærke til, og noie sammenligne de Omstændigheder, under hvilke de hver Gang ere skeete.

Fornuftsandheder ere Domme, som man har uddraget af almindelig gjældende sandfelige Jagttagelser og Erfaringer, og som derfor ogsaa af alle fornuftige Mennesker blive erkjendte og uden Modsigelse antagne for sande. Dertil henhører, f. Ex., følgende Sætninger: Det Hele er større end en Deel af det Hele; intet kan paa een Gang baade være til og ikke være til, eller: intet kan paa een Gang baade være paa eet Sted og paa et andet Sted; enhver Virkning har en Aarsag; hvad, man ikke har nogen Forestilling om, kan man hverken attraae eller afstøje. — Disse og andre Fornuftsandheder kunne ved en Slutning forudsættes som bekjendte, og enhver vil ogsaa indrømme de deraf uddragne Følger. Saaledes slutte vi os, f. Ex., ganske rigtigt, naar vi fornemme Virkninger, til en Aarsags Tilværelse; vi sige: Hvor der virkes noget, der maa der ogsaa være et virkende Væsen; vore

Tanker ere Virkninger; følgerig maa der være en Kraft, den frembringer Tankerne.

Paa denne Provesteen kan man undersøge enhver Doms og enhver Slutnings Sandhed. Ligger der en rigtig Jagttagelse ved Sandserne, en Erfaring, en Fornuftsandhed til Grund for samme, saa blive vi, saa at sige, tvungne til at indrømme den, og selv denne moralske Tvang henholder blandt Kjendtegnene paa Sandheden. Derimod opkommer der Tvivl ved en falsk Dom eller Slutning, der ikke er bygt paa saa almindelig gjældende en Sætning.

Ved rigtig sandselig Jagttagelse og ved Erfaring og Fornuftsandheder komme vi til saadan Erkjendelse og Visshed, at vi indsee, at det Modsatte ikke ret vel er mueligt. Men om Ting, som vi hverken kunne erkjende sandseligen eller slutte os til af almindelig gjældende Sætninger, have vi ikkun Meninger, der ikke formaae at afgjøre det Modsattes Umuelighed, og der altsaa og over een og den samme Gjenstand (naar den er af det beskrevne Slags) ofte ere deelte. I dette Fald sige vi ikke (eller burde dog ikke sige) at vi vide og erkjende, men at vi troe. Intet Menneske veed, f. Ex., hvori Ildens og Lysets Natur bestaaer, og af denne Marsag gives der adskillige Meninger derom, hvoraf den ene behager een, og den anden igjen en anden. De Meninger, der have flere og vigtigere Grunde for sig end

imod sig, ere fornuftige Meninger, og Troen paa disse hedder derfor Fornufttro, men maa dog ikke forbyttes med Fornuftsandhed. Det er, f. Ex., en Fornufttro, naar vi antage, at vi ere skabte til Udoelighed. Meningernes Rige strækker sig til alt, hvad der ligger uden for vor Erfaringskreds.

En antagen Mening eller Tro kan ogsaa angaae sandfælsige Gjenstande, og endskjønt vi ikke ved den komme til Erkjendelse, saa opnaae vi dog derved en Kundskab, der ofte henleder os til Erkjendelse og undertiden erstatter os Mangelen af samme. Vi troe nemlig en Andens Forsikring i Henseende til dens Udsagn om Ting og Tilbragelser, som vi ikke selv kunne eller ville iagttage, og dette er den saa kaldte historiske Tro. Hvad, der findes hundrede Mile borte fra mig, kan jeg ikke blive vidende om, uden jeg vil reise did, for at forskaffe mig Kundskab derom, eller jeg vil troe det paa en andens Ord. Ligesaa lidet veed jeg, hvad der er skeet for min Tid, naar jeg ikke faaer Efterretning derom af dem, der have levet paa den Tid. Dernæst lader man sig og fornuftigviis gjerne nøie med den blotte Kundskab og Underretning af andre om Ting, man ikke selv uden Skade eller Fare sandfælsigen kan iagttage. Hertil henhører, f. Ex., Sifternes Virkning. Og tredie maae vi i Henseende til Ting, som vi ikke selv af Mangel

paa Tid og Væne formaae at udforske, forlade os paa deres Udsigende, der fortjene Tillid deri. Dette er, f. Ex., Tilfældet med Astronomernes og Chemikernes Jagttageiser og Erfaringer.

Det, vi ved Troen antage af andre, staaer det til os selv at bringe eller lade være at bringe til egen Erkjendelse. Hiint finder især Sted med de Gjenstande, der endnu ere til, og som kun formedelst Stedets Traliggenhed unddrager sig den sandfælsige Jagttageelse. Denne Tro gjælder i alle Maader hos mig for Visshed. Jeg troer, f. Ex., at der gives en Stad i Italien, der hedder Rom; thi om det almindelige og eensstemmige Vidnesbyrd af saa mange Tusinde, der have seet den, ikke skulde være mig nok, saa kunde jeg jo let ved en Reise derhen overtøye mig selv om dens Tilværelse. Samme Bestæfenhed har det ogsaa med de Egenheder og Virkninger, der indrømmes visse naturlige Ting, og som jeg saa meget villigere troer paa de Mænds Vidnesbyrd, der ere kyndige derom, som det staaer til mig selv, om jeg vil, at prøve Sandheden deri. Jeg troer Lægens Forsikring om, at Rhabarber beforder Abningen, om jeg end ikke endnu har forsøgt det paa mig selv o. d. m. Dog kræver dette allerede mere Forsigtighed end Vidnesbyrdet om en Tings blotte Tilværelse. Men overhovedet maa man sige, om mueligt, at forvandle Kundskaben til Erkjendelse, saafremt ikke dette, som

allerede sagt, er forbunden med nogen Fare. Den Underviisning, vi nyde i Ungdommen, berøver for største Delen paa Troen, thi vi ere da endnu ikke istand til at indsee Grundene for visse Kundskaber. Men vi forblive ikke bestandigen Børn, vi skulle og engang komme til Forstand, og folgeligén maage vi undersøge Troens Grunde, især i Henseende til de Ting, der have Indsyndelse paa vor Handlenmaade og paa vores Vel og Bøe. Da nu visse Gjenstande for Troen, nemlig fæete Ting, som vi ikke selv have været Vidner til, umueligen lade sig bringe til Erkjendelse, saa maage vi i det mindste foretage os at prøve Vidnesbyrdene. Denne Prøvelse angaaer saavel Personerne som Tingene, og naar begge ere saaledes beskafte, at de fortjene Tillid, saa kalde vi dem troværdige. En Persons Troværdighed beroer paa dens Vone til at iagttage rigtigheden, og paa dens gode Villie til at fortælle troligen, hvad den har iagttaget. Det er tungt og der udkræves megen Menneskekundskab til at prøve et Vidnes Troværdighed, det være endog, at man kender det personligen; men endnu meget tungere er det at prøve Vidner, som vi ikke kjende uden af skriftlige Efterretninger. Ved denne Vanskelighed tage vi nu Sagens eller Vidnesbyrdets Prøvelse til Hjælp, for at see, om vi tør sætte Lid til det. Et Udsagn er troværdigt eller sandsynligt, naar det stemmer overeens med almindelig be-

fjendte Erfaringer og Fornuftsandheder; men modsiges det disse, saa er det usandsynligt. Hvo, der, f. Ex., paaستاer, at der har vilst sig en Aand for ham, har Sandsynligheden imod sig.

Al alt, hvad der hidindtil er sagt, flyder der den vigtige Lærdom: at Kællser, Erfaringer og derpaa grundede Domme og Slutninger ere Grændserne for vor Erkjendelse, og at deres Sandhed eller Falskhed kan bevises med Grunde. Meninger, der ikke flyde fra Erkjendelsens Kilder, lade sig hverken bevise eller igjendrive, naar man ikke vil lade Erkjendelsens Grunde være gjældende. Det er derfor en Daarlighed at paansøde Andre vore Meninger, eller at brede, naar andre ikke ere af samme Mening som vi.

2.

Tanernes og Handlingernes Indflydelse
paa vort Vel. Sædelære.

Dyret handler blot efter Drister og Kællser; men Mennesket sættes ogsaa ved Forestillinger og Tanker i Virksomhed. Dyret attraaer eller afstøjer; thi det sandfelige Indtryk er Drive

fjederen for dets Handlinger; Mennesket vil eller vil ikke, naar det erkjendte Gode eller det Modsatte deraf er Bevæggrunden til dets Handlinger. Alle Gjenstande for Attraaønnen kunne af Mennesket ved Forestilling om det Gode og Nyttige gøres til Gjenstande for Villieønnen. Spise og Drikke ere, f. Ex., den dyriske Natur Gjenstande for Attraaønnen, men de blive Gjenstande for Villieønnen, naar vi see paa, om de ere sunde eller usunde, og vi have Vane til at styre dem, naar de ere usunde, om de end opvække Lust hos os dertil. Dyret føler ved sine Handlinger ikkun Lust eller Ulyst; Mennesket har ogsaa Forestilling om en Handlings Nytte eller Skade, og bliver derved bevæget til at gøre eller lade den.

Af disse bekjendte Erfaringer følger der nu, at Mennesket er en sandelig fornuftig Skabning, og at det vel har Følelser og Driøter tilfælles med Dyrene, men ikke føler sig saaledes fængslet til Sandseligheden allene som Dyrene. I det første Aar af Livet handler det for det meste allene efter Sandselighedens Driøter; det stræber ideligen efter behageligere og behageligere sandelige Følelser. Men snart begynder det at erfare, ikke allene at en saadan Tilstand er umuelig, men endog at jo ibrigere det søger at naae det Maal, det higer efter, des længere og længere trækker det sig bort fra samme. Thi det er de fyrigste Fornøielser, det blotte dyriske Menneske er begjer-

ligst efter, og disse drage, ved at nydes hyppigen og til Overdaadighed, Sundhedens Tab, følger ligesaa Udygtighed til den fortsatte Rydelse efter sig. Denne og andre onde Følger af den udsøvende Sandselighed gjorde Mennesket opmærksomt; det kunde i et saadant Fald ikke andet end udlede sine nærværende Lidelser fra de forud nydte Fornøielser; det sammenlignede disse med hine og sandt i Henseende til Varigheden en stor Forskjel derpaa. Fornøielserne vare korte og forgængelige, Lidelserne lange og vedvarende. Efter mangfoldige Erfaringer af dette Slags mærkede det, at det, for at undgaae Lidelserne, maatte nyde de sandfelige Fornøielser med viss Raadelighed. Nu gjorde Fornuften sig det til Lov, at følge denne Regel, og saalænge Mennesket iagttog dette, var det en indvortes salig Tilfredshed med sig selv. Men ofte fristede Sandselighedens Magt det til at overtræde Fornusteloven, og da fælte det hver Gang Misfornøielse og Fortrydelse. Saaledes opkom der imellem Fornuften og Sandseligheden en uophørlig Kamp (hvilken Bibelen kalder Aandens og Kødets Strid), hvori snart hiin og snart denne beholdt Seieren; dog blev Maalet for det fornuftige Menneske: Selvtilfredshed, den Selvtilfredshed, der skyder af Besidstheden om at have fulgt Fornusteloven.

Paa denne Maade blev nu Mennesket ved Fornustens stigende Udvikling en moralisk fri

Skabning. Sædelighed eller Moralitet
 falder nemlig Vænen til, efter fornuftige Fore-
 stillinger, at handle tvertimod de sandfelige Dri-
 ver. Denne Væne besidder intet Dyr. Vel
 kan ogsaa Dyret bringes saavidt, at det ikke
 blindt hen følger sine Drioter; men det lader sig
 ikke gjøre uden ved physiske Evang, ved Krygt for
 Straf, saasom, f. Ex., naar Huuskatten af-
 vannes med at stjæle. Ligesaa lidet tillægge vi et
 Barn, førend Fornuften er udviklet, eller et
 voxent Menneske, efter det har tabt samme (den
 Vanvittige), nogen Moralitet. Altsaa finder ikke
 Moralitet Sted uden hos saadanne Skabninger, i
 hvilke ikke Sandfæligheden allene, men ogsaa For-
 nuften tillige er virksom. En moralsk Skabning
 handler frit, for saavidt som den bestemmer sig
 selv til at lade eller foretage sig en Handling efter
 Fornuftens Forestilling. Hvor vanskeligt
 det end falder Philosophien, strængt taget, at be-
 vise denne moralske Frihed, saa overbeviser dog
 selv den indvortes Kærlighed os derom. Vi
 føle alle Fortrydelse og Misforståelse,
 naar vi handle imod Fornuftens Forestillinger;
 men vi føle Tilfredshed og Mandens sæd-
 lige Fred, naar vi gjøre det Modsatte. Denne
 moralske Kærlighed, som man ogsaa pleier at kalde
 Samvittigheden, beroer aabenbar paa
 en dunkel eller klar Bevidsthed om egen Skyld,
 folgelig ogsaa om Frihed; thi hvor kunde jeg,
 f. Ex., efter en slet Handling være utilfreds med

mig selv, naar jeg ikke følte, at jeg havde kunnet
 og havde burdet handle anderledes? Sjælens
 Tilfredshed er altsaa aabenbar afhængig af vor
 Villies og vore Handlingers Over-
 eensstemmelse med Kornusten, og i
 denne Overeensstemmelse er det, at Moralitetens
 Væsen bestaaer. Det kommer herved aldeles
 ikke an paa, om det, vi gjøre, i og for sig, er
 godt eller ondt, ret eller uret, men derimod, om
 vi ere os bevidste, at vi i det Dieblis, vi hand-
 lede, have fulgt vor daværende Overbeviisning.
 Vi see dette klart i Exemplet med Apostelen Pau-
 lus, der jo, forend han antog den christelige Tro,
 med Raseri forfulgte de Christne, men der,
 naagtet han siden efter ingenlunde med Bisfald
 og Velbehag saae tilbage paa disse Handlinger,
 alligevel raabte frimodigen: Min Samvittighed
 forurosliger mig ikke for mit hele Liv. Den
 samme Sjelero finde vi endnu den Dag i Dag
 hos raae og ucultiverede Nationer, der foretage
 sig Handlinger, som den oplyste Europæer hører
 med Rædsel, men som hine, fordi de handle
 overeensstemmende med deres Indsigt og deres
 Begreber om Ret og Uret, aldrig nogensinde føle
 noget Samvittighedsnag over. Naar Børnene
 hos Schipiwærne *) slaae deres gamle og kraftes-
 løse Forældre ihjel, saa følge de ikke allene Lan-
 dets almindelige Skik, men troe ogsaa, ved

*) Et Nordamericansk Folkeslag.

pludseligen at berøve deres Forældre Livet, og saaledes befrie dem fra den langt smerteligere langsomme Qual, at omkomme af Hunger, at opfylde deres Skyldighed mod dem som Børn. I Følge deres Begreber handle disse Folk ikke mindre moralsk ret, end vi, naar vi pleie vore Forældre i deres Alderdom og saalænge som mueligt søge at opholde deres Liv. Ligesaa umoralsk som vort Forhold vilde være, om vi ikke gjorde dette, ligesaa umoralsk vilde hine handle i Hensigt til deres Grundsætninger, om de, tvertimod deres Forældres egen Begjering, lode dem leve, og altsaa negtede dem den formentlige Kjerlighedsbeviisning.

Hvo, der holder noget for sandt, ret og godt, der ikke er det, er betagen af Wildfarelse, og handler han overensstemmende med denne Wildfarelse, saa handler han urigtigen og ufuldkommen. For at forbedre sig, behøver han ikke Straf, men Overbeviisning om sin Wildfarelse.

Hvo, der handler imod sin Overbeviisning om det, der er sandt, ret og godt, han feiler eller synder, og behøver Straf for at forbedre sig. Ved oftere Gjentagelse af sine Synder bringer han det til Færdighed deri, og bliver lastefuld.

Hvo, der erkjender Sandheden og det moralske Gode, handler ogsaa vel og ret, og naar

han endeligen har erhvervet sig Færdighed i at handle saaledes, kalder man ham siden et dydigt Menneske.

For at kunne handle vel og ret, maa man først vide, hvad der er godt og ret. Denne Kundskab opnaaer man deels ved egen Erfaring og deels ved Underviisning. Godt hedder især det, der gaaer ud paa vor egen Bedligholdelse og vor Tilstands Fuldkommengjørelse; ondt kalde vi det Modsatte deraf. Hindringer fra at gjøre det Gode ligge fornemmeligen i Sandhelighedens Styrke. Ved Ordet Ret forstaae vi det, der beforder det menneskelige Selskabs Vel. Uret er derimod det Modsatte deraf. Hindringer fra at handle ret reise sig fra Egensjærlighed og Egennytte.

Det blotte sandselige Menneske stræber uafsladeligen efter saadanne Ting, som ere behagelige for Sandserne, og tilfredsstillende dets Egensjærlighed og Egennytte; for deslige Ting tilside sætter han sin egen Bedligholdelse, sin Tilstands Fuldkommengjørelse og det menneskelige Selskabs Vel. Det Menneske, der ved Erfaring og Underviisning er blevet forstandigt, gjør derimod det Modsatte; thi hos ham har hans egen Bedligholdelse og hans Tilstands Fuldkommengjørelse fortrængt for Sandheligheden; ham er Selskabets Vel mere end Egennytten.

Det sandfelige Menneske opnaaer ikke paa hiin Wei sit Hiemeed. Det sætter sin største Lyk-
salighed i naibrudt Nydelse af behagelige sandfe-
lige Gølelser, og Naturen fordrager ikke dette;
det vil tilfredsstille sine Lidenfkaaber og søge sin
Fordeel paa Andres Beføstning, og finder alle-
vegne Modstand.

Det forstandige Menneske forfeiler aldrig
sit Maal. Dets højeste Lykke bestaaer i Nydelsen
af saadanne behagelige Gølelser, som fødes af
Bevidstheden om, at man har opfyldt For-
nuftens Love; og endstjønt de ommeldte
Hindringer gjøre det vanskeligt, at opfylde
disse Love, saa overflige dog aldrig Opfyldel-
sen deraf de menneskelige Kræfter, men belønner
sig selv med de saligste Gølelser.

Hvad, Fornuften byder, er for den For-
standige en Lov, som han holder for sin Pligt
at opfylde. Den almindelige Fornuftlov siger:
Handl stedse vel og ret. For saavidt
som vi skulle indrette vore Gæder og vor Ad-
færd herefter, kaldes den: Moralloven, og
de enkelte Forskrifter i Moralloven: Mo-
ralregler (moraliske Forskrifter). Alle Mo-
ralregler grunde sig paa Fornuftsandheder (see
den forrige Afdeling), der enten have det en-
kelte Menneskes eller det menneskelige
Selskabs Vel til Formaal. Hiint er Men-
neshets Moral (Gædelære) uden Hensyn til det

Selskab, det lever i; dette, Menneskets Moral i dets Forhold til andre Mennesker. Det sidste skal den næste Afdeling handle om, det første kommer nu kun her i Betragtning.

Mennesket uden for sine Forhold til Andre foreskrives af Moralloven følgende Regel til Jagttagelse.

Sorg for Livets og Sundhedens Vedligeholdelse; thi disse ere de største for disse Rigdomme og den eneste Betingelse, under hvilken al anden Lyksalighed her i Verden kan blive Dig til Deel. Denne Regel stemmer ikke allene selv overeens med Fornuften, men har endog sin Grund i en af de stærkeste Naturdrifter, i den Kjerlighed til Livet, der besjeler alle folende Væsener, og driver dem til Handlinger, som gaaer ud paa dette Formaal. Thi Smerte er forbunden med de Handlinger, der ødelægge, Fornøielse med de Handlinger, der vedligeholde Legemet. For saavidt synes nu Moralen at indeholde en unødvendig Regel, da Naturen allerede ved saa magtige Drivesjædre har gjort det fornødent at følge den. Men der gives Tilfælde, hvor denne Naturdriфт (ligesom andre ikke mindre stærke Drifter) bliver qvalt, og det Maal, den sigter til, deels umiddelbar, deels middelbar, tilintetgjort. I denne Betragtning

bor Sædelæren altsaa ikke tie i Henseende til saa vigtig en Punct.

Den Handling, hvorved nogen umiddelbar gjør Ende paa sit eget Liv, kalde vi Selvmord. Dette kan, som bekjendt, fuldbyrdes paa forskellige Maader, f. Ex., ved frivilligen at unddrage sig Næringsmidlernes Nydelse, ved Gift &c. Noget Lignende omtrent finder man endog hos Dyrene; thi der gives nogle Arter, der tage sig Tabet af deres Frihed saa nær, at de haardnakket vægre sig for at nyde de Næringsmidler, der bydes dem, og foretrække den smertelige Død af Hunger for et Liv, forbundet med Frihedens Berøvelse. — Af Kluder, som Selvmord hos Menneskene har sin Oprindelse fra, gives der fornemmeligen to: *Tungsindeighed* (Melancholie), en Følge af legemlig Sygdom, og en *haabeløs Sjælstilstand* (Kortvoiselse), hvori den hele Fremtid forekommer dem berøvet af Glæde. Beslægtet hermed er ogsaa en vis *Lede* til Livet, der især indstiller sig, naar Mennesket, ganske udtømt ved Nydelsen af sandfælsige Glæder, er tilsværret for al videre Nydelse af det Slags, der udgjør dets højeste Lykksalighed paa Jorden.

Da Moralen tilsiger Mennesket, hvad det skal gjøre, for at være lykkelig her, saa længe det lever, saa befinder den sig ved de Forfættelser, den i Henseende til Selvmord har at

gibe i nogen Forlegenhed *). Thi Bevæggrunde til at gjøre og lade i alle andre Henseender udsleder Moralloven fra de Følger deraf, der ere bekjendte af Erfaringen; men ikkun af denne Handling allene kjender den ikke Følgerne, thi de overskride Erfaringens Grændser. Og vil den tilbageholde den, der har Tilbøielighed til Selvmord, ved at skildre ham Livets Lyksalighed, saa paatager den sig en frugtesløs Møie. Thi hvo, der eengang har besluttet frivilligen at udstaae Dødens Smærter, føler vel Livet siden som en utaalelig Byrde, og egen Tølelse lader sig ikke lettelig bortdisputere af en anden. Dog bliver en saadan Beslutning ligesaavel understøttet af visse Grundsætninger, som den bliver foranlediget af udbortes Omstændigheder, og det kan følgeslig ingensunde være ligegyldigt, hvad for Grundsætninger der fastsættes i Henseende til denne afgjørende Handling. Selvmorderen forudsætter, at han ved at berøve sig Livet vil forbedre sin Tilstand; men denne Forudsætning er meget ubis. Ikke enhver Forandring er til-

*) Enhver seer af sig selv, at jeg i denne blot naturlige Moral ikke kunde tage Religionens Grunde i Betragtning. Og hvor mange Selvmordere syffelsætte sig ikke og netop i det sidste Dieblis af Livet med Bibelens Læsning og religiøse Betragtningers Anstillelse!

lige Forbedring. Han mener maaskee, at alting er til Enden med Døden; men ogsaa dette er ikke allene uvist, men det er endog, som vi vilde see i det følgende Capitel, i høieste Grad usandsynligt. Troer man nu et Liv efter Døden, saa tilfiger jo Fornuftten, at Selvmorderen umækelig kan have lige Skjæbne med den, der endog under tunge Lidelser taalmodigen oppebier Skaberens Gud. Thi man maatte ellers antage, at vort Livs Ophavsvaesen vilde, at vi, saasnart det ikke behagede os længere her, egenmægtigen maatte forlade den Skueplads, hvorpaa vi skulde udvikle vore Kræfter og danne vor moralske Character. Men det vilde være aabenbar at befordre Lasterne, om vi gjorde en saadan Mening til Moralregel, og dog maatte den blive Regel, efterdi Gud, efter hiin Forudsætning, selv skulde vilde og tilskynde Selvmord. Hvo, der holder Selvmord for tilladt, aabner, som man pleier at sige, Portene for alle Laster; thi hvad tilbageholder vel de fleste Mennesker fra onde Handlinger? — De onde følger, de have i det nærværende Liv. Men disse undgaaer Selvmorderen paa een Gang, ja han er endog istand til, naar han vil, at undgaae dem uden synderlig Smerte. Tillokkelse nok for Iersindige og til vilde Udsavelsler hengivne Sjæle! Ogsaa lærer Erfaringen, at et lastefuldt Liv saare ofte er den forberedende Marsch til Selvmord, og dette er en ny Grund til at misbillige samme. Altsaa: Gud kan ikke vilde tilskynde Selvmord,

og er denne Slutning rigtig, saa er ogsaa den det: Samvittigheds-Anger og Bebreidelse — det egentlige Helvede i hiint Liv — ville ledsage Selvmorderen.

Endnu flere andre Grunde kan der tages af de Forhold, Menneskene staae i til hinanden, især af Familieforholdene. Men herom siden.

Saaledes dommer altsaa Moralen om denne Handling i Almindelighed, og saalænge et Menneske er istand til at høre dens Korestillinger med et fordomsfrit Hjerter, vil den ikke være istand til at negte dem sit Bifald. Men sjelden befinder det Menneske, der gaaer frugtsommelig med Tænken om Selvmord, sig i saa rolig en Sjælsstemning, at det veier saadanne Grunde tilbørligen og lader dem gjøre Indtryk paa sig. Man kan uden Overdrivelse paastaae, at blotte Grunde vel lige saa lidet have holdt nogen fra Selvmord, naar Forsættet har været fattet dertil, som Grunde for Selvmordets Tilladelighed ville bevæge den til Gjerninger, der ikke ved udvortes Omstændigheder finder sig fristet dertil. Med Hensyn til Marsagerne lade Selvmorderne sig dele i tre Classer. Til den første høre de Tungsindige, de Vanvittige og overhovedet alle de Mennesker, der formodedst deres forstyrrede Sundhed have fattet Lede til Livet. Her hjelpe ikke Grunde, men Lægemidler. Den anden Klasse bestaaer af de Lastefulde, der have ødelagt deres Formue,

deres Sundhed og deres hele jordiske Lykkelighed, og der ved en selvovalgt Død vilde undvige, de naturlige Følger af saadantte Handlinger. Og saa disse vil det være vanskeligt at bringe ved Grunde fra deres Forsæt, naar man ikke tillige kan sætte dem i Sikkerhed for de Følger, de frygte for. Til den tredie Classe henregner jeg de saa, der uden deres egen Skyld ere ulykkelige, og der ved en Forening af mange Slags Uheld og Gjenvordigheder blive satte i den sorgelige Sindsforsatning, der gjør dem ligegyldige for Livet og lader dem ønske sig Døden. For det meste udføre disse Gjerningen med koldt Blod og velberaadt Hu, naar de andre derimod gjøre det enten i en Tilstand, hvori de have tabt al Selvbevidsthed, eller i en heftig Lidenstkaab og Fortvivlelse. Man skulde troe, at man ved Forestillinger og Grunde kunde udrette meget hos dem, der henhøre til den tredie Classe; men i Erfaringen viser det sig ikke at være saa. De indromme, naar det kommer saavidt, alt, de misbillige Selvmord som almindelig Regel for Ulykkelige, men forlange dog deri en Undtagelse for sig selv. I øvrigt gives der heriblandt meget agtværdige Mennesker, der ikke allene fortjene vor Medlidenhed, men ogsaa vor Høiagtelse og Beundring. Gjerningen bliver vel altid lastværdig, men Bevæggrundene kunne i enkelte Tilfælde undskyldes, ja endog røbe en ædel Caracteer. Saameget forkasteligere er altsaa den paa Fordomme grundede

Stik, at brændemærke Selvmordere med Skænd-
 sel, og negte dem en saakaldet ærlig Begravelse.
 Det Formaal, man vil opnaae derved, nemlig
 at affrække andre fra Selvmord, er vel i og for
 sig priseligt, men det forfejles visseligen. Thi
 den, der sætter sig ud over saa mange vigtige
 Betænkeligheder i Livet, bryder sig og kun lidet om,
 hvad man vil tænke og sige og foretage sig med
 ham efter hans Døde. Men ikke allene er en
 saadan Behandling frugtesløs, den er endog
 uretsfærdig imod den Ulykkelige's Venner og Paa-
 rørende; thi de blive krænkede derved uden at
 have forskyldt det, og det er paa dem, at Straffen
 falder, om det skal være nogen Straf. Har
 nogen ved Udsævelser bragt sig i den formeente
 Nødvendighed at maatte gjøre en voldsom Ende
 paa sit Liv, saa kunne vi vel ikke beklage ham
 saaledes, som den uforstyldte Ulykkelige: men
 at bestjæmme det døde Legeme, at udove, saa at
 sige, Hævn over det, det er, i det mindste, en
 Daarlighed *).

Moralen misbilliger og forbyder altsaa
 Selvmord som en ubesindig Handling, da vi ere
 uvidende om Følgerne deraf; den dømmer billigen
 og tager Anledningerne i Betragtning, naar det
 er skeet; den forkaster enhver vanærende Behand-

*) Et nyt Exempel paa denne Fordom findes der
 i det 41 Stykke af deutsche Zeitung, 1795.

ling med Selvmorderen som Menneskehedens ubærdig. Til Selvmordsforebyggelse anbefaler den især: at sige de forberedende Marsager, hvortil blandt andet Sundhedens Svælfelse, Formueomstændighedernes Forskyrrelse o. dl. m. henhøre. Ogsaa synes dette at være det eneste Middel til at sætte sig i Sikkerhed for dette sørgelige Skridt; thi naar man først er kommet i en saadan Forsatning, at man allesteds ledsages af Tanken om en frivillig Død, saa modnes denne Tanke snart til saa fast en Beslutning, at kun sjelden fornuftige Forestillinger kunne gjøre den vaklende igjen *).

*) Med hvor fast en Beslutning mangen en af disse Ulykkelige vover at sprænge Dødens Porte, seer man blandt andet af følgende lille Digt, der blev fundet paa Bordet hos en Selvmorder:

I.

Vee mig, Arme! ingensteds jeg finder Fred;
 Meer og meer min Kraft til Graven synker
 ned;
 Græmmelse min Sjæl i Taage hyller,
 Nager mig og raser frygtelig;
 Allesteds det lyder rundt om mig:
 „Gil, kast dine Lænker af,“
 „No har ikkun du, min Grav!“

Dog, Selvmordet er hverken den eneste eller den almindeligste Overtrædelse af den for-
 ansorte Regel: Sørg for Dit Livs og
 Din Sundheds Bedligholdelse.
 Langt oftere overtrædes den ved Umaadelig-
 hed i Henseende til Nydelsen, og man anseer
 derfor denne med Føie, naar den er bleven til
 Bane, for den største Last, for Menneskets største

2.

Naar jeg her den sande Gode lide seer
 Uophørlig Qual, imedens Skurken leer
 Og en Brimmel Daarer triumphere;
 Naar jeg seer, hvorledes de med Haan
 Under Skin af sand Religion
 Vise hen til Slagterbanken føre:

Pludselig det hvisler: „O!

„Er du viis, saa gaa til No!“

3.

Naar jeg søger sand Lyksalighed, men ei
 Finder uden Qual og Mangel paa min Vej,
 Og jeg veier Lidelser mod Glæde:
 O, da raser der paa ny i mig,
 Stormen atter vældig reiser sig,
 Strax er Tanken og tilføede:
 „Jil, kast dine Lænker af,
 „Søg gesvindt den øde Grav.“

Korshyndelse mod sig selv. Paa denne Grund er det, at Moralen, d. e. Fornuftloven, driver saa alvorligen paa Maadelighed, en Dyd, der overhovedet bestaaer i Lidenstaberne og Begjærlighedernes Indskrænkning, og fornemmeligen viser sig ved Kydsfhed og Udruelighed.

4.

Naar den barske Nordenvind omsuser mig,
Og min Sjæl ved Tordenskraldet ængster sig,
Da jeg hører: „Dø, det er din Skjæbne!“
Bedre er det, at du dør i Dag,
End at vine Dødens Morderflag
Dag for Dag sig rædsom væbne.
Strax den Tanke rask opstaaer:
„Skynd dig; Dødens Time slaar!“

5.

Under idel Kummer Dagen svinder hen,
Natten kun med Lidelser afløser den,
Hede Taarer quæle dette Hjerte.
Ak, see! — ingen tager sig af mig,
Ingen, ingen Redning viser sig,
Ingen lindrer denne lange Smerter!
Ha! jeg slænger Naget hen,
Da er Sjelen fri igjen!

Biograph. der Selbstmörder,
af Albrecht.

Ubrugeligheden er den ussvaardige
 Tilstand, Mennesket befinder sig i, naar det er
 ubehindret Herre over sit Hoved til at tænke, og
 de øvrige Lemmer til sine Forretningers Besfri-
 delse. Den opnaaes ved maadelig Nydelse af
 Mad og Drikke, d. e., naar man ikke nyder mere
 deraf, end man behøver til sine Kornødenheders
 Tilfredsstillelse. Det sikreste Kjendetegn paa, at
 man har nydt for megen Næring, er en vis ube-
 hagelig Tilstand efter Maaltidet, et Slags
 Ildebefindende og en Fortrødenhed ved sine For-
 retninger. Nu skulde man vel troe, at intet
 Menneske med Vidende og Villie vilde paadrage
 sig noget Ildebefindende, og dog fleer det saare
 ofte. Hvorledes monne altsaa det gaae til? —
 For det første virker en nærværende behage-
 lig Tillokkelse stærkere paa det sandfelige Menne-
 ske, end Frygten for en tilkommende Smerte,
 som det enten anseer for en uvis Følge eller haa-
 ber letteligen at kunne afvende. Saaledes over-
 lader det sig da ganske til Gaaens Kornøielse,
 og gjør ikke Naturens Kornødenhed, men Umue-
 ligheden at nyde mere til Grændsestjæl for sin
 Nydelse. Med enhver Gjentagelse af denne
 Kornøielse tiltager Sandfelighedens Styrke og
 aftager Kornøstens Herredømme, og tilsidst bli-
 ver Lysten til Umaadelighed næsten uovervinde-
 lig. Thi det er nedlagt i den men-
 neskelige Naturs Indretning, at
 hyppig Nervespjerring drager Svæk

felse, og Svækkelse igjen en større Irritabilitet hos Nervesystemet og med dette tillige Sandselighedens Overmagt efter sig. De skadelige Følger, der stunde af Umaadelighed, ere i Forstærken ubetydelige og ukjendelige, og de blive for det meste ikke ret kjendelige, førend Tilbøieligheden dertil er bleven til Bane. En slem Omstændighed! Men desformodent maa og netop den moralske Undervøisning erstatte Mangelen af en Erfaring, der er forbunden med saa megen Fare, og hvo, der er vís, den hører derpaa og følger den. Moralen indeholder en Samling af Lovregler, der ere uddragne af mangfoldige Erfaringer ved andre, og folgelig kunne vi være ligesaa fast overbeviste om dens Sandhed som om vore egne Erfaringers Tilfærladelighed. Er nu dette grundet, saa maae vi ogsaa ansee det, Moralen anpriser os, høiere, end Sandernes Forskielser. Mange Mennesker afslægge den oprigtige Bekjendelse, at de vel indsee det bedre, men ere for svage til at gjøre det. De anklage der for den menneskelige Natur eller snarere dens Skaber, og betjene sig af denne Anklagelse til at besmykke de Feil, de af Mangel paa levende, d. e. paa virksom Erkjendelse af det moralske Gode ideligen fremdeles ere for at begaae. Jeg kan ikke, er i Moralens Sprog det samme som: Jeg vil ikke; thi hvad Mennesket i Henseende til sine Tilbøieligheders Undertvingelse alvorligent

vil, det kan det ogsaa. Det er, f. Ex., umueligt, at Kraadseren og Drankeren, i det samme han foretager sig at tilfredsstille sine Begjerligheder paa Maadelighedens Bekostning, skulde kunne holde den sandfelige Lyst for det mindre og dens Overvindelse for det større Gode. Thi havde dette Sted, saa maatte Mennesket aldrig handle overeensstemmende med sin Forestilling om det erkjendte Gode, og dette imodsiges dog Erfaringen. Hovedsagen beroer allene paa, at man ikke blot forend eller efter man handler erkjender det Gode for godt, men at man ogsaa erkjender det for godt i det Nærblik, man handler. Hertil behøves der en hyppig Gjenkaldelse i Erindringen, deels af de sandfelige Fordele, der flyde af den Dyd, man vil udøve, og deels af de skadelige Virkninger, den Laster, man vil stye, uundgaaeligen frembringer. Det Sandfelige maa undertvinges ved det Sandfelige; i andet Fald er Striden for ulige. Altsaa maa — for at komme tilbage til det, vi gik ud fra — den, der er tilbøielig til Kraadserie, ofte og levende tænke paa Ufordøielighedens umiddelbare Besværligheder, paa Sundhedens efterhaanden tiltagende Svækkelse og Forstyrrelse, paa den dermed forbundne Udygtighed til at arbejde, paa den deraf flydende fattigdom og Mangel; ligesom og, i modsat Fald, paa den langt renere og ved Bevidstheden om at have fulgt Fornuftens Lov forædlede Nydelse af de Næringsmidler,

Maadeligheden tilstøder ham. Alt dette maa han i Kristielsen's Time forestille sig nærværende og fuldkommen vist; tillader han sig Tvivl og Undtagelser, saa er det ude med ham, saa beholder Sandfeligheden Seieren over Fornuften.

For det andet. Der gives og et finere Slags Sandfelighed, der taler Umaadelighedens Sag, og ved en falsk Forblændelse forfører mangen een, der ikke ved Gødens blotte Betsmag vilde ladet sig forlede, til at overskride Maalet derpaa. Dette er Indbildningen om de gavnlige Virkninger, der flyde af Næringsmidlernes Nydelse i betydelig Mængde. Man troer, at jo rigeligere, man nyder, des mere styrkes Legemet's Kræfter. Da man ved denne Bildfarelse synes at støtte sig paa en Fornuftsandhed og have et tilladeligt Formaal for Dine, saa finder man ogsaa lettere Undskyldning derfor hos sig selv. Men Følgerne blive dog ideligen de samme, hvad enten det er af Lyst eller af falske Grundsætninger, man overskrider Maadelighedens Grændser. Der forsikres af Læger og Sædelærere — og dem er det, der have Erfaringen paa deres Side, — at Legemet ikke styrkes af det, der nydes, men af det, der fordøies. En maadelig Mængde Olie ernærer Flammen, men for meget deraf slukker den.

Besynnderligere endnu er det Syn, der tilbydes os i Menneſtens Tilbøielighed til Overdaadighed i Drik. Her er det ikke ſom hos Graadſeren Beſmagen og Kræfternes formeente Styrkeſe allene, der frifter til at overdrive Ryddelen, det er ogsaa Attraaen efter Fornuftens Bedøvelſe, man lader ſig forføre af. At mange Elſkere af beruſende Drikkeſorter have dette Formaal, ſees tydelig deraf, at der gives adſkillige Folkelag, der bruge de modbydeligſte og væmmeligſte Ting, ja endog virkelige Gifter til Bedøvelſesmidler. Paa Sydsø-Øerne, ſ. Ex., tygger man viſſe Slags Rødder, ſpytter det Tyggede ud i et Kar, og drikker det, efter at det har gjæret ſig. Tygningen og Tilberedningen er overladt til Fruentimmerne; Mændene drikke det, og blive ſaa beruſede deraf, at de ſtørte ſandſelsløſe om paa Jorden. Ogsaa har man ſeet, at endog gamle Mænd, der længe havde været vant dertil, og dagligen tilbragte den hele Morgen ved denne Drik, dog ikke kunde tage nogen Mundfuld uden at fortrække Anſigtet og føle en Gysen bag efter i Legemet: et Beviis paa, at Smagen deraf ingenlunde kan være dem behagelig. Adſkillige Rationer i Siberien tilberede ſig en ſpiritueus Drik af den giftige Gløſebamp, og da denne Drik endog beholder ſin beruſende Virkning, efterat den er gaaen igjennem Blodet, ſaa drikke de Fattigere, der ikke kunne overkomme Drikken

selv, de Riges Urin og beruse sig deraf. Der
 gives ikke mange Følkeslag paa Jorden, der ikke
 kjende Bruget af een eller anden berusende Drik;
 og hos hvem den ikke elstes af dem, der kjende
 den. Intet har banet Europæerne lettere og
 varigere Vei til de Wilde end Brændevinet.
 Thi om det end i Forstningen var dem modbyde-
 ligt, saa blev det dem dog snart til den uund-
 værligste Fornødenhed. Grønlænderne bare i
 Forstningen lige saa stor en Afsky for dette
 Galstabsvand (som de kaldte det), som de
 siden efter drak det med Begjerlighed. Til Be-
 viis paa Americanernes toilesløse Begjerlighed
 efter Brændevin, fortæller en Europæisk Rejsende,
 at det hændte sig mere end een Gang, medens
 han opholdt sig i America, at en, ellers tro, Be-
 tjent myrdede sin Herre, allene for at komme
 til at drikke hans Brændvinsflaske. Paa de
 Africanske Kyster er Brændevinet den kraftigste
 Drivefjæder til den umenneskelige Slavehandels
 Vedligeholdelse. De smaa Regerkonger rove
 uophørligen Mennesker fra hinanden, for at sælge
 Fangerne til Europæerne for Brændevin. Ja
 de nærmeste Beslægtede rove hinanden, eftersom
 helst de kunne overvinde hinanden; Faderen over-
 leverer Sønnen, Broderen Broderen til Euro-
 pæerne, for at tilstuske sig et Par Glasser Bræn-
 devin for dem. Og hvormeget bedre handler vel
 den Brændvinsdranker i Europa, der bringer
 sig og sin Familie til Betlerstaven?

Jeg vil ikke her skildre Drukkenskabens skrækkelige Folger; de ere bekjendte nok, og flyde fornemmeligen fra Forstandens Berøvelse. Hvad bliver der vel tilovers for Mennesket, naar det ikke mere har Forstandens frie Brug? Det skyer ikke de affhyeligste Udsøvelser og de største Forbrydelser, og det ligner et vildt Dyr, der har slidt sig løst fra sine Lænker. Ved alle andre Laster, de være i øvrigt, hvor skadelige de end ville, beholder dog Mennesket altid Menneskeheden udmærkende Caracteer, Fornuftens Brug; men Drukkenskaben fornædtrer det til Dyr. Dertil kommer endnu, at ingen Last opnaaer saa letteligen Herredømmet over Mennesket, og holder det fængslet med saa stærke Bånd som denne. Man har Exempler paa Drankere, der, holdte med Magt fra at tilfredsstille deres Begjerlighed derefter, ansaae deres Tilstand for utaalelig og myrdede sig selv.

Ved denne Betragtning falder det den Tænkende ind at spørge: Hvoraf kommer det, at Mennesket kan blive saa indtaget af Drukkenskabens Tilstand? Besvarelsen af dette Spørgsmaal beroer paa et andet foregaaende Afgjørelse, nemlig: om Mennesket føler sig lykkeligere uden Forstandens Brug end i fuldkommen Besiddelse af samme? Naar vi sætte Menneskets Lykke alene i behagelige Følelser, saa er hiint ikke underkastet nogen Tvivl; thi Forstanden

svækker Følelsen i samme Grad, som den selv tager til i Styrke, og saaledes og i modsat Fald: Jo svagere Forstanden er, des større Herredomme have Følelser og dunkle Forestillinger hos os. Derfor prise vi ogsaa Barndomsaarene som de lykkeligste i vort Liv, og derfor befinde de Vanvittige — hvilket er mærkværdigt — sig ofte i saa salig en Eindsstemning, at de, efter at have opnaaet deres Sundhed igjen, bitterligen beklage sig over den uanmodede Tjensfærdighed, Lægen har beviist dem ved at berøve dem denne Salighed. Spirituose Drikke forsatte Mennesket, saalænge Virkningen varer deraf, i en Tilstand, der ligner Vanvittigheden, og hvortil og den bekjendte Talemaade: Han er salig, d. e. beruset, sigter. Især undertrykke de Hufommelsesåbnen, og forårsage en fuldkommen Forglemmelse af det Foregaaende; og hvor levende endog Følelsen er den Drukne af hans iværende Tilstand, saa erindrer han sig dog kun svagt eller aldeles ikke, hvad han har talt eller gjort, medens den varede. Og netop denne Omstændighed er det, der synes at opløse hiin Gaade for os: hvorfor Mennesket saa gjerne og forsætlig opofrer det Fortrin, der ophøier det over de andre Skabninger paa Jorden. Forglemmelsen (den blev af de gamle Hedninger anseet som en nødvendig Betingelse til at opnaae Salighedernes Nydelse i hiint Liv) af de mangfoldige Møisommeligheder, dette Liv er beværet med, har alt for megen Tillokkelse for det

sandsfelige Menneſte til, at det ikke ſkulde ſtræbe
 derefter, og ikke ſøge ved hiint Middel, det har
 i ſin Magt, at tilveiebringe den. Derfor finder
 man ogſaa Tilbøieligheden til Udsvævelſer i Drik
 ſaa hyppigen hos fattige Folk, der kummerligen
 ſlaae ſig igjennem fra Dag til Dag, ja mangt
 et Menneſte er endog blevet en Dranker af For-
 tvivlelſe, naar huuslige eller andre tunge Gjen-
 vordigheder gjorde hans Tilværelſe til en Byrde
 for ham. Ogſaa velhavende Folk, ja endog
 Folk af de høiere Stænder ſlaae ſig mangen en-
 gang til Drik, naar de ville befrie ſig fra den
 Beſværlighed, Kjedsommeligheden, undertiden
 ligesaa uudſtaaelig ſom et virkeligt Onde, for-
 volder dem, og de ellers ikke kjende noget bedre
 Middel til at opmuntre deres Sind. Thi det
 er en Sandhed, at den forſtærkede Levskraft, den
 Beſjelelſe, de behagelige Phantaſier, der finde
 Sted, førend det ſtiger til egentlig Guldſkab, og
 ſaa undertiden uformærkt forleder den dertil, der in-
 genſinde har havt i Sinde at beruſe ſig, ja der
 endog bærer Afſky for Drukkenſkaben. Han be-
 finder ſig vel, i det han begynder at drikke, og
 hvad er naturligare, end at hanønſker at forhøie
 ſit Velbefindende? Men med ethvert Glas afta-
 ger hans Kraft til at modſtaa Sandſeligheden, og
 endeligen bukker han ganſke under for dens Magt.
 Hvor ofte han endog har havt denne Erfaring,
 lader han ſig dog ideligen forlede paa ny, thi

han tiltroer sig hver Gang Styrke nok til at kunne ophøre i rette Tid.

Der gives følgende to Classer Drankere, hvoraf den ene netop har Fornuftens Bedovelse til Formaal, og den anden ikkun attraaer en gladere Sjelsstemning, men besidder ikke den Dyd at beherske sig selv, d. e. ved Nydelsen at blive inden for Maadelighedens Grændser. For hine ere Sædelærens Forskrifter spildte, thi de finde nu deres høieste Lyksalighed paa Jorden i en (saavidt mueligt) vedvarende Lummel og i at udslette ethvert Spor af den Erindring om det Forbigaaende, hvorved de dog maaskee endnu kunde bringes til Eftertanke over sig selv. I det mindste har man kun faa Exempler paa, at Drankere af dette Slags have ladet sig forbedre ved fornuftige Forestillinger. Man maa her, som i mange andre Tilfælde, afvente den Tid, hvor Laster forstyrre sig selv, d. e. hvor dens Fortsættelse bliver physisk umuelig. — Den anden Classe Drankere, den Classe, der ønsker at blive inden for Maadelighedens Grændser, men ikke har Kraft nok til under Nydelsen at overvinde Sandfælsigheden, kan man ikke give noget bedre Raad, end den af Erfaringen ofte sikre Jagttagelse: At det er langt lettere at undvære ganske, end at holde Maade i Nydelsen. Hvo, der altsaa efter nogle Forsøg finder sig for

svag til Modstand, han forlade ganske Rydelsen af berusende Drikke, og holde sig i al Fald stædesløs derfor ved noget andet, der kan behage Gandseligheden, opmuntre Sindet og lade ham beholde Herredømmet over sin Forstand. Dog er det, forstaaer det sig, bedst, at man aldeles ikke behøver deslige Opmuntringsmidler, men ved Sundhedens Kyldde og Bevidstheden om en nyttig Virksomhed bestandig kan have et muntert Sind.

Den anden af Maadelighedens Hoveddyder bestaaer i at ordne Forplantelsesdrixtens Tilfredsstillelse og underkaste den Fornuftens Love, med eet Ord, den Dyd, vi kalde K y d s k h e d. Denne Dyd foreskriver os nu følgende Regler: Tilfredsstil ikke Forplantelsesdrixten 1) for den Tid, Naturen opfordrer dig dertil; 2) paa en unaturlig Maade; 3) naar du maa frygte for det endelige Formaal ved den tilfredsstillede Drixt, og 4) hold dig inden for Maadelighedens Efranker, endog naar du uden Frygt kan have dette Formaal for Dine.

Ved Overtrædelsen af disse Regler, der alle grunde sig paa Fornuft og Erfaring, vælter der en heel Hær Ulykker ind paa Menneket; den er Kilden til de fleste og føleligste Lidelser, det menneskelige Kjon bliver hjemsogt med. Thi

Wildfarelserne i Henseende til denne Drixt ere,
 især hos cultiverede Nationer, saa hyppige, og
 synes dertil for endel saa mundgaeflige, at man
 næsten føler sig fristet til at beskylde Naturen her for
 en Modsigelse mod sig selv. Korplantessedrivot-
 tens Formaal kan ikke opnaaes uden i den Alder,
 hvor Legemets Væxt, om ikke ganske, saa dog her
 for største Delen er fuldendt; men allerede i Barn-
 dommens spæde Alder opvaagner denne Drixt af
 sig selv uden at tale om, at den og forinden let
 kan lade sig vække. Det eneste, der er istand
 til at tæmme Drixten, er den dannede Fornuft;
 men længe allerede, førend denne er uddannet,
 begynder Korplantessedrivoten at ytre sig. Alt-
 saa en Drixt, hvis Formaal ikke lader sig opnaae
 paa den Tid, den vaagner, hvis Tilfredsstillelse
 drager den skrækkeligste Elendighed efter sig og
 umiddelbar forstyrrer sit egentlige Formaal, det
 menneskelige Kjønns Korplantelse, og til hvis Under-
 tvingelse der desuagtet ikke er noget Middel for
 Haanden. — Dette synes unegteligen at være
 modsigende og aldeles ikke at stemme overeens med
 den Wiisdom, vi forefinde i alle Naturens andre
 Indretninger.

Vanskeligheden ved at oplosse denne Gaade
 er ikke mindre end Vanskeligheden ved at hæve
 de Tvivl, der opkomme ved Betragtningen af
 Modsigelsen mellem Menneskets naturlige og

moraliske Anlæg *). Man har allerede fra de ældste Tider af bestræbt sig for at opløse denne vigtige Punct, hvilken Bibelen, som bekjendt, har søgt at ulede fra de første Menneskers saakaldte Syndefald. Denne bibelske Fortælling har bevæget en berømt Philosoph i vor Tidsalder til ogsaa at opsætte sine Tanker derover, og da de, efter mit Lykke, ere det bedste, man kan sige angaaende denne Gjenstand, saa vil jeg her meddele et Udtog deraf.

“Menneskets Udgang fra Paradis er ikke andet end Overgangen fra den blotte dyriske Skabnings Raadhed til Menneskeheden; fra Instinctets Ledebaan til Fornuftens Veiledning; med eet Ord: fra Naturens Formynderskab til Frihedens Stand. Om Mennesket har bundet eller tabt ved denne Forandring, kan der ikke mere være Spørgsmaal om, naar man betragter Menneskeartens Bestemmelse, den Bestemmelse at tiltage i Kuldkommenhed. Men endskjønt denne Overgang er for Arten en stigende

*) I Bibelen hedder denne Modsigelse Kjødet og Aandens Strid. Paulus siger: Jeg seer en anden Lov i mine Lemmer, der strider imod Loven i mit Gemyt (Fornuftens Lov). Rom. VII, 23.

Fremgang fra det Slettere til det Bedre, er den dog ikke netop det selsamme for det enkelte Menneske (for Individuet). Førend Fornuften vaagnede, var der hverken noget Bød eller noget Forbud, og altsaa ei heller nogen Overtrædelse; men da den begyndte sin Forretning, og, svag som den var, blandede sig med Dyriskheden (Sandfeligheden), saa lærte Mennesket at kjende det Onde, der hidindtil havde været aldeles fremmet for Uvidenhedens, folgelig for Uskyldighedens Stand*). Det første Skridt fra denne Stand var altsaa paa den moralske Side et Fald; paa den physiske var en Mængde tilforn aldrig bekjendte Under (altsaa og Straffe) i Livet Følgen af dette Fald. Naturens Historie begynder altsaa fra det Gode af; thi den er Guddommens Værk; Frihedens Historie, fra det Onde af, thi den er Menneskets Værk. For det enkelte Menneske, der ved Brugen af sin Frihed ifkun betragter sig selv, var der Tab ved en saadan Forandring; for Naturen,

*) Uskyldige Børn falde vi endnu Mennesker enten i Betragtning af deres Uvidenhed overhovedet (i physisk Forstand Børn, hvis Fornuft endnu ikke er udviklet) eller i Henseende til deres Ubekjendtskab med Lasterne (Børn i Ordets moralske Forstand). De første Menneskers Uskyldighed bestod i begge Dele.

der har sit Formaal med Mennesket henbendt til Arten, var der Gevinst derved. Striden imellem Culturen (Kornustens Udvikning) og det enkelte Menneskes Natur var uundgaelig; men ved den hele Menneskeslægts stigende Cultur forvandler denne Strid sig til Harmonie. Fra denne Strid opkommer alt det Onde, der plager det menneskelige Liv, og alle de Laster, der vanære det. Imidlertid ere Tilskyndelserne til de sidste (Lasterne) i og for sig gode og, som Naturanslag betragtede, overensstemmende med Naturens Formaal; men da disse Anslag vare indrettede efter Naturlilstanden, saa maatte de nødvendigen gjøre Culturen Afbræk, og igjen paa den anden Side lide Afbræk ved denne (ved Culturen), og dette vil vedvare uafbrudt, indtil endeligen engang Culturen, efter lang Virken og Modstand, kommer i Ligevægt med Naturen, og begge bringe det til i skien Harmonie at stræbe efter eet Maal. Dette er det menneskelige Kiøns høieste (endnu uopnaaede) moralske Bestemmelse.*)

*) Muthmaßlicher Anfang der Menschengeschichte von J. Kant. Berlin, B. VIII. St. 1. Hermed sammenligne man det læseværdige Skrift: Ueber die Lage des Menschen, især S. 54: 57. Jeg kommer i det følgende tilbage til begge igjen.

Af dette Skilberie af Culturens Gang og egentlige Formaal, for saavidt som det Hele havees for Dine derved, kan nu ogsaa Menneſtevennen, bekymret over de farlige Folger, han befrygter af den forvildede Forplantelfeſedrivt, ſøe nogen Troſt til ſin Beroligelfe. Den opvaagnede Kornuſt over nemlig fine Kræfter allerførſt (thi ogsaa dette er uundgaeligt) paa phyſiſke Gjenſtande, der ſtaaer i Forbindelfe med Inſtincter og Drivter, og dette giver det cultiverede Menneſkes Sandselighed en konſtig Styrke, en farlig Overvægt. Saalænge Menneſket blot adlyder Naturens Stemme (Inſtincter og Drivter), befinder det ſig vel: det ſpiſer og drikker ikke, uden at være hungrigt og tørſtigt; det falder det ikke ind at tilfredſtille Forplantelfeſedrivten, førend indvortes phyſiſk Kornødenhed driver det dertil. Men denne Tilſtand er ikke, og ſkal ei heller være af Varighed; thi ſnart opvaagner Kornuſten og udvider den dyriffe Naturs Grændſer ved Kundſkab om en ſtørre Mangfoldighed af Tilfredſtillelſeſmidler end Inſtinctet anvife det. Drivterne ledede Menneſket ſikkert, men Kornuſten førte det ofte vildt, ſaaavel i Hendeende til Valget af Gjenſtandene ſom Maalet for Nydelfen. Tillige vaagnede ogsaa Indbildningskraften og dannede viſſe konſtige Begjerligheder, ſom deels ikke gif ud paa nogen Naturdrivts Tilfredſtillelſe og deels frede ganſke

derimod. Denne Vane var ikke allene Men-
 nesket uundbærlig til dets Bestemmelse, men des-
 uden bidrager den og meest til den ofte ommeldte
 Strid mellem Naturen og Fornuften; thi Phan-
 tasien forskjønner og forfalcker Gjen-
 standene for Naturdrivterne, og op-
 vækker langt høftigere Begjerligheder end Kølelsen af Gjenstandene
 selv. Det dyriske Menneske tænker ikke paa no-
 gen videre Nydelse, naar Begjerligheden er til-
 fredsstillet, thi Ellskyndelsen er hos det, ligesom
 hos Dyret, kun forbigaaende; men ved Hjælp af
 Indbildningskraften forlænger derimod Fornuften
 Nydelsen og gjør den vedvarende. Derved faaer
 nu Sandseligheden en saadan Magt over Men-
 nesket, at det endog lyder den, naar Indbildnings-
 kraften uden, ja endog imod en Naturdrixt frister
 det til at nyde. I Tiden gaaer Fornuften (hos
 enkelte Mennesker og hele Nationer) efterhaanden
 over fra physiske til moralske Gjenstande, Kam-
 pen med de udartede Naturdrivter tager sin Be-
 gyndelse og Seir og Nederlag afveksle derpaa, til
 endelig engang den moralske Fornuft gaanske og
 urdeelt opnaaer det Herredomme, den tilkommer.
 Heraf viser det sig nu, at den alt for tid-
 lig vaagnede og vildt fætte Forplantelsesdrixt ikke
 er Naturens Værk, men en Følge af den begyn-
 dende, d. e. af den ufuldkomne Cultur. Ogsaa
 stadfæstes dette af Historien; thi jo nærmere et
 Folk er den raa Naturstand, desmindre tilbøieligt

viser det sig til Udsøvelser i Henseende til hiin Drist. Hos os derimod, hvor Fornustten (især Videlysten og Phantastien) allerede bliver opvakt i Barndommen, vaagner ogsaa Forplantelsesdribsen for Tiden og ytrer sig stærkere, end den efter Naturens Anlæg skulde være; thi, som sagt, over Fornustten først og fornemmelig sine Kræfter paa de Ting, der tjene til Naturdribsernes Tilfredsstillelse. Men hvad er der at gøre derved, da vi nu netop staae paa dette Culturens Trin? Hvorledes kan man afhjælpe det Onde? — Dette Spørgsmaal er paa nogen Tid oftere end tilforn blevet opkastet, og har foranlediget en Mængde lærerige Besvarelser. I sig selv fortjener det og for sin Vigtigheds Skyld at tages til Eftertanke af enhver Fader og Lærer, der lægger sine Børns og Undergibnes Vel paa Hjertet, og det var og nu den bedste Tid til at gøre det til en Gjenstand for offentlige Betragtninger. Mange velvillende men ikke med vor Ungdoms Aand noksom bekjendte Mænd have anseet det, der er blevet sagt om den længe førend Modenheden opvaagnende Forplantelsesdribses Almindelighed og om de skrækkelige Følger, der stnde deraf, for Overdrivelse. Men i mine Tanker maa man dog have nogen Tillid til de Mænds Troværdighed, der have yttret sig derover, især da det er at formode, at de i deres Kald, som Læger og Opdragere, vel have havt Leilighed til deslige Erfaringer. Og saa jeg er i Følge mine hidtil gjorte Jagttagelser

fast overbeviist om, at vore Børn i Almindelighed allerede fra det fjerde eller femte Aar af blive opmærksomme paa denne Drive og paa alt, hvad der staaer i Forbindelse dermed, og at man ikkun maa ansee det Modsatte for Undtagelse. I øvrigt gjøre de sig ingen forargelig Tanke derom, vide ei heller noget af de fordærvelige Virkninger, der flyde af denne utidige Bevægelse i dem, og yttre sig ikke sjelden saa fordomsfrie derover, at det tydeligen rober deres Sjæls Ustydighed. Denne Tidspunct maa man klogeligen benytte sig af, og overhovedet med et skarpt Øie lægge Mærke til deres Adfærd i denne Henseende, for siden at kunne tage sine Forholdsregler derefter; thi saa snart de blive slyge og tilbageholdne, er deres Ustydighed allerede i megen Fare.

Til at forebygge dette Onde (den alt for tidlig vaagnende Forplantelsesdrive) og de sorgelige Følger deraf (især Selvbesmittelsen) forekomme de virksomste Midler mig at være: Daglig Legemsbevægelse indtil Mæthed og Undervisning til rette Tid og med tilbørlig Alvorlighed og Viisdom om Menneskets Tilblivelse. Det første kan især anvendes i de tidligere Barndomsaar, hvor den Tid, der er tilovers fra Skolen, maa udfyldes dels med de sædvanlige Ungdomslege og de (i Anthropoligien) anbefalede gymnastiske Øvelser, dels med virkeligt for ethvert Barns Alder passende Legems-

arbejde. Thi intet beforder skadelige Tilbøieligheds og Lasters Udrugning saa meget, som Orkesløshed, Blødgagtighed og Legemets Forkjælelse.

Hvad det andet angaaer, saa behøver man ikke at frygte for ved Underretning om Ublingen og de Ting, der staae i Forbindelse dermed, at blive Ungdommen anstødelig og føre dens Ufhyldighed i Fare. Erfaringen viser, at den er meget værre faren, naar den forbliver uden en saadan Underretning og selv maa forskaffe sig Kundskab derom. At holde den til Manddomsalderen i en fuldkommen Uvidenhed i Henseende til denne Punct er umueligt; den seer, den hører, den læser *) saa mangen en Ting, der vedkommer den, og den tænker netop helst og skarpest paa denne Materie; dertil kommer endnu Phantasien og fuldender ved sin fortryllende Behagelighed Sandfælsighedens Seier. — Altsaa bedre, om den fra Faderens eller Lærers Side, førend Manddomsalderen indstiller sig, meddeles den fornødne Forklaring paa en Maade, der er istand til at gjøre de uuelige Udsøvelser og Misbrugen

*) Blandt andet ogsaa i Bibelen. Det hjælper ikke at springe over Stederne og forbyde deres Læsning. Den læser dem i dette Fald des begjerligere.

af Ublevisten Modstand. Tiden, hvori dette kan skee, maa bestemmes hos enhver især efter Omstændighederne; thi den ene modnes tidligere og den anden senere; dog kan man uden al Betænkning begynde Forberedelsen til denne Underviisning endog med Børn paa sex Aar. Men skulde der vise sig Spor til, at et Barn virkelig allerede er kommen paa Afveie, saa behøver man ikke at tøve med at sige det, hvad der ellers kun burde siges ældre Børn. Den forberedende Underviisning lader sig i Skoler ret vel forbinde med Naturhistorien, hvorved følgende Gang, som jeg finder foreskrevet i syvende Bind af Revisionsværket, vil være den passende i dette Hiemeed.

Man fortæller med Varme og Interesse den beundringsværdige Indretning, Naturen har gjort til Vexternes Forplantelse, og betjener sig derved forsætlig af de samme Udtrykke, der bruges om den dyriske Forplantelse. Vexterne, siger man, formere sig deels ved Rodder, Grene og Vien, deels ved Sæd. Dette sidste Slags Formerelse er overmaade mærkværdig, og vidner om Naturens Skabers store Wiisdom. Der er nemlig til dette Formaals Skab to Slags Kjøn, ved hvis Forening den frugtbare Sæd frembringes. Man kjender Kjønne fra hinanden paa Blomsterne, hvori Kjønndelene eller Kjønslimmerne befinde sig. De

Kjønndele, der bestaae af tynde Naale med en Kelle oppe i Spidsen, kaldes mandlige Kjønndele. Paa Kollen ligger der et fint Stov (Sædstov, mandlig Sæd), hvoraf hine Dele og have faaet Navnet Stovnaale. De kvindelige Kjønndele bestaae af noget tykkere Stilk (Støvveiene), i Spidsen af hvilke der sees en lille Nabning. Den nederste Deel deraf indslutter Eggene (Frøet) og kaldes og derfor Frugtknuden *). Naar nu den mandlige Sæd falder paa den kvindelige Kjønndeel, og gjennem Arret (Nabningen) trænger sig ned til Frugtknuden, saa begynder denne efterhaanden at opsvulme og bringe Eggene til Modenhed. Frugtknuden hos mange Vexter er, naar Frøet er modent, en spiselig Frugt, f. Ex. paa Æble og Pæretræerne. Af nogle Vexter ere ikkun Sædekornene spiselige. Falder der ingen Sædstov paa den kvindelige Kjønndeel, saa er Følgen, enten at Frugtknuden aldeles ikke udvikler sig og danner Frugt, eller at Frugten dog i det mindste ikke har frugtbart Frø, hvoraf der kan opelskes nogen ny Vext. Men hos de fleste Vexter er der mandlige og kvindelige Kjønndele i een Blomst, og altsaa kan

*) Man maa gjøre dette siensynligt for Børnene ved at tegne en Blomst (f. Ex. en Tulipan eller Lilie) for dem, hvilket og tillige tjener til at holde deres Phantasi i Tømme.

Sædsovet latteligen trænge sig igjennem Arret ned i Krugtknuden. Saadanne Blomster hedde desformedest *Luetulle blomster*. Hos de Bexter, paa hvilke nogle Blomster blot have mandlige, og andre blot qvindelige Kjonsdele, træffer det undertiden, at de sidste forblive ubefrugtede. Thi Virkningen af den mandlige Sæd paa Kimen (Sædefornet) i den qvindelige Kjonsdeel kalder man *Befrugtning* eller *Krugtsommesighed*, ligesom man om Kjønnenes Forening selv bruger Ordet *Parring*. Hvad for en Forandring Sæden frembringer i Kimerne, og hvorledes det gaaer til, at de ved den udvikle sig og blive frugtbar, det veed intet Menneske, og sandsynligviis vil det og steds forblive en uoploselig Hemmelighed for os. Høist forunderligt er det, at Bexterne, naaget vi, som bekjendt, ikke kunne indromme den Gælfse, dyrskte Drivter og Tilværeligheder, alligevel synes at ytre et Slags *Parringsdrixt* (heftig Attraa efter at parre sig). Thi naar Stovnaalene staae et Støkke borte fra Stovveiene, saa boie de sig hen til dem, paa det Sæden kan falde lige i Arret paa Stovveien, og derpaa reise de sig i Veiret igjen, og antage den samme Stilling, de havde tilforn. Er Stovveien længere end Stovnaalene, saa boier den sig ned til dem, modtager Sædsovet og reiser sig derpaa i Veiret igjen. Naabenbarligst ytrer denne *Parringsdrixt* sig hos en Vandplante, der voxer i Italien, og hos hvilken Kjønnene ere

adskilte saaledes, at der paa een Plante allene voxer mandlige og paa en anden allene kvindelige Blomster. Den kvindelige Plante har en lang, men i en Sneglelinie sammensnoet Stængel, og sidder saaledes nede paa Bunden i Vandet. Henimod Blomstertiden vikler Stænglen sig ud af hinanden og strækker Blomsterknoppen op over Vandskorpen, hvor den endeligen nu springer ud. Den mandlige Plante staaer ligeledes nede under Vandet, men har en lige Stængel omtrent af en Fingers Længde. Da denne nu følgerigen ikke som hiin kan forlænge sig, saa rykker den mandlige Blomsterknop sig i Blomstertiden fra sin Stængel, for at komme hen til den kvindelige Plante, springer derefter ud paa Overfladen af Vandet, og sammmer nu omkring, til den støder paa en kvindelig Blomst, og har befrugtet den med sin Sæd. Efter Befrugtningen snoer Stængelen med den kvindelige Blomst sig sammen, og gaar til Bunds i Vandet igjen.

Af Naturen er enhver Vext bestemt sin Tid til at blomstre, parre sig og bære Frugt. Men Mennesket kan forandre Naturens Indretning; det kan nøde en Vext til at bære førend den bestemte og i en usædvanlig Tid, naar det forskaffer den en større Mængde Næringsfaster, end den naturlige Forbund indeholder, og ved en kunstig Varme fremslokker Driøsterne dertil. Imidlertid lider almindeligen Vexternes

Styrke og Varighed, ja endog deres Frugtbarhed for den følgende Tid derunder; thi ethvert Legeme udmatter og svækker sig ved at fremlokke Parringsdriften for tidlig og ved konstige Midler. Af denne Aarsag pleie Gartnerne at berøve de unge Træer de Blomster, der sættes formeldt en alt for rask og geil Væxt; thi herved blive de des varigere og vinde desmere i indvortes Styrke *).

Med Dyrenes Forplantelse har det den samme Betskaffenhed. Mogle forplante sig ved Skud (Polyperne), ligesom Vexterne ved Rodder og Grene, men de fleste have særegne Redskaber dertil, hvilke man ligeledes kalder Kjønssdele, og efter deres forskjellige Bestemmelse og Skabning inddeler i mandlige og kvindelige Kjønssdele. De kvindelige Kjønssdele indeholde Rimerne til Ungerne. Stedet, hvor disse Rimer ligge, hedder Eggestokken og Rimerne selv kalder man Egg. Det er behageligt ved Synet af Eggestokken, f. Ex.

*) Det forstaaer sig, at Børnene ikke i een Time maae (saa at sige) fordoceres alt dette i eet væk, men at det maa foredrages dem delevis i Samtaler, udvikles noget udsærligere og oplyses med Exempler og indstrøede Anmærkninger. Især gjælder dette og om det Følgende.

i en slagtet Høne, at undersøge dens Beskaffenhed. Her seer man nu større og mindre Æg, der ligge iblandt hinanden, og vore, ligesom Krugter, paa Stilke. Naar et Æg (i en levende Høne) er kommet til den fornødne Modenhed, saa stiller det sig fra Stilken og synker ned i en Hundsæk, ikke langt fra Æggestokken. Denne Hundsæk hedder *Moderen*. Her faaer det gule Legeme (Blommen) først en Bedækning af Hvide, og tilsidst bliver det hele omgivet af en kalkagtig Skæl. Derefter bliver det af Hønen, naar det formedelsi sin Størrelse er blevet den for besværligt, udpræsset af Moderen, og udført af Legemet igiennem den Åbning, der er ovenfor Rumpeskuden. Endnu finder man intet Æg til Unge i Ægget; men saasnart Hønen har rugget derpaa i nogle Dage, forvandler det seie flebrige Væsen sig paa en Maade, der er os ubegribelig, til Kød og Blod, hvormed det forhen, efter Udseende, ikke havde den allermindste Lighed, og derefter danne nu Legemets og Hjertets konstig bygte Dele, Lungerne &c. sig af sig selv, allene ved den moderlige Varmes Indflydelse derpaa.

Fuglene, de fleste Fiske og Insecter og mange Slags Orme lægge Æg, hvoraf Ungerne først siden efter ved Hjælp af Varmen (af Moderen eller Solen) blive udklækkede. Men Pattedyrene og adskillige Arter af de andre Clas-

ser (Fuglene undragne) føde levende Unger til Verden. I øvrigt ere Kjønsdelene hos disse i det Væsentlige af samme Beskaffenhed, som hos de Dyr, der lægge Æg. Hos en Tævehund er der ligeledes i Livet en Æggestof med smaa runde Legemer, der ligne Fugleæggenes. Fra Æggestoffen gaae Æggene ind i Moderen, hvor de ligge en Tidlang og blive udklækkede, d. e. hvor de blive dannede til levende Unger. Da Ungerne altsaa udvikle sig i Moderens Liv, og vore her, til de have naaet en vis Størrelse, saa maa naturligtviis ogsaa Moderens Liv ophøve og udvide sig. Man kan derfor endog udvødig se, om et Dyr er frugtsummeligt d. e. har Unger i Livet. Denne Tilstand bliver Dyret især i Slutningen meget besværlig. Ved Moderens overhaands store Udvidelse blive de Indbolde trykkede, der ligge nærmest derved, og dette forarsager, som man let kan tænke sig, og som Dyrets Udfærd paa den Tid ogsaa udviser, mange Slags smertelige Kæleiser. Til sidst, naar Ungerne ere blevne saa store, at Moderen ikke længer kan bære dem, saa stiller den sig af med dem ved Fødselen. Men dette beroer ikke paa Dyrets Villie, det er her Fødselsdelene, der virke mechanic, og Dyret kan hverken føde førend den bestemte Tid eller opholde Fødselen. Denne (Fødselen) bestaaer i, at Moderen i Livet, naar den ikke længere kan udholde Ungerne's Vægt, gjentagen trækker sig sammen og ud-

præffer Ungerne. Man kalder denne Sammen-
trækken i Moderen Veer; thi saavel den som
den egentlige Fødsel er forbunden med overor-
dentlige Smerter, ja endog med Livsfare. Nar-
sagen til Smerterne og Faren bestaaer i, at Un-
gerne formedelfst deres Størrelse udvide Fødsels-
delene for stærkt ved deres Udgang derigjennem;
men denne Indretning synes at have til Viemeed,
at den stærke Trykning, Ungerne lide i Fødselen,
skal drive Blodet igjennem Canalerne hen til Lun-
gerne. Thi i Moderens Liv trække Ungerne in-
tet Veir og løber der intet Blod til Lungerne;
derimod skee begge Dele strax efter Fødselen.

Mellem de Dyr, der lægge Æg, og dem,
der føde levende Unger, gives der endnu en anden
Korstjel, som det er fornødent her at anføre.
Mogle af de første (s. Ex. vore Høns) lægge Æg,
uden at have parret sig med nogen Han af
deres Art. De levende Unger derimod komme al-
drig til Verden uden forudgaaen Parring. Men
ligesom de Vexter, hvis qvindelige Blomster ikke
af de mandlige ere blevne befrugtede, bære
Frugter uden frugtbart Frø eller Sædeforn,
saa ere ogsaa Æggene af de Fugle, der ikke
have parret sig, ufrugtbare, det er, der kan
ikke udbruges Unger deraf. Følgeligen er det
hos Dyrene saavel som hos Vexterne en Regel,
der ikkun taalor saa Undtagelser, at der til deres
Forplantelse hører to Køn, hvorefter det mand-

lige befrugter og det kvindelige bliver befrugtet. Dyrenes mandlige Kjønsdele bestaae af en Pung, hvori Sæden bliver tilberedt og gjemt, og et Rør, hvorigjennem den ved foreskaldende Parring udgryder sig. De mandlige Pattedyr f. Ex. have til Sædens Tilberedning to overmaade kunstige ægdannede Legemer, der kaldes Hodder (Testicler), og i Nærheden af Urinblæren ligger der Smaablærer, der modtage den i Hodderne tilberedte Sæd. Sædblærerne staae fremdeles i Forbindelse med Urinrøret, og altsaa kan og Sæden overgaae fra hine i dette og udføres igjennem Mundingen deraf.

I den Indretning, Naturen har gjort til Dyrenes Forplantelse, seer man mange Forandringer og mange forunderlige og ubegribelige Ting. Vi kjende Dyr (nogle Arter Orme), der ligesom adskillige Voibler forplante sig uden Befrugtning. Andre igjen have (ligesom Tvetulleblomsterne) baade mandlige og kvindelige Kjønsdele, og ere altsaa Tvetuller. Af disse Tvetuller befrugte nogle sig selv (f. Ex. Søharerne); andre befrugte hinanden gjensidigen, d. e. der parrer sig to og to med hinanden, og disse befrugte og befrugtes begge ved Parringen. Denne Forplantelsesmaade har man blandt andet mærket hos de almindelige Haugesnegle. Men det største Antal Dyr bestaaer af forskellige Kjønn, af Handedyr og Hundyr, hvoraf hine befrugte og

disse undfange og føde. Men ogsaa her foregaaer Forplantelsen noget forskjelligt hos een Art Dyr fremfor hos den anden. Blandt dem, der lægge Æg, gives der adskillige Arter, der forplante sig, uden egentligen at befrugte og befrugtes ved Parring, d. e. uden at forene deres Kjønsdele. Dertil henhøre de fleste Fiskearter, Krøerne o. a. fl. Hunnerne lægge nemlig deres Æg uden foregaaende Parring, og Hannerne udgyde derefter deres Sæd derpaa og befrugte dem. Eleer dette ikke, saa forraadne Ægene (Egen), og der bliver altsaa ingen Unger deraf. En Art Luder (Pipatuderne), der have hjemme i Surinam i Sydamerika, udmærke sig endog fra alle andre Dyr ved følgende Omstændighed: Naar Hunnen har lagt Æggene, saa stryger Hannen dem paa Hunnens Ryg, vaster sig selv hen over dem, trykker dem derved ind i nogle Smaafuger, der ere i Hunnens Ryg, og befrugter dem derefter med sin Sæd. Her, paa Moderens Ryg, blive Ungerne udsækkede i en Tid af nogle Maanedre. — Af de Dyr, der virkelig parre sig, have nogle baade Han- og Hun- (dobbelte) Kjønsdele (Slangerne); andre lægge een Tid Æg, og føde til en anden levende Unger (Bladlusene); ligeledes befrugtes og Æggene af een Generation til i det ottende og niende Leed, d. e. Ungernes Unger vedblive ideligen til ottende og niende Leed at føde af den arvede Befrugtning fra

deres Stammemoder, uden selv at parre sig med nogen Han (ligeledes Bladlusene).

Intet Dyr tager Røring til sig for at op- holde sit Liv, men for at blive befriet for den ubehagelige Tølelse, Hungeren forårsager, og fordi Røringsmidlernes Nydelse er forbunden med Kormølelse. Ligesaa liden parre Dyrene sig i Hensigt at aale Unger, men for at befrie sig fra en besværlig Parring, som Formerelsen af de Sæster, der udtræbes til Forplantelsen, forårsager, og fordi de selv føle Kormølelse ved Par- ringen. Den første Aarsag, Mølesæsternes For- merelse, virker stærkest, eller rettere endnu, det er Mølesæsternes Formerelse, der er den egent- lige Aarsag til den virkelige Parringsdrixt. Vi see dette hos de Dyr, som Parringsdrixten hos er ind- skænket til en vis Tid. Naar denne kommer ere deres Kjønssdele ligesom de vare opskuldne og betænd- te, og da yttre de hiin Drixt for det meste ved en Brunde, der næsten stiger til Kaserie. De fordrage Hunger og Tørst, og sætte endog deres Liv i Bøve, for at tilfredsstille den stærkeste af alle Drixt. Selv det sagtnodigste og frygt- somste Dyr bliver paa denne Tid dristigt og far- ligt, og ofte ere da Virkningerne af dets Bid de samme som af et rasende Dyr. Men naar Brunsstetiden er forbi, saa antager det sin forrige Rolighed igjen, viser intet Spor til Længsel ef- ter at parre sig, og Han- og Hundyr gaae nu

igjen roligere sammen paa Marken for at søge deres Føde. Et andet Beviis paa, at Parringsdriften har hos Dyrene sin Grund i pirrende Gaster, har man deri, at denne Drift aldrig anfægter de Dyr, som man har berøvet de Le-gemsdele, hvor disse Gaster blive tilberedte. Dette skeer som bekendt ved Castrering, d. e. ved Gilden eller Skjæring.

Da nu altsaa en sand Fornødenhed driver Dyrene til at parre sig, saa kan denne Handling ikke være dem skadelig. Mogle døe vel, saasnuart de have fuldbyrdet deres Forplantelsesforretning (især adskillige Arter Insecter); men det er ogsaa deres Bestemmelse og Naturens Villie. I øvrigt paadrager intet Dyr, der har sin Frihed, d. e. der lever i Naturens Stand, sig onde Følger ved denne Drifts Tilfredsstillelse. Anderledes derimod forholder det sig med vore Huusdyr og overhovedet med dem, der have mistet deres Frihed. Hos dem udarter ofte Naturdriften, deels ved at indstille sig, førend den skulde, deels ved ikke at yttre sig til de Tider, der ere den bestemt, og deels vel ogsaa ved at søge sin Tilfredsstillelse paa unaturlige Maader. Marsagen dertil ligger tildeels i den forandrede og for det meste bedre og rigeligere Føde, vore Huusdyr nyde, tildeels ogsaa i den Indskrænkning, Naturdriften paalægges hos dem, der ere underkastede Menneftet, og hos hvilke dette efter

sit Lykke vil lede eller endog ganske undertrykke denne Drist. Ogsaa gjøre virkeligen den forandrede Levemaade og de Diemeed, hvori Hundsdyrene holdes, en saadan Indskrænkning ofte nødvendig; thi dersom de i denne Tilstand vare overladte til sig selv, vilde de mueligen udmatte og udtømme deres Kræfter ved overdreven Tilfredsstillelse af Parringsdristen, hvilket man derimod aldrig sporer hos de vilde Dyr *).

- *) Anmærkning for den forstandige Naturgrundsker. Den saa kaldte Selvbesmittelse foregaaer hos de Dyr, der mangle Leilighed til at parre sig, med al det Raffinement, deres dyriske Natur tillader det. Man kan dagligen see Exempel derpaa hos Hunde, naar man holder dem en Stok imellem Bagbenene. Jeg saae engang en Tævehund, der vilde løbe, og som man med Magt holdt derfra, at sætte sig paa Rumpen og skure sig op og ned fra den ene Ende af Stuen til den anden med en synlig Anstrængelse for at tilfredsstille en heftig Fornødenhed. En Handedue, som Eieren formodtlig dens Skjæbhed lod gaae i Stuen til sin Fornøielse, satte sig engang med geil Driftighed paa min Fod, og søgte at befrie sig fra sin Trang, ja kom endog, efterat jeg havde stødt den ned, nogle Gange efter hinanden igjen. Næsten utroligt synes det for

Paa denne Forberedelse kan derefter
den egentlige Underretning om Menneskets

gunde Exempel, dersom det ikke var inisfortalt
af et troværdigt Evidne, der hverken havde An-
ledning til eller Fordeel af at binde mig en Histo-
rie paa Ermet. En Hingst, der stod paa god Foring
og meget sjelden blev brugt til Vedækning, havde
udfundet følgende Maneuvre til sin Lettelse.
Den hørte Vagdelen hen til Fordelen, stak sin
Ablesem mellem de temmelig tæt sluttede For-
keen, og gned sig her, indtil Cæden kom.
Dette gjorde den nogle Gange hver Uge.

Hvad den ovenfor foreslaaede Underviis-
ning om Verternes og Dørenes Forplantelse
angaaer, saa har jeg derved især haft to
Emspuncter for Øine: den første, at trække
Tanterne bort fra urene Blideer og forædle
Sjelen ved bestandigen at pege hen
paa den beundringseværdige Wiis-
dom ved denne Naturens Indretning. Jeg
er vis paa og veed ogsaa af egen Erfaring, at
man uden mindste Forargelse kan tale saa ledes
derom med Børn. Om de end i Førstningen røbe
nogen Letsindighed, saa blive de dog snart al-
vorlige, og høre paa saadanne Ting med til-
børlig Erbarhed. Min anden Hensigt var:
At sønderlemme alt og sætte alle Ting ret

Forplantelse og de dertil hørende Ting meddeles den voxnere Ungdom. Altsaa siges der:

Hvorledes det gaaer til med Dyrenes Forplantelse, have I allerede hørt; nu skulle I ogsaa vide det fornødne om Menneskers Tilblivelse. I Henseende til denne Handling har Naturen underkafset os de samme Love, som den har foreskrevet Dyrene. End ikke den frivillige Undertrykkelse af den mægtige Parringsdriфт er

noget ud af hinanden, for der ved saa meget som mueligt at bibringer dem tydelige Begreber om det Hele. Intet ophæver Phantasten stærkere end Skuling og Tildækning; naar man altsaa har begyndt at tale om disse Gjenstande, saa maa man ikke fortie noget, ikke lade noget forblive indhyllet i Mørke. Ja, jeg vilde tilraade, at man, om det for andre Omstændigheders Skyld lod sig gjøre i de offentlige Skoler, skulde lægge dyriske Legemers Anatomie til Grund ved denne Underviisning, for ved den synlige Beskuelse selv at gjøre Phantasten aldeles stum. De samme Regler har jeg foreskrevet mig ved den nu følgende Underviisning for den voxnere Ungdom.

Mennesket allene egen. Der gives Dyr (f. Ex. Elephanten), der aldrig i deres Fangenskab parre og forplante sig, om man end giver dem Leilighed og søger at ophidse dem dertil. Hvorledes dette gaaer til, vide vi ikke; thi de legemlige Narfager, Parringsdriften grunder sig paa, ere dog vist ogsaa tilstæde hos de fangne Dyr, og Fornuft, som Mennesket behersker sine Drifter med, have de ikke. Det er virkelig altsaa ligesaa ubegribeligt som mærkbærdigt.

Som bekjendt, ere Menneskenes Aflelser mer indrettede ligesom Dyrenes, og ligesaa foregaaer og Parringen paa samme Maade hos hine som hos disse. Naar der tales om Mennesket, saa kalder man denne Handling Samleie, og om en Kone, der er befrugt, siger man: Hun har undfanget, og fra den Tid af er hun frugtsommelig. Hvorledes det gaaer til med Befrugtningen, er en undgrundskelig Hemmelighed for os, men dog veed man, at der herved løsriver sig et (undertiden to, men høistfjelden flere) Æg fra Eggestokken, at det gaaer igjennem trompetdannede Canaler (Modertrompeterne) ind i Moderen i Livet, og at det her bliver udviklet til en menneskelig Skabning. Moderen er en fjødagtig Sæk, der omtrent er to Tommer lang og een Tomme tyk, og ligner en langagtig noget fladtrykt Pære. Den lig-

ger imellem Urinblæren og Endetarmen, og er der befæstet ved adskillige Baand. Indvendig i Moderen, hvor der omtrent kan rummes en middelmaadig Bønne, finder man i de første Dage efter Befrugtningen det ommeldte Menne-
 skeæg, d. e. en ægrund gjennemsigtig Blære, saa stor som et Hvedekorn. Denne Blære er fyldt med en Bædse, der seer ud som Eghvide, og i Midten deraf svømmer den egentlige Menne-
 sketune, et ægrundt Legeme af en tyk geleeagtig Bædse, der omtrent er saa stort som et Hirse-
 korn. Endnu kan man ikke see det mindste Kjendetegn deri til den menneskelige Skikkelse, og saalænge der ikke er noget Tegn til Skab-
 ningen kalder man det Embryo. Femten til sexten Dage efter Undfangelsen bliver Em-
 bryoen's Udvikling efterhaanden synlig. Det ægrunde Legeme bliver nu langagtigt, Hovedet udmærker sig fra Kroppen, men er imod denne
 uproportioneret stor, og midt i Kroppen seer man en hoppende Punct (Hjertet), der sætter den
 lille Machine i Bevægelse. Fra nu af, da den-
 ne Udvikling er bleven kjendelig for det blotte Øie, hedder den Fetus eller menneskelige
 Foster. Dette befæster sig nu til de indvendige
 Sider af Moderen ved nogle fine Smaatrævle,
 der stude sig ud derfra, efterhaanden forlænge
 sig, og, i det de flætte sig ind i hinanden og,
 saa at sige, filtre sig sammen, danne en svamp-
 agtig rund Massa, som man har givet Navn af

Moderkage. De Smaatrævler, som Moderkagen paa den ommeldte Maade væves af, ere ikke andet end sine Narer, der, paa det nøieste forenede med Moderen, modtage Blodet af det moderlige Legeme og tilføre Fosteret det. Disse Smaa-Narer i Moderkagen trække sig nemlig alle sammen til en fælles Canal, løbe saaledes ind i Føtus og hedde Nabelsträngen. Moderkagen suger sig derimod fast ved de sine End-er, der indvendingen i Moderen staae frem af Narerne i samme. Saaledes er nu altsaa Fosteret eller Føtus befæstet ved Nabelsträngen lige som ved en Stilk til Moderkagen, og trækker sin Næring af samme, ligesom en Væxt trækker sin af Jordbunden, den staaer i. Dets Udvikling foregaaer med overordentlig Hurtighed. Allerede den sextende Dag efter Undfangelsen eller dog kun meget lidet senere seer man Næsen som en lille Trævl, Munden som en Streg, Øinene som sorte Prikker og Ørene som smaa Huller. Imod Slutningen af den første Maaned kan man tydeligen skjelne Arme og Been, Hænder, Fødder og Læer, uagtet dog hele Frugten endnu kun er saa stor som en Pære. I den anden Maaned viser der sig Begyndelse til Benene, og de tilkommende Indvolde bestaaer nu af sammenviklede Trævler. Nu er Fosteret over to Tommer, og i den tredje Maaned, hvor Neglene paa Hænder og Fødder danne sig, er det allerede fem Tommer langt. I den femte Maaned be-

gynder det at bevæge sig og antage en bestemt Stilling; thi Hovedet bøier sig nu ned til Brystet, Knæerne trække sig op imod Hovedet, Benene lægge sig tilbage og Ansigtet bedækkes almindelig med Hænderne. Formedelst denne forandrede Stilling bliver Fosteret nagtet sin idelig tiltagende Væxt istand til at finde Rum i sit knappe Gjemme, hvilket dog, som man let kan tænke, udbider sig overhaands meget. Thi naar Fosteret efter ni Maaneders Forløb er modent til at fødes, saa er det fjorten til tyve Tommer langt, og veier syv til ni Pund; ligesaa er og Moderen, istedet for den før var langagtig, nu næsten rund og holder tre Qvarter i Længden og en halv Alen i Tykkelsen. Imidlertid ere dog Bæggene deraf ikke ved Udvidelsen blevne tyndere, men endog, formedelst Blodets Tilstrømning, tykkere end tilforn. Efter Fødselen trækker den sig næsten sammen igjen til den obenfor ommeldte naturlige Størrelse. Fosterets Fødsel paafølger efter Naturens Love, naar det er fuldkommen uddannet og formedelst sin Størrelse bliver Moderen i Livet for besværlig.

Endog Frugtsommeligheden allene er, især i de sidste Maaneder, forbunden med mange og mange Slags Besværligheder; men Fødselen selv volder de allerheftigste Smærter og koster ofte Fosterets Moder Livet. Om end alt gaaer saa lykkeligt som mueligt, saa forarsager dog

det hjælpeløse Barns Pleie og Tilsyn Moderen i lang Tid saa megen Møie og Urolighed, at hun ikke kan sørge spænderlig for sig selv, og uden Bistand af andre staaer Fare for at omkomme. Derfor maa Barnets Fader, naar han er fornustig, naar han er menneskelighedsindet, naar han vil handle efter Naturens Love, dele Møien med Moderen, og paatage sig begges Underholdning. Thi vi see endog, at de Dyr, hvis Unger ikke af Moderen allene noksom kunne pleies og fødes, holde sig af Instinct parvis sammen, og bidrage fælles til at forsynde dem. Dette er f. Ex. Tilfældet med de fleste Arter Fugle. Er derimod det moderlige Dyr istand til uden Faderens Hjælp at gjøre det, saa bekymrer denne sig heller ikke videre derom, men overlader det allene til Moderen.

Barnet kræver langt mere og langt længere Forældrenes Pleie, end det hjælpeløseste Dyr. Det skal ikke allene fødes, det skal ogsaa opdrages. Naar det unge Dyr kan løbe og bruge sine Lemmer, saa kan det og selv forskaffe sig sin Underholdning. Men saaledes er det ikke med Barnet, allermindst i Culturens Stand. Det varer længe, inden det kan ernære sig selv, og for det meste endnu længere, inden det kan ernære andre. Derfor byder Fornuftens Mennesket at undertrykke Varringsdriften, til det er istand til ganske og udeelt at opfylde det egent-

lige og sidste Formaal derfor, Barnets Udsling, Ernæring og Opdragelse. Hvo, der overtræder denne Morallov, styrter sig i et Hav af Lidelser og Plager, som han mangen engang aldrig siden er istand til at redde sig af. Følgende Afveie, der føre hen til denne Fordærvelse, maa den uerfarne Ungdom lære at kjende, for at kunne vogte sig derfor.

Parringsdriivens Tilfredsstillelse imod Naturens Orden er den skrækkeligste af disse Afveie. Efter Naturens Orden skulle tvende forskjellige Kjønn til dette Diemeeds Opnaaelse forene sig; skeer det nu paa nogen anden Maade, saa krænker man en hellig Naturlov og paadrage sig de sorgeligste Følger for Legeme og Sjæl. Mange gjøre det uden at vide, at det er urigtigt, mange blive forførte dertil, og de færreste tænke paa de ødelæggende Virkninger, der følge paa denne unaturlige Handling *).

*) Skulde en Lærer finde fornødent at sige mere herom, saa vil han finde Anviisning dertil i mange fortræffelige Skrifter, der speciel behandle denne Gjenstand. Jeg anfører kun eet deraf: Höchstnützliche Belehrung und Warnung für Jünglinge und Knaben, die schon zu einigem Nachdenken gewöhnt sind, et Priiskræft af J. F. Vess.

Ikke mindre forærveligt er det at tilfredsstille Parringsdriften for den Tid, Naturen opfordrer dertil. De Gaster, der tjene til Avlingen, ere de ædleste i det hele Legeme, og kunne ikke, om det skal opnaae sin fulde Væxt, Sundhed og Styrke, før end Manddomsålderen undværes for samme. Blive de det berøvede for den Tid, saa henvinde alle dets Kræfter, og saa henvisner det, ligesom en ung Plante i en udtørret Jordbund.

Efter Naturens Indretning kan og maa Mennesket forplante sig i Manddomsålderen. Den tilkiendegiver denne Tidspunct ved umiskjendelige Tegn; thi naar det unge Menneske af Mandkønnet har opnaaet sin Modenhed, saa udgyder dets Sæd sig undertiden ubilkaarligen og uden udvortes Pjerring i Søvne; ligesom og det Blod, der hos den mandbare Pige er bestemt til Fosterets Ernæring, draabevis udskyder periodisk (i nogle Dage hver Maaned) af Moderskeden (det er af den Nabning, der løber op til Moderen i Livet). Ogsaa føle begge Kjøn paa denne Tid den egentlige sande Drift til at forplante sig; thi de, der attraae Samleie, førend hine Kjøndetegn paa Modenheden indstille sig, have ikke naturlig Drift dertil, men fremlokke Driften i Utide, deels ved voldsom udvortes Pjerring og deels ved Phantasieens forførte Billeder. Det

er ikke hos disse Fornødenhed, det er blot en Frucht af den vrangte Cultur.

I Naturstanden er det altsaa Mennesket, saasnart det har opnaaet Modenhedens Alder, tilladt at forplante sin Art, og det kan i denne Alder ikke allene gjøre det, uden at skade sig selv (sin Sundhed o. s. v.), men det opfylder endog derved ganske Naturens sidste Viemeed, Børnenes Avling, Ernæring og Opdragelse. Som Naturmenneske behøver det kun lidet, og finder alle vegne uden synderlig Møie sit Livs Ophold; den unge Mand kan altsaa der let erhverve mere, end han behøver selv, han kan der ernære en Familie.

Men vi leve ikke mere i Naturens Stand. Vort Livsopholds Erhvervelse er forbunden med mangfoldige Vanskeligheder; og om end den unge Mand blandt os kan ernære sig selv, saa kan han dog sjelden ernære andre med sig, og altsaa ikke ganske opfylde Naturens sidste Viemeed. Deraf reiser der sig Modsigelse mellem Natur og Cultur: hiin har gjort Mennesket istand til at forplante sig, og driver det endog dertil med Heflighed; denne har sat det i en Forsatning, hvor det længe (endog mueligen dets hele Liv igjennem) seer sig ude af Stand til at opholde en Familie. Da nu Børnenes Ernæring og Opdragelse ligesaavel er Naturens Viemeed, som deres Avling er det, og de sidste Viemeeds Opnaaelse ligefrem uden de for-

stes vilde være unyttig, saa forbyder Moralloven alle dem, der ikke formaae at forskaffe en Familie fornødent Ophold, at tilfredsstille deres Forplantelsesdrift. Moralloven eller Fornuften er sølgelig i Strid med Naturen, et Tilfælde, der er det eneste i sit Slags og har overordentlig vigtige Følger for Menneskeheden. Det enkelte Menneskes hele Sædelære lader sig føre tilbage til den Hovedgrundsaetning: Lev overensstemmende med Naturen; ifkun hiint Tilfælde gjør en Undtagelse deri. Og dog er alting hos det menneskelige Kjon aabenbar lagt an paa, at det efterhaanden skal træde ud af den raa Naturstand og overgaae til Culturens Stand. Men saasnart dette er steet, tager og hiin Strid sin Begyndelse. Hvad for en Hensigt monne vel Naturens Skaber, som alle disse Anlæg stamme fra, have havt derved? Maaskee den, at vi ved Naturdriftens Undertvingelse skulle styrke Sjælens moralske Kraft, og tilkjenpe os en høiere Grad moralsk Frihed (Vone til at følge Fornuftens Foreskillinger), end vi uden en saadan Strid mellem Fornuften og Culturen vilde have været istand til at opnaae? — Det vil uden tvivl være vanskeligt at afgjøre det *).

*) Endnu anfører jeg følgende hertil henhørende Sted af det ovenommelte Skrift af Philosophen Kant:

Men hvad er der at gjøre? Skulle vi vende tilbage til Naturstanden, for at befrie os fra

Myndighedens Epoche, d. e. den Tidspunct, hvori Drivten og Evnen til at frembringe sin Art indstiller sig, har Naturen udsat omtrent til det sextende eller syttende Aar †): en Alder hvori det unge Menneske i den raa Naturstand bogstaveligen bliver Mand; thi det har da Evne til at opholde sig selv, til at avle sin Art og til at opholde baade sin Kvinde og den. Fornødenhedernes Simpeltid gør dette let for ham. Derimod hører der i den cultiverede Tilstand mange Erhvervelsesmidler, saavel i Henseende til Duelighed, som til gunstige udvortes Omstændigheder, til det sidste, altsaa rykker denne Epoche i det borger-

†) Dette synes ikke at passe sig ganske for vort Klima, der som man ellers vil lade Gædens ufrivillige Udgjælde om Natten hos det unge Menneske, der endnu er usfordærvet paa Legeme og Sjæl, gjælde for Naturens første utvetydige Vink om at anvende denne Vædse overensstemmende med Naturens Bestemmelse. Jeg vilde heller antage det tyvende eller et og tyvende Aar. Men det forstaaer sig, at physiske af Culturen afhængige Aarsager ofte frembringe en tidligere Modenhed.

F u n k t e.

den tunge Kamp? — Dette kunne vi ei engang nu, om vi endog vilde det. Der bliver

lige Liv i det mindste 10 Aar i Gjennemsnit længere frem i Tiden. Imidlertid har Naturen ikke forandret Modenhedens Tidspunct efter den selskabelige Forfaaelses Fremgang, men følger haardnakket de Love, den har fastsat efter Menneſkeartens Bedligeholdelse som dyriſt Art. Herved gjøre nu Søderne Naturens Diemeed, og dørte igjen hine et uundgaeligt Afbræk. Thi Naturmenneſket er Mand allerede i den Alder, hvor det borgerlige Menneſke (ſkjønt det ikke ophører at være Naturmenneſke) endnu kun er ungt Menneſke, ja endog kun Barn; thi Barn kan man vel kalde den, der formedelſt ſin Alder (i den borgerlige Tilſtand) ei engang kan ernære ſig ſelv, meget mindre endnu ſin Art, om endſkjønt den har Drive og Evne, alſaa og Naturens Opfordring for ſig, til at avle den. Men Naturen har viſt ikke nedlagt Inſtincter og Evner i levende Skabninger, paa det de ſkulde ſtride derimod og undertrykke dem. Alſaa var deres Anlæg aldeles ikke beregnet efter den moraliſke Tilſtand, men allene efter Menneſkeartens Bedligeholdelse ſom dyriſt Art, og alſaa kommer den civilicerede Tilſtand uundgaeligt

altsaa ikke andet tilovers for os, end at underkaste os Nødvendigheden og følge de Korstæder, Fornuften, grundet paa Tingenes nuværende Tilstand, giver os. Thi hvor stærk Parringsdrieten end maatte være, saa er det dog mueligt i rum Tid (om ikke for bestandig) at undertrykke den. Dette lærer Erfaringen; og selv Naturen har, ligesom om den havde forudseet de Hindringer, der vilde lægges Menneskets Forplantelsesdrieten i Veien, lettere denne Tvang ved de hidsende Gasteres ommeldte uvilkaarlige Udgødselse; thi man finder ikke denne Indretning hos noget Dyr. Hvilket Hiemeed uden dette kunde den vel og ellers have dermed? — Da Tvangen nu altsaa er muelig, saahvor vi og virkeligensaa meget mere underkaste os den, som selv Fornuften med overbevisende Grunde opfordrer os dertil. Efter Statens Love skal nemlig enhver, der vil tilfredsstille Parringsdrieten, ved et offentligt og høitideligt Løfte forbinde sig med et Gruentimmer til dette Formaal, og derhos til-

lig med den sidste i en Strid, som ikke kan havees uden allene ved en fuldkommen borgerlig Forfatning (Culturens yderste Hiemeed); thi saaledes som Tingene nu staae, udfyldes dette Mellemrum sadvanligviis med Laster, der have Mangfoldighed af menneskelig Elendighed til Følge.

lige paatage sig den Pligt, at ernære og opdrage de Børn, der avles i denne Forbindelse. At disse Love ere ligesaa nødvendige som rigtige og passelige, behøver ikke her at bevises. Hvo, der uu handler derimod, d. e. hvo, der søger at tilfredsstille Forplantelsesdriften uden for Ægtestanden, den trues deels med borgerlige Straffe og deels med Foragt og Skjændsel. Hire kan man maafee i enkelte Tilfælde undvige, men disse undgaaer man aldrig. Haabet om, at saadanne Handlinger skulde blive skjulte, er meget usikkert; thi om man end veed Midler til at undgaae de naturlige Følger deraf, og ikke paafører sig aabenbare Beviser derom, saa ere Menneskene dog ikke i nogen anden Punct, det menneskelige Forhold angaaende, saa aarvaagne og mistænkelige over hinanden, som netop (og ei heller uden Fare) i Henseende til denne, og den lønlige Mistanke er Overtræderen af Moralloven ligesaa byrdefuld som Bisheden selv. Her til kommer endvidere den store Fare for at paa-
 drage sig en vederstyggelig Sygdom (der ofte undergraver Sundheden for bestandig) som man ved Parringsdriftens utilladelige Tilfredsstillelse udsætter sig for. Ogsaa er Maadelighed i Nydelsen af denne Fornøielse baade sjeldnere og tungere uden for Ægtestanden end i samme; thi det er bekjendt nok, at alt, hvad der er forbudt, er mere tillokkende, end hvad der er tilladt, og derfor overkrider den utvungne Ungdom almin-

delig de Grændser, inden for hvilke Parringsdrivtens Tilfredsstillelse er uskadelig for Lægemet. Ved disse Udsvævelser bliver da Sundheden ødelagt, og paa Overtræderens Hoved nedstyrter der en uoverskuelig Mængde Onder, hvoraf Udygtighed til i sin Tid at befordre Ægteskabets Lykke uden al Tvivl er den allerstørste. Ikkun den, der, førend han giøter sig, har skaaet sine Kræfter og været kydst, kan befinde sig lykkelig i Ægtesstanden.

Altsaa seer Du paa den ene Side Overtræderen af denne Morallov truet med borgerlige Straffe, Foragt, skjændige Sygdomme, Udmattelse og Udygtighed til at nyde Kjerlighedens tilbadte Glæder fyldkommen, og paa den anden derimod Kydsthedens visse Løn: Dine Medborgeres Ægtelse, en blomstrende Sundhed og Styrke, glædelige Udsigter i det ægteskabelige Liv, den højeste Lykke paa Jorden, et Paradis for den, der har bestjærmet sin Ustydighed *).

*) Jeg har tilforn i Lærebogen yttret den Tanke, at Sandhelighed sikrest lader sig undervinge ved Sandhelighed, og jeg er af den Mening, at denne Grundsætning ogsaa er anvendelig paa Parringsdrivtens Overvindelse. Himmel og Helvede ere i Fristelsens Time kun en svag Dæmning for den opbrusende Lidenstabs; men

Dersom Du er fri, d. e. dersom Du kan handle overensstemmende med Fornuften,

Billedet af den indtagende Gjenstand, som det unge Menneske har sikkert Haab om snart igen at komme i Besiddelse af, lader ham visseligen aldrig falde. Mit Raad er derfor, et Forældrene selv paa en klog og forsigtig Maade skulde befordre deres vorne Sønners saakaldte Forelskelse og selv lede deres Bælg. I dette Fald viste de dem Prospectet i Egetestandens fortryllende Marker, som de efter faa Aars Forberedelsestid vilde betræde. Den bedste Amulet (Beskjermelsesmiddel) imod alle Anfegtelser af Bøllysten, som man kan medgive det unge Menneske, der vandrer ud fra det Fædrenehuus i den vide Verden, er hans Kjerestes Silhouette (eller Portrait). Om den gode Virkning dette Middel vil have, troer jeg mig ligesaa fast overbevist, som om ethvert ikke sandt seligt Middels Usikkerhed. Jeg siger ikke, at de sidste aldrig og i intet Fald have hjulpet eller kunne hjælpe, men jeg siger kun, at de ere utilforladelige.

Men naar nu det unge Menneske ikke kan have eller blot kan have et sjænt og uvisst Haab om Egetestandens Lykke: hvad skal da holde ham fra at følge sine Drifter? — Jeg til-

kan bliver Valget intet Dieblif tvivlsomt, og for at kunne handle frit, har Du kun at anvende disse to simple Midler: Arbeidsomhed og forførfiske Billeders Forjagelse af Phantasten. I det sidste ligger fornemmeligen Selvbeherfelsesens hele Hemmelighed. Hvo, der er Herre over sin Phantasie, kan lede sine Lidenfkaaber, hvorledes og hvorhen han vil. Phantastiens Spil er vel egentlig det, man ellers

ftaaer frit, her tier min Moral. Og hvo, der ikke veed, at hiin haabeløse Tilftand er den almindeligfte Anledning til Parringsdriivrens ubundne Tilfredsftillelse, den kjender ikke Verden og Sandfelighedens Philofophie. Hvor herfter der flere Udføvefter, end blandt det Militaire og hos den ftore Mængde Tjenestetjende, der ftaaer i en ringe offentlig og privat Sold? Man prøve Rydfkhed for dem, man høre deres Svar (naar de tale naabenhjertigen) og man forfoge at igiennemdrive dem! — Dette, dette er en rig Kilde til Ufadelighed og megen deraf flydende Elendighed, og den kan ingen uden Staten tilffoppe.

Man sammenligne hermed den Ufdeling i Lærebogens andet Bind, der er betitlet: Om Egteftanden.

falder Syndens Forblændelse eller endog Djævelens Snarer. Den forestiller os Tingene mere indtagende og meget behageligere, end de ere i sig selv; vi finde Behag i denne Forestilling og holde den for nøielse, den bereder os, for uskadelig og tilladt: da tage vi heller ikke i Betænkning at nyde denne, i vore Tanker, uskadelige Fornøielse; vi tilbagefalde ideligen hine Forestillinger og Billeder, og vænne os saaledes dertil, at de ogsaa uanmodede indstille sig, at de forfølge os allevegne og at vi endelig, om vi end selv vilde, ikke engang ere istand til at befrie os derfra. Naturligviis ønske vi nu den sandfelige Beskuelse, ønske vi at nyde det, Phantasien afmaler saa indtagende for os, og fra Ønsket til Bestræbelsen efter at opfylde det, er der kun et kort Skridt. Saaledes kommer man uformærkt derhen, hvor man ikke agtede sig eller vilde hen, og da er Herredømmet over Sandfeligheden ude, inden man endnu har gjort Anstalt til Modværg. Imod dette Onde, der forbittrer vort Liv, og paafører os saa tunge Lidelser, gives der intet bedre Middel, end at syffelsætte Phantasien med Billeder af et ganske andet Slags (thi syffelsat vil den være, fornemmeligen i Ungdommen) og gjøre den vant til saadanne Forestillinger, som ikke ere mindre behagelige, men dog ere Moraliteten mere gavnlige end skadelige. I det Tilfælde, s. Ex., vi nu tale om, vilde det for os svævende Billede af den huuslige Lyfsalighed i

et fornøiet Egtteskab i denne Hensigt gjøre den bedste Virkning og fortrænge alle urene Billeder af den blotte dyriste Belyst. Dette Billede gjøre man saa levende, som det nogensinde er mueligt, og til den Ende udmale man sig de enkelte Scener med de skønneste Farver, og derhos beholde man stedse den Tanke i Erindringen: Denne Lykke forspilder Du, dersom Du forud følger Dine Driøter!

Den sidste Moraltregel, Parringsdriøten angaaende, foreskriver Maadelighed endog i den tilladelige Nydelse, som ingen borgerlig Lov imodsetter sig. Ligesom Umaadelighed i Spisen og Drikken skader Sundheden, ligesaa, og langt mere endnu, skader dette Slags Umaadelighed. Man har sikkert overstredet Maalet, naar man føler sig særdeles mat, nedslaaen og mismodig, og Begjerligheden efter ofte at igjentaage Handlingen bliver stærkere og stærkere. Thi besynderligter det, at Begjerlighedens Styrke voxer med Kræfternes Aftagelse, hvilket sygelige og svage Folk ofte, til ubodelige Skade for dem, maae erfare. I Følge en almindelig Jagttagelse vise svindsottige unge Mennesker større Tilboielighed end de sunde til at giøte sig. Denne Besynderlighed lader sig forklare deraf, at Svækkelse og Sygelighed idelig ere forbundne med en usædvanlig Irritabi-

sitet hos Nerverne, og at Begjerlighedens Styrke er afhængig af Irritabiliteten. De Mennesker, der befinde sig i denne Tilstand, søge gjerne at gjøre Kraftesløsheden Modstand, og ville styrke sig igjen, men tage ulykkeligviis for det meste deres Tilflugt til saadanne Midler, der vel imellemstunder undertrykke Kølelsen af deres Svaghed, men tillige ophøie og formere Irritabiliteten, og altsaa forværre de kun deres Tilstand, istedet for at forbedre den. Til disse, som det lader, styrkende, men i Grunden, fornedelst deres alt for stærke Pirring i Nerverne, svækkende Midler henhøre især de spiritueuse Drikke.

En anden ligesaa fordærvelig Wildfarelse er det, naar man (som altid er Tilfældet med vellystige Folk) holder den Begjerlighed, man selv frembringer ved sin Phantasie og som den formerede Irritabilitet opvækker, for en Naturdrikt, som det er gavnligt for Sundheden at tilfredsstille. Men dette er aldeles feil, som man tydeligen seer af Følgerne deraf. Den sande Naturdrikt opkommer ved en indvortes Trang, paa hvis Afhjælpelse der følger en behagelig Tilstand uden Mæthed og uden mindste Forandring i den sædvanlige Munterhed; ved den kunstlede Drikt finder netop det modsatte Sted, og dette er Kjendetegnene derpaa.

Hvo, der altsaa holder Sundheden og Livets varige Nøddelse for et større Gode, end den flygtige Fornøielse, Parringsdristens Tilfredsstillelse bestjærer, den maa ogsaa i Egtestanden udøve Naadelighedens Dyd. Det vil ikke være ham umueligt, naar han anvender de ovenfor ophovedet foreslaaede Midler dertil, og finder Smag i Egtestandens ædle Glæder og den Særlighed, at tilbringe sit Liv i en kjerlig og elsket Familie.

Dette er Menneskets Pligter i Henseende til dets Omsorg for Livets og Sundhedens Bedrøieligeholdelse. Vi komme nu til det andet Slags Pligter, hvilke man, ligesom hine, have at iagttage i Henseende til sig selv. De lade sig indbefatte under følgende Hovedregel: Erhverv Dig de Egenskaber, ved hvis Anvendelse Du ikke allene kan opholde Dit Liv, men ogsaa nyde det med Glæde og naae Din Bestemmelse. Til disse Egenskaber henregner man fornemmelig: Kundskab om de Ting, der have Indflydelse paa vores Vel og Væ, eller Oplysning og Forstands Dannelses; Dueilighed til at kunne forskaffe sig tilprækkeligt Udkomme, og Iver i at

besørge de dertil sigtende Forretninger; Selvstændighed og Mod.

Næst Omsorg for Legemet, hvilket, som vi have seet, er underkastet saa mange Slags Farer, er der intet vigtigere for Mennesket, end at sørge for Sjælævnernes Udvikling. Midlerne dertil bestaae i, at man betjener sig af mundtlig og skriftlig Underviisning og egen Eftertanke. Hvo, der forsømmer at bruge disse Midler, bliver et Barn i Forstand, saalænge han lever, og maa følgelig finde sig i at behandles af klogere Folk som et Barn. Vi herske over Dyrene, ikke ved Styrke (thi hvor mange ere os ikke overlegne der?), men ved Brug af vor Fornuft, og ligeledes er og Mennesket nødsaget til at underkaste sig den af sin egen Art, der overgaaer det i Aands-Dannelse, om denne end i Henseende til udbortes Stand er under det. Herren maa tjene den vise Tjener, siger Syrach med Høie. Sandt er det, at der gives medfødte Aands-Fortrin, der følgelig gjøre en naturlig og nødvendig Forskjel blandt Menneskene, men en langt større og almindeligere Ulighed opkommer der dog fra de er hver ved Fortrin. Endog middelmaadige Aandsævnere kunne ved Flid og Anstrængelse uddannes saaledes, at de nærme sig det Genie, Naturen har været gavmild imod, om de end ikke ere istand til at naae det aldeles. Det er derfor, endog

allene paa den Grund, ethvert Menneskes Pligt at vække sine Sjelekræfter, og udvikle dem, saavidt som det i hans Forfatning og efter Omstændighederne lader sig gjøre; thi ingen veed, hvor meget Talent Naturen har nedlagt i ham, naar han ikke har forsøgt at anvende det.

Marsfagerne, hvorfor der, i det Hele taget, endnu ideligen kun gives et lidet Antal Mennesker, der udmærke sig ved Lands-Dannelse, ere deels uforskyldte, deels forskyldte. Uforskyldt er Mangelen paa Uddannelse, naar Fattigdom, sløvist Underkuelse fra de høiere Stænders Side, og forsættelige Hindringer (f. Ex. Forbud paa Bøger) holde den saa kaldte almindelige Mand, den talrigste Kolleklasse, i Uvidenhed og berøve ham Lyst og Leilighed til at udvikle sine Evner. Det er ikke at negte, at dette, desværre! i saare mange Lande maa ansees som Hovedårsagen til det Mørke, der hersker der. Men mange — og dette træffer i vore Dage fornemmelig de høiere Stænder — ere selv Skyld i den indskrænkede Forstand, der gjør dem, mod deres Vidende og Villie, til Slaver af de Klogere. Dovenskab og Feighed *) ere Marsfagerne, hvorfor saa stor en Deel Mennesker, efterat Mar

H 2

*) Jeg føier til endnu: Hengivenhed til sandfælsige Forlystelser og Udsøvelser, f. Ex. Spil, Jagt &c.

turen for længe siden har frifundet dem for fremmed Fedsagelse, desuagtet, saa længe de leve, forblive umyndige; og hvorfor det falder andre saa let at opkaste sig til deres Formyndere. Det er saa uageligt at være umyndig. Har jeg en Bog, der har Forstand for mig, en Sjelsofger, der har Samvittighed for mig, en Læge, der foreskriver mig min Diæt ic., saa behøver jeg jo ikke at umage mig selv. Det er ufornødent for mig at tænke, naar jeg kun er istand til at betale; andre paatage sig nok denne fortrædelige Forretning for mig. Alt langt mere end den største Deel Mennesker ikke allene holder det besværligt, men endog anseer det saare farligt at være myndig; dette sørger nok hine Formyndere for, der gunstigt have paataget sig Overopsynet over dem. Efterat de havde gjort deres Huusdyr dumme, og omhyggeligen havde forebygget, at disse rolige Skabninger skulde vove noget Skridt uden for Gangveggen, viste de dem derpaa den Fare, der truede dem, om de forsagte at gaae allene. Vel er nu ikke denne Fare saa synderlig stor; thi de ville dog, efter nogle Gange at være faldne, endelig engang lære at gaae; men et Exempel af det Slags opvækker dog Frygt og afkræfter almindeligen fra alle videre Forsøg; (Kleine Schriften von Kant S. 34).

Man troede tilforn, at ikkun de Rædder, og overhovedet de Folk, der beklæde offentlige Embeder,

der, behøvede at være oplyste, d. e. selv at bruge deres Forstand og være uden fremmed Ledsa-
gelse: alle andre, meente man, maatte lade sig
lede af disse. Men nuomstunder begynder man
et og andet Sted at indsee, at Bruget af sin
egen Forstand er en uafstaaelig og høist vigtig
Rettighed for hvert Menneske. Imidlertid bli-
ver vel Udvælsen af denne Rettighed, ved de
ommeldte Hindringer, endnu gjort saare besværlig,
men dog ikke umuelig. Hos os i det indeste er
Leiligheden til at oplyse Forstanden aaben, baar-
de for Middelskanderne og de ringere Stænder,
og det kommer kun an paa, at de ikke vilde lade
den gaae forbi, uden at benytte sig deraf, hvor-
til de store Fordele, der opnaaes ved Forstandens
Dannelse, noksom opfordrer Enhver.

De Gjenstande, vi maae søge at opnaae
Oplysning om, ere fornehmelig: Os selv,
vort Forhold til andre, og de Tingss
Indflydelse paa vort Vel og Vee,
som vi omgives af. — Vi maae s. Ex.
lære at kjende vort Legeme efter dets Beskaffen-
hed og Indretning; thi i andet Fald staae vi
fare for, af Uvidenhed at tilføie denne konstlige
Bygning en eller anden Skade. Ogsaa er Uvi-
denheden overhovedet en Kilde til mange Slags
Plager for os, og holder os i en bestandig Af-
hængighed af dem, der overgaae os i Indsigter.
Det bliver altsaa en Moralregel for Enhver:

Sorg, saa meget som Du kan, for
Din Forstands Dannelsse.

Med denne Regel er og denne nær beslæg-
tet: Erhverv Dig Duellighed til at
fortjene tilstrækkeligt Ophold, og
vær flittig i Dit Kald. Det er nemlig
saare begribeligt, at enhver Forretning, hvor
ubetydelig den end er, bliver besørget bedre af
den Kloge end af den Eenfoldige. Forstands-
dannelsens fordeelagtige Indflydelse paa de For-
retninger, der foresalde i det borgerlige Liv,
forsøge følgerigen dens Værd; thi det er af største
Vigtighed, at vi tilgavns forstaae de Forretnin-
ger, der ernære os. Vi maae gjøre os Umage
for at overgaae alle andre i Henseende til Due-
lighed deri, vi maae stedse tænke paa at forsøge
den, og vi maae aldrig indbilde os, at vi alle-
rede have naaet den høieste Grad Fuldkom-
menhed. Men jo dueligere og flittigere vi ere,
des flere Midler kunne vi forskaffe os til at til-
fredsstille vore Fornødenheder, og naar den
Dovne og Uduelige kummerligen slaaer sig igjen-
nem fra den ene Dag til den anden, saa lever
den Duelige og Flittige i Overflødighed. Da
Formue og Velstand bidrage saare meget til at
lette Aandens og Hjertets Forædling, men Fat-
tigdom derimod, selv efter Bibelens Ord, lærer
meget Ondt, saa gjør Fornuften os det til Pligt
at stræbe efter hiin, og søge samme paa enhver

tilladelig Wei. Misforstaaede bibelske Steder og mørk Munkemoral have vel tilforn sat mange almindelige Christne i Hovedet, at det var utilladeligt at tragte efter Rigdom, men den oplyste Fornuft dømmer anderledes derom. Lader os høre, hvad en af vor Tids anseeligste Theologer siger i denne Henseende:

”Jesus prisste de Fattige, som Fattige, fornemmeligen salige, fraraadede at samle Skatte paa Jorden, og erklærede det umueligt, at nogen Rig kunde komme i Guds Rige. — Men hvor kunde og torde vi regne Sætninger af dette Slags til Moral i vore Dage. Det er bekjendt nok, at Rigdom gjorde Folk agtede, og Fattigdom paadrog dem Foragt hos de gamle Jøder, og at dette gif saa vidt, at man erklærede Rigdom for et ubedrageligt Beviis paa Guds Naade og Velbehag, og Fattigdom for et ligesaa ubedrageligt Beviis paa Guddommens Bredde og Mischag. Dette var en naturlig Følge af den religieuse Underviisning, som Jøderne i hine Tider nøde. Rigtig nok maa man, naar Dyden ikke forjetter andet end udvortes og jordist Belønning, falde paa den Slutning: at hvo, der er rig, er dydig; thi Gud belønner ham ved Rigdom; og at hvo, der er fattig, er udydig; thi Gud straffer ham ved Fattigdom. Er dette derimod falskt, saa gjorde Jesus Ret i, at han betog sin Nation deune menneskefiendste Fjendom;

men dog har han visseligen ikke, istedet for den villet udbrede en anden ligesaa menneskesiendse Mening, den nemlig, at de Rige nu maatte betragtes som Mennesker, Gud havde affundet sig med her, og bestemt hisset til Straf. I dette Fald bestod den hele moralske Reform, han havde gjort, i, at de Fattige nu kunde fordømme de Rige, ligesom de Rige tilforn havde fordømt de Fattige. Nei, han vilde ikkun angibe en Maalestok, hvorefter Menneskenes sande Værd kunde anslaaes; thi dette maatte ikke skee efter fornem Fødsel og Rigdomme, men efter sande Fortjenester og en retskaffen Tænkemaade, og naar da gode og betænkende fattige Folk vare foragtede formedelsst deres Fattigdom, eller, formedelsst den, bleve udelukkede fra at tage Deel i dette Livs Lyksaligheder, saa fortjener han Lov og Priis for, at han forskaffede dem Agtelse igjen, og trøstede dem med Salighed i en retfærdigere Verden. Ligesaa synes det og, som den største Deel af de Rige i Jesu Tider have været hovmodige, ødsle, sandfælsige og vellystige Mennesker. De fortjente uden Tvivl, at han fornedrede dem saaledes; thi de havde kun saare lidet moralsk Værd. Maaskee sandt den Tegning, han i en Lignelse gjorde af den rige Mand, sin Original i ni og halvfemtesindstyve af hundrede Rige i hans Tidsalder. Intet Under altsaa, at han hegledes dem saaledes igjennem. Imidlertid var det vist ikke hans Mening, at man skulde

betragte alle Rige saaledes; thi i dette Fald havde han medtaget sig selv. Hans egen Discipel Johannes var jo ogsaa velhavende og desuagtet god. Hvem vilde han vel doende anbefalet sin Moder til, dersom han ikke havde havt ham? Lazarus var endog meget rig, og dog elskede han ham jo saa høit.

Hvad Jesus meente, da han sagde, at en Kamel lettere kunde gaae igjennem et Naaleøie — hvilket unegteligen er umueligt — end en Rig kunde komme i Guds Rige, er let at forklare. Man maa ikke tabe den Leilighed af Syne, ved hvilken dette foer ham af Munden. Det stolte unge Menneffe fortjente det Svar, han gav ham, hvor besynderlig endog den Anmodning maatte synes, som han gjorde ham deri; derimod bragte det onde Indtryk, det opvakte hos den unge Rige, Jesus i Affect, hvor altsaa Ordene ikke just kunde tages i den usigteligste Forstand. Man seer jo tydeligen, hvorledes Affecten steg og derpaa faldt igjen. I Forstningen sagde Jesus allene: Vanskeligen kommer nogen Rig i Guds Rige; derpaa raabte han: Det er umueligt, at det kan skee; tilsidst indskrænkede han sin Ytring igjen: Hos Menneffene er det umueligt, men ikke hos Gud. Ei engang at tale om, at Marcus beretter, at Jesus strax ombyttede Udtrykket — de Rige — med Udtrykket — der slaae deres Lid til deres Rigdom, — hvorved altsaa og Sagen faaer et meget forandret Udseende.

Men at det ogsaa virkeligen den Tid maatte holde haardt, for enhver Rig at komme i Guds Rige, er ogsaa i sig selv klart, naar man ikke forbinder andet Begreb med Udtrykket — komme i Guds Rige — end — blive Christen. Enhver af det jødiske Folk, der i Jesu Tider vilde antage den christelige Tro, blev strax sat i Band, skilt ved alt, hvad han eiede, og maatte vende sit timelige Guds Nyggen. Hvor mange Mennesker have nu vel Kraft til at bringe Religionen saadant et Offer? Det er virkeligen i vore Dage en let Sag at tiltroe sig denne Kraft, da man veed med Visshed, at man ikke kan komme i saadan en Kristelse. Ogsaa finder Hjertet letteligen et Middel til at unddrage sig deslige Offere, uden, efter dets Mening, at begaae noget utilsigdeligt derved. Man holder nemlig for, det er nok at troe paa Sandheden, om man end er nødsaget til at bekjende det Modsatte med Munden, efterdi Gud ickun seer paa Hjertet, og ikke kan være tjent med vor Ulykke. Da altsaa Christendommen i de første Tider var forbunden med Tabet af alt, hvad man havde, saa kunde Jesus sige med Roie, at Folk, der havde saare meget at tabe, neppe vilde blive Christne.

Netop derfor fraraadede nu ogsaa Jesus Bestræbelsen for at blive rig. At have Lust til at blive Christen og have Lust til at samle Rigdomme kunde ikke bestaae sammen.

Hvor kunde ogsaa Folk, der vare bestemte til Martyrer, tænke paa at sanke Skatte? Man seer jo, hvor nødligen de Rige, mangen en Gang stilles fra deres Formue, om end den naturlige Død nok saa sildigen bortfalder dem derfra, og hvad for Midler og Veie vilde de ikke gribe til og betræde, om der gaves nogen til at undgaae den. Men til at undgaae en tidlig voldsom Død gaves der et overmaade let Middel for de første Christne; thi de behøvede kun at forlade Christendommen igjen. Jesus maatte derfor paa alle muelige Maader bortvende deres Tilbøielighed fra jordiske Skatte; thi denne qualte den Enthusiasme, uden hvilken man den Tid hverken kunde blive eller vedblive at være Christen. Og saaledes lader det sig ogsaa forklare, hvorfor Jesus gav hiint unge Menneske, der først vilde gaae hjem og begrave sin Fader, d. e. afvente sin Faders Død og arve ham, det Raad, ikke at gjøre det, men følge ham paa staaende Fod; thi han var overbevist om, at dersom han først kom i Besiddelse af en god Arv, saa vilde han ikke komme tilbage igjen.

Men alt dette har i vore Dage forandret sig ganske. — Vi ere nu temmelig enige om den egentlige Maalestok til Bedømmelsen af Menneskets Værd, og ingen Rig tør nuomstunder mere vove at lade sig mærke med sin Indbildning for fornuftige Folk, om han end høvmoder sig nok

saa meget af sin Rigdom. At være rig og være
 Gud behagelig ere nu ikke mere eenstyrdige Sa-
 lemaader; men heller ikke maae "være fattig og
 være Gud behagelig" være det. Nyttighed og
 fornemmeligen Almeennyttighed bestemme nu
 almindeligen Menneskenes Værd. Vi agte ikke
 den Rige, naar han ikke har disse at opvise;
 men vi maae heller ikke agte den Fattige, førend
 han kan opvise dem. Prædicatet god maa
 staae saavel hos det ene som hos det andet Sub-
 ject, saafremt de skulle fortjene Agtelse. Salige
 ere de gode Fattige, maa det hedde; men
 ligesaa og: salige ere de gode Rige.

Hertil kommer, at det, Gud skee Tak!
 ikke i vore Dage fattes paa saadanne gode Rige.
 Enhver kjender vist saadanne Rige paa sit Op-
 holdssted, og hvo, der nogensinde ved menneske-
 fjerlige Anstalter og Oprettelse har stillet sig i Epid-
 sen, underskriver tilforladeligen denne Sandhed.
 Det vilde altsaa være en Synd nu som før at
 raabe Bæe over de Rige i Almindelighed. Lad
 end være, at der endnu stedse gives flette Folk
 iblandt dem, saa gives der dog ogsaa saadanne
 blandt de Fattige, og hvo, der nogensinde har
 befattet sig med den offentlige Forsorg for dem,
 underskriver vist ogsaa dette som en Sandhed.
 En Rig, der er kommen til sin Formue paa lov-
 lig Maade, nyder den menneskelige og glæder
 andre tage Deel deri, er og bliver stedse en hæ-

derbærdig Mand. Ligeledes er det heller ingen Skam at være fattig eller blive fattig uden sin egen Skyld; det er endog ofte en Ære. Men hvor kan det være en Fortjeneste, at ville forsætlig forarmes, eller ville forsætlig modsætte sig at blive velhavende, naar man ved Drivtighed eller paa anden tilladelig Maade kan blive det?

Derfor er altsaa ei heller Forbudet paa at samle Skatte nu i nogen Henseende anvendeligt paa os. Snarere endog maae nu Folk opmuntres til at samle, og ved Arbeidsomhed og god Huusholdning vorde rige. Det er nuomstunder meget gavnligt at have sit eget Hus, at eie det gjeldsfrit og at holde det bestandigen i god Stand; thi vi ere nu fast bosatte, vi blive, hvor vi ere, og vi ere Borgere. Vi have nu Familie, som vi ikke, uden at være troløse, kunne stille os fra; og at holde en Huusholdning, koster i vore Dage meget. Vi ere ikke Colonister paa uopdagede rige Der, hvor man allevegne kan tage efter Behag, for at tilfredsstille sine Kornønheder, men vi maae kjøbe og betale andre alt, hvad vi ikke selv frembringe, og Priserne paa Tingene stige ideligen mere og mere. Osaa lever man bedre, naar man har mere end det blotte Nødtørstige, og ligesaa er det godt i dyr Tid, i Sygdomme, i brødløse Tider og i Alderdom, men at have en Rødsfilling, uden at tale om,

at vore Børn ere vel tjente med, at vi ved Udslyr eller Efterladenskab lægge Grund til deres tilkommende hushlige Velstand. Den protestantiske Kirke veed, Gud ske Tak! heller intet af Bettlerordener, hvis Existence dog selv forudsætter, at der maa gives Rige til at ernære dem. Snarere bør endog enhver søge at blive saa velhavende, som det med en god Samvittighed er muligt at blive det. Der vil desuagtet ideligen gives fattige nok, og hvor kunde disse haabe Understøttelse, naar der ikke gives bemidlede Folk? Overhovedet indeholde de Forskrifter, som Christendommen giver i Henseende til Velgjørenhed og Barmhertighed, tillige stiltiende Forskrift for de senere Christne om at tragte efter Velstand og Overflødighed; thi kun i vor Overflødighed ere vi pligtige at lade andre tage Deel, saafremt vi ikke vilde gjøre os skyldige i Uretfærdighed imod os selv og imod vor Familie.

Og — altsaa er eiheller den Yttring, at det vil være vanskeligt for nogen Rig at komme i Guds Rige, mere anvendelig for os. Forstaaer man nemlig derved, som man egentligen burde forstaae, at en Rig ikke kan blive nogen Christen, saa er der aldeles ingen Sands deri for vor Tidsalder. Vi ere nu allerede fødte Christne, og det er vore Rige ogsaa. De blivende saavel som de fattige døbe strax efter deres Fødsel: hvor kan man altsaa sige om Folk, der

allerede i de første Dage af deres Liv, uden deres Vidende og Begjering, ere optagne i Guds Rige, at det vil være vanskeligt for dem nogensinde at komme deri? Skulde det være anvendeligt her, saa maatte det være, isald man befrygtede, at de Rige siden efter, naar de fik Forstand, vilde forsæde Christendommen igjen. Men staae de i vore Dage nogen Fare for at miste Huns og Gaard og al deres øvrige Formue for Christendommens Skyld? Hvor kunde det altsaa falde dem ind at blive Apostater og maafee antage den jødiske Tro? Hvo har det bedst nuomstunder: de rige Jøder eller de rige Christne? Man kan frit spørge den ene efter den anden af de sidste, om de have Lyst til at blive Jøder, og der vil sikkert ikke findes en eneste deriblandt.

Ogsaa kunne de Rige med mindre Møie kunne høiere i Guds Rige, d. e. blive mere oplyste Christne, end de fattige. De kunde for deres Penge nyde en fuldkommnere Skoleunderviisning, de kunde paa Academiet høre et Privatissimum over Christendommen, de kunde forskaffe sig mere Lecture, de have mere Adgang til de Lærde, og de opnaae nu allerede hist og her de fornuftigere Religionsbegreber, som man, paa Grund af at ville have gjort den Opdagelse, at den fornuftigere Christendom volder Religionsfeber hos menig Mand, udelukker de Fattige fra.

Men forstaaer man derimod ved Udtrykket: "at komme i Guds Rige," som almindeligen er Tilfældet, Opnaaelsen af en høiere Lykke i det tilkommende Liv, eller den saa kaldte Salighed, saa kan man i det mindste ikke indsee, hvorfor dette i vore Dage skulde være tungere for de Rige, end for de Fattige. De Rige kunne anvende langt mere paa at danne deres Aand, og have virkelig og deres hele Liv igjennem mere Tid dertil, end de Fattige; thi de sidste lære i Ungdommen ikke den mindste Naturhistorie, de forlade deres Legeme uden engang at have lært at kende det, og de gøres deres hele Liv igjennem ved det groveste Slid og Slæb uskikkede til at tænke, og kunne for Plage og Arbeide ei engang komme til at tænke synderligen. De Rige kunne i alle Fag i det borgerlige Liv lære mere og derfor ogsaa blive nyttigere Borgere end de Fattige. De kunne, om de ville, tjene Fædrelandet, Staten og Kirken for intet. De kunne foretage sig og foranstalte langt flere menneskekjerlige Handlinger, de kunne forbedre de gode offentlige Anstalter, understøtte Enker og Faderløse, være behjælpelige i almindelig Nød o. s. v. Og — hvo, der gjør alt dette, bliver dog nok salig.

Hvor meget bør man ikke altsaa nu, da Rigdommen ikke mere er nogen Fristelse til at forlade Christendommen, stræbe efter at blive rigt

Hvor skönt er det ikke allerede at være rig! Saa daarligt som det er at prise en Rig salig, blot fordi han er rig — og hvilken Mand af Vre vil forlange dette? — saa afskyeligt vilde det nu ogsaa være at lette paa Skuldrene ved den Riges Salighed, fordi han var rig. Det kommer ene an paa, om den Rige ikke blot er rig, men ogsaa nyder sin Rigdom; gjør han det sidste, saa have vi allerede desformedelst Grund til at holde ham for en fornuftig Mand. Ogsaa kommer det an paa, om han ikke selv allene nyder sin Rigdom, men ogsaa villigen lader andre tage Deel deri; og i dette Fald maae vi endog indrømme ham nogen Lighed med Gud selv.

Hvor fornødent det er i vore Dage end mere at udbrede saadanne Forestillinger og især at opvække samme hos Almuen, det kan ingen bedre indsee end de, der have haft Leilighed til at lære at kjende Almuen tilgavns. Hvad er sædvanligere hos de fattige end Misundelse, Avind og Fiendskab til de Rige? Er det Ret, at den christelige Sædelære bestyrker dem deri? Gives der end endnu Rige, der enten ere Gniere eller Udelæggere, saa maa det dog ikke desformedelst forekomme den almindelige Mand, som det staaer ham frit for, at erklære dem alle for Gniere eller Forsdere, og deraf tage en Marsag til at troe, man aldeles ikke kan forurette de Rige. Desværre staaer næsten den hele Almue i den Tanke, at

det ikke er mindste Synd at snyde eller bedrage en Rig ved Handel eller Arbeide; endog Fortællingen om et formeligt Rov vinder mangen engang dens Bifald, naar det kun er udøvet imod en rig Mand. Ja, hvad der endnu er det værste, den anseer enhver Bemidlet som et Menneſke, der her affinder ſig med Skjebnen, nyder det Gode i dette Liv, og vil blive piint og mar- tret i det andet Liv. Det er altsaa paa Tide, ogſaa at arbejde paa at ſtandſe denne hoift uchriftelige Tænkemaade, og betage den Fattige den Ind- bildning at ikkun han allene vil blive ſalig, men den Rige vil blive fordømt. I det mindſte bør det dog ikke mere ſtaa til ham, at beſtyrke Sandheden af denne menneſkeſyndſte Paaſtand endog med bibeliſke Sprog *)."

Ogſaa af en ſkarpſindig Philoſoph gives Rigdommen (ved det udbortes Godes Sammen- ligning) Plads umiddelbar efter Sundheden. Sundheden, ſiger han, er et Gode, der har Indflydſe paa alle Ting, og blander ſig i enhver Nydelse, i enhver Forretning uden Undtagelſe. Kun igjennem Legemet's Canal kunne de udbortes Fornoielſer, ligesom Eſterretningerne

*) Beiträge zur Verwandlung der Moral des Uchriſtenthums in eine Moral für unſer Zeitalter, af Conſiſtorialraad Sintonis i Zerbſt. S. 40. 16.

Om de udbortes Gjenstande, finde Afgang til Sjelen, og det er Sundheden, der holder denne Canal aaben og reen, og hindrer Fornemmelsen af Legemet og dets Feil fra at forfalste Kølelserne eller forstyrre Fornoielsen. Ikkun ved Indvirkningen paa visse Redskaber er Sjelen istand til at yttre sine Kræfter, og Sundheden er det, der holder disse Redskaber i den proportionerede Bevægelighed, uden hvilken hiin Indvirkning ikke kan foregaae med den fornødne Lethed. Sundheden meddeler Sjelen en behagelig Kølelse af dens nærmeste og idelig med den forbundne Object, dens Legeme, og denne Kølelse kan den have bestandigen. Den udsylder alle de Dørlighe, der ere tomme for udbortes Fornoielser, med en indvortes Behagelighed, med Kølelsen af vort Velbefindende. Den holder Menneket i den behagelige Ligevægt, der gjøres fornøden, dersom enhver Ting skal virke rigtigen, efter dens Maal, efter dens Forhold, paa samme. Den sandselige Erkjendelses Sandhed og Dommens Rigtighed bliver ligesaavel som Fornoielsens Reenhed forstyrret ved Sygelighed *).

I 2

- *) Denne skønne Lovtale over Sundheden foranlediger mig til, ogsaa at tilføie nogle moralske Betragtninger af denne Skribent over Om sorgen for Sundheden.

Efter Sundheden er maaskee Rigdommen det fornemste Gode, hvis

"Saa megen Eftertanke, som der hører til Opmærksomhed paa Legemet, saa megen Aandsstyrke og Maadelighed, som der behøves til standhaftigen at følge sine egne Regler: disse Dyder er det, der udkræves til Sundhedens Vedligeholdelse. En Romersk Keiser (Liberius), der med et ondt Hjerte forenede megen Dømmekraft og Skarpsindighed, har udladt sig med den Ytring: at et Menneske kun maatte besidde liben Forstand, dersom han, efterat de første tredive Aar vare lagte tilbage, ikke vidste bedre end hans Læge, hvad der var ham gavnligt og skadeligt. Han burde have tilføjet: Dersom ellers ikke denne Mand er meget robust.

Der gives kun tre Tilfælde, hvori et Menneske aldeles ikke giver Ngt paa sit Legeme: dersom han er overmaade tankesløs; dersom han er adspredt, eller har meget med sine Videnskaber at gjøre; eller dersom der ikke foregaaer den mindste kjendelige Forandring i hans Legeme.

Man vil ideligen finde de fleste eftertænk-
somme Mennesker forsigtigere end andre i Henseende til deres Diæt. Ere de tillige svagelige, saa kuane de letteligen komme til at herrøde den modsatte Afvei: at lægge for angstelig Mærke til sig selv, og ved for mange

Indflydelse mindst bliver afbrudt, og hvis Herredømme udstrækker sig over de fleste

Regler paalægge sig en unødvendig, ja maa-
ske endog en skadelig Evang.

Sundheden forstyrres af den største Deel
Mennesker i den Alder, hvori heftige Forly-
stelsers Beruselse eller fyrige Begjerligheds
Ild gjør dem føleløse i Henseende til deres
Besindendes Forandringer.

Men der gives ogsaa Constitutioner, som
den forskjelligste Diæt, den største Afverling
af Næringsmidler, Bevægelse og Luft umid-
delbar og efter deres Følelse kun gjøre en me-
get svag Virkning paa, og som først sildigen
og pludseligen erfare de virkelige Forandringer,
der dog Tid efter anden ere foregaaede hos
dem derved. Folk af dette Slags kunne rig-
tig nok ikke saa nøie lægge Mærke til sig selv,
men de behøve det heller ikke saa meget som en
anden. Naturen har her befriet dem fra een
Sorg.

Smidlereid er det rigtige, at det moralske
Bekjendtskab til sig selv staaer i megen For-
bindelse med den diætetiske. Hvo, der aldeles
ikke er vant til at tænke paa sig selv, kan
hverken forbedre noget paa sit Legeme og sin
Sjæl, eller forekomme de slemme Tilfælde, de
ere udsatte for.

Ting. Nydelsen af alt, hvad Natur og Kunst
tilbyde Mennesket til dets Velbefindende og For-

Men hun, der een Gang faaer Veilighed til
at henvende sin Opmærksomhed paa sig selv,
bliver dog snarere bekjendt med sit Legeme end
med sin Sjæl; hans Opmærksomhed heftes snarere
paa Følgerne af en hindret Fordrielse, af For-
vedets Udmattelse, af de paa Uforsigtighed eller
overdaadig Nydelse følgende Smerter, end
paa det moralske Onde, der flyder af Mangel
paa visse Dyder eller Tilfredsættelse af visse
Pligters Opfyldelse.

Netop fordi disse to Ting ere saa nøie
forbundne med hinanden, bidrager og undertiden
et sygeligt Legeme til at gjøre Mennesket
moralisk bedre, end det er. Det borttrækker
dets Opmærksomhed fra de udvortes Gjen-
stande, som tilforn fængslede eller adspredte det,
og det giver dets Forstand en tjenlig Retning
til at tænke efter over det selv, indse Nar-
sagerne til dets nærværende Tilstand, og gjøre
de dermed passende Foranstaltninger. Det er
umueligt, at den ene af to saa inderlig forbunde
ne Selskabere, som Sjæl og Legeme, skulde
kunne besidde vor hele Opmærksomhed, uden
at den anden ogsaa tog nogen Deel deri.

Men til Sundhedens Bedligningsholdelse hører
der ikke allene, at man kender de diætetiske

noielse, forudsætter, for saavidt denne Rydelse bliver det til Deel, en afgjort Eiendomsret der.

Regler, der passe sig for os, og kun for os allene, og som desformedelst ingen Læge, efter almindelig Bekjendtskab med Konsten og det menneskelige Legeme, er istand til at foreskrive, men der hører ogsaa til dette, at man har Kraft til at negte sig de Fornøielser, som disse Regler forbyde, og underkaste sig den Tvang, man paalægges deraf.

De Mennesker, der beherskes af meget voldsomme Lidenstaber, af Vergjerrighed, Begjærlighed, Vindesjæge o. s. v., forstyrre deres Sundhed, fordi de tænke paa alt andet, før end de tænke paa sig selv; de Mennesker, der have et roligt Temperament, men ere meget følsomme, fordærve den ligeledes, fordi det nærværende Behagelige gjør for heftigt et Indtryk paa dem.

Der gives Drankere og Fraadsere, som ere det allene, fordi de ikke finde Smag i andet end Spise og Drikke; Sjelen lever hos dem kun formedelst den Fordindelse, den har med Gansen. Dette Slags grov Tilbøielighed vil neppe forbedres ved Reflectioner af nogen Moralist.

Der gives andre, som uagtet er dannet Forstand og en stærk Tilbøielighed til det

til, og denne Eiendomsret kan ikkun den Rige forskaffe sig. Hvad, der frembringes og forstjøn-

Skjønne, og uagtet de ere aabne for mange ædle Forlystelser, alligevel sætte en stor Glæde i et godt Bord, efterdi de føle meget destinet og have stærkere Sands end andre. Den legemlige Smag har hos dem lige Fjinhed med Aandens Smag, men den første er og hos dem ligesaa irritable som den sidste. Disse Mennesker ere ofte mindre istand til at holde sig for Nydelsen af en velsmagende Ret, der skader dem, end mangen en anden, som dog i øvrigt er langt under dem i moralsk Aandsstyrke.

Saadanne Mænd kan Philosophen erindre om, at denne Selvovervindelse, endskjønt i en ringe Ting, dog er af megen Betydning. Første, formedelsk det Gode, den henleder til, og der falder i sinene af sig selv; dernæst formedelsk den bestandige Øvelse, den forskaffer Mennesket i en Dyd, der er fornøden til enhver andens Udvælselse.

Saadanne Mænd kan Philosophen overbevise om, at der for saa irritable Nerver ikkun er to Midler til, hverken at forglemme sin Sundhed ved Bordet, eller at tilfidesætte de Regler, som Fornuften har foreskrevet i Henseende til

nes ved Menneskene, eller hvad, der gjøres til
vor Lættelse af dem, kan ikke blive andre end

den. Det første, at indskrænke sig til de tar-
veligste Næringsquidler, efterdi den alminde-
lige Erfaring tilfuger, at det er lettere at
unddrage sig Nydelsen ganske, end at holde
Maade dermed. Det andet, at borttrække
sine Tanker fra Høielsen af det nærværende
Dødelik, være sig enten ved at forlyste sig i
selstabelige Cirkler eller ved en vis Sjelsan-
strængelse for at forudsee den forestaaende
Fremtid og de Ubehageligheder, der ville
straffe os for saa kort en Nydelse.

Selskabet beforder Graadserie og Druffen-
skab hos raæ Sjele, deels fordi de der see
Exemplet for sig, og deels fordi een Lyst hos
saadanne Folk opvækker alle andre. Selskabet
beforder Maadelighed hos dannede Mennes-
ker, efterdi det, foruden den Fornøielse de
have ved Tasselet, ogsaa tilbyder dem andre
ædlere Fornøielser, hvorved Lysterne forglem-
mes og man gjøres skadesløs for Opofringen
deraf.

Men i alle Omstændigheder er det en Sand-
hed, at ethvert Menneske, der ret levende
kan forestille sig, hvorledes det vil blive med
ham to til tre Timer efter det nærværende

den Formuende til Deel, der kan betale dette Arbejde. Foruden den Fordeel af Rigdommen, at man ved den sættes istand til at ernære mange andre med sig, beskjærer den ogsaa den, at Frugterne af deres Klid eller Bruget af deres samlede Kræfter forenes i den Riges Hænder *).

Vi see altsaa, at det efter Fornuftens Sædelære er Pligt for os, at stræbe efter Fornu, og til den Ende at gjøre os Umage for at opnaae de Egenstaber, der sætte os istand til at efterkomme denne Pligt. Mere herom og om denne Pligts Indskrænkning ved de selskabelige Pligter foresindes i den Afdeling af min Lærebog, der handler om Huusholdningen.

Ved Sundhed, Aandsdannelse og Duesighed til at fortjene tilstrækkeligt Livsophold, faaer vor Sjel en vis Fasthed, et vist Mod, der holder os paa Fode i alle Gjenvordigheder, og

Gieblif, er betrygget for saare mange Fristelser, som den maa bukke under for, der ikke formaaer at gjøre sig noget tydeligt Begreb uden allene om det, han føler, indens han nyder."

*) Philosophische Anmerkungen und Abhandlungen zu Cicero's Büchern von den Pflichten, af Christ. Garve. Andet Bind, andet Udg. S. 219 ff.

lærer os at høre andres Domme over os og vore Handlinger med fornøden Sindssrolighed. En ædel og til et fornøiet Liv uundværlig Dyd! Denne Selvstændighed, som man ogsaa ellers pleier at kalde det, har sin Grund i Kællsen af den os medfødtte Menneskeadel og i den rigtige Dom, vi sælde over vort sande Værd, og fortjener formedelt sin store Indskyldelse saavel paa en dydig Caracteer som paa Livets Kællighed, at vi gjøre os Umage for at komme i Besiddelse deraf. Hvo, der mangler Selvstændighed, handler ikke efter eget Overlæg, men tager stedsfe andre i Betragtning, og siger og gjør meget af Kællighed, som han misbilliger selv. Han frygter for Menneskenes, især for de Heires Dom, endog der, hvor han ikke har mindste Aarsag til at frygte derfor. Mangel paa Kællelse af eget Værd frembringer en overdreven Agtelse for de Store og Rige, og almindeligen ogsaa en udsvævende Høiagtelse for Rigdom og Magt. Kort, uden Selvstændighed kunne ikkun faa andre Dyder bestaae. Derimod ophoier og forædler den Aanden ved Kællsen af alle Menneskers Lighed med os, som Mennesker, og ved den indvortes Overbeviisning om, at vi ved at efterkomme Kornustens Pligter ikke behøve at være bange for noget Menneskes Dom. Selvstændighed er ikke Stolthed; thi denne yttre sig i en falsk og alt for stor Forestilling om egne Fortrin og i Ringeagtelse for andre; men Selv-

stændigheden kan meget vel bestaae med den Beskedenhed, der ikke tillader os at tillægge os større Værd, end vi virkelig have, og derhos og indbringer andre det Værd, de have.

Det staaer virkelig kun meget ufsælt til med det Menneske, der er saa afhængigt af fremmede Domme, at det ikke vover at fatte nogen fast Beslutning hos sig selv, og udsøre den (forudsat, at Beslutningen billiges for Fornuftens Domstoel) uden at tænke paa, hvad andre ville sige derom. Ikke allene lever han selv i bestandig Krolighed, men ogsaa gjør hans Vengselighed ham upaalidelig for dem, han staaer i Forbindelse med. Et Menneske, der ikke har sig selv i sin Magt, kan ingen betro sig til, eller bruge til noget Foretagende af Vigtighed. Og naar han ikke handler dristigen, hvor han ikke finder nogen Modstand, saa vil han endnu mindre med koldt Blod modsætte sig dem, der uretfærdigen lægge ham Hindringer i Veien. For at kunne modsætte sig, maa han opbringes og betages af en Lidenskab: et ubedrageligt Kjendtegn paa Svaghed og Mangel af Selvfærdighed.

Midlerne til at opnaae denne Dyd ere opgivne i det forestaaende. Sundheden er Grundvolden dertil. Mod, Resolution og Sjælestyrke hore ickun i et sundt Legeme. Sygelighed for

mindsker baade Legemets og Sjælens Spændekraft, og kan gjøre et Menneske modløst og bange, om det end besidder alle de andre Egenheder, der udfræves til Selvstændighed. Denne Virkning af Hypochondrien er bekjendt nok.

Men langt større Indflydelse endnu har Aandsdannelsen paa Selvstændigheden. Kun en dannet Forstand agter Tingene efter deres sande Værd, og kun en saadan Forestilling om dem kan frembringe Jævnmodighed. Det raare udannede Menneske kan vise vild Tapperhed og dyrist Heflighed, naar det ophidses dertil, men Selvstændighed er den dannede Aands Eiendom. Til denne Dannelse hører der, om den skal være af det rette Slags, Sædelighed og Overensstemmelse i Handlingerne med Fornuftens Love.

Den tredie Egenhed, der bereder Mennesket Selvstændighed, er Duelighed til ved egen Klid at forskaffe sig tilstrækkeligt Livsophold. Hvo, der ikke har opnaaet denne Duelighed, maa nødvendigvis leve i en stadig Afhængighed af andre, og Følgen deraf er jo aabenbar. Rigdom erstatter kun ufuldkommen Mangel af Duelighed, den er endog ofte ved denne Mangel en Hindring for Selvstændigheden.

Den hele Sædelære beroer altsaa paa den Hovedgrundsætning: Oplys Din For-

stand, og bring derpaa Dine Handlinger til at stemme overeens med Dine Indsigter. Dette maa være en uafsladelig Bestræbelse for ethvert Menneske, der vil opnaae Tilfredshed med sig selv, det højeste Gode paa Jorden. Han gjøre sig i denne Hensigt for det første Umage for at faae Kundskab om de Pligter, han er sig selv skyldig. Derpaa betragte han de Forhold, han staaer i til andre, og udlede deraf de Pligter, han har at udvise imod dem. Naar han nu kjender disse Pligter, og føler sig overbevist om deres Overeensstemmelse med Fornuftens, saa være deres Opfyldelse ham et uforanderligt Maal paa dette Livs Bane. De Kjender, han derved har at undertvinge, ere i Henseende til hans Pligter mod sig selv: dyriske Begjerligheder og Lædshed; i Henseende til hans Pligter imod andre: Egenlystighed og Egenkjerlighed. Om hine, som den første Deel af Sædelæren, er der allerede handlet. Men førend vi overgaae til de sidste, maae vi endnu tage en anden vigtig Materie, der synes at staae i Forbindelse med den nærværende, i Overveielse.

3.

Sjælens, Vyne til at hæve sig over det Jordiske og tænke sig Gud, Uddødeligheden og sin Bestemmelse. Naturlig Religion.

Hvad, vi umiddelbar iagttage ved Sandserne, og hvad, vi ved rigtige Slutninger udlede af disse Jagttagelser, det erkjende vi. Hiint udgjør den sandfæltige, dette den ikke sandfæltige Erkjendelse. Den sandfæltige Erkjendelse er følgelig Grunden til den, der ikke er sandfæltig, og den sidste vilde uden den første ikke være til. Al den Erkjendelse, der ikke er sandfæltig, maa kunne føres tilbage til sandfæltige Jagttagelser, dersom vi ville overbevise os om dens Sandhed. Dette er især Tilfældet, naar en Tings Tilværelse og Virkelighed skal bevises. Thi der gives Væsener, hvis Virkelighed Sandserne ikke kunne opdage, men som vi dog erkjende ved Slutninger, og altsaa ikke tvivle om, f. Ex. den electriske og magnetiske Materies og vore Sjeles Virkelighed. Da vi sandfæltigen iagttage disse Væseners Virkninger, saa tvivle vi ikke paa deres Tilværelse. Besynderligt, at vi see os nødsagede til at troe Tilværelsen af Ting, som vi ikke selv blive vaer, at

vi holde noget for virkeligt, som i Henseende til sit Væsen er os aldeles ubekjendt!

Denne Vone hos Sjelen til at fatte Noget, der ikke er sandfælt, og som den ikke har noget Begreb om, er mærkværdig. Ved den daanedes efterhaanden Forestillingen om en Guddom, saaledes som vi nu tænke os den. Aarsagen til en Virkning er nemlig synlig eller usynlig. Hverken hiin eller denne lader sig erkjende uden ved Domme og Slutninger. Solen er f. Ex. den synlige Aarsag til Varmen paa Jorden; men man kan ikke indsee dette uden Fornuftens Hjælp, og mindre endnu kan man uden Fornuft erkjende usynlige Aarsager til visse Virkninger. Mange Virkninger i Naturen ere af det Slags, at ingen menneskelig Kraft formaaer at frembringe dem, f. Ex. Jordenveir. Man sluttede sig altsaa fra disse Virkninger til hoiere overmenneskelige (guddommelige) Kræfter eller Aarsager, de reiste sig fra. Disse Virkninger ere fremdeles Mennesket, under visse Omstændigheder, deels umiddelbar skadelige og deels umiddelbar nyttige. Aarsagerne til hine kalder man gode, Aarsagerne til disse onde. Saare ofte træffer det (og heller ikke kan det være andet), at visse naturlige Virkninger fremme eller hindre Menneskenes Foretagender, og saaledes kom man paa den Tanke, at deres Aarsager handlede forsaetligen, og vare tænkende og villende

Væsener, med eet Ord, at de vare Guddomme (guddommelige Væsener). Nu havde man altså onde og gode Guddomme *). I Naturen synes Virkninger at stride imod Virkninger; det ene Slags ophæve ofte det andet: en Storm, f. Ex., fordriver det frygtelige Tordenveir. Derfor troede man at mærke en Strid imellem de gode og onde Guddomme. Mennesker, der kunne skade eller gavne os, lade sig vinde deels ved Gaver og deels ved Bønner. Altsaa var det naturligt, at man faldt paa, ogsaa at vinde Guddommene derved, og dette er den saakaldte Guds tjenes tes første og simple Oprindelse.

Saadan Gudsdyrkelse finde vi hos alle de Folkelag, der have arbeidet sig ud af den ganske raa Naturstand, d. e. som ere komne til Eftertanke om Aarsag og Virkning. Mogle deraf dyrke synlige Guddomme, eller saadanne Gjenstande af den legemlige Verden, som de ansee for Aarsager til store Virkninger, og som de tillægge en mægtig Indflydelse paa deres Lykke og Ulykke. Der gives næsten ingen Gjenstande i den legemlige Verden, som jo have nydt denne Ere; baade livløse f. Ex. Kloder, Træer &c., levende, saasom Slangar og andre Dyr, Men-

*) Efter Forestillingen i Job (Cap. 1.) opvakte Satan Uveir, Storm &c.

nesker, der ved særdeles store Foretagender havde udmærket sig fremfor andre, og Himmellegemer, især Soel og Maane, have været valgte dertil. Andre antog usynlige Guddomme, men opstilte dem dog til Dykkelse under mange Slags Skikkelser og Billeder.

Naar Sjelen engang er bleven opfyldt med Forestillingen om, at Virkninger af ubekjendte Aarsager reise sig fra høiere Væsener, saa finder det udannede Menneske, som saa meget i Naturen maa være ubegribeligt for, allevegne, hvor det henvender sig, sine Guddomme; det finder dem endog i sig selv; thi ogsaa Sjelevirkningerne, — især nogle deraf, f. Ex. Drømme, Phantasie's Virkninger ved stærk Aandsanstrengelse og i visse Sygdomme (Waserie) — ere det, ja ere endog tildeels os endnu ubegribelige. Derfor troer det sig allevegne omgivet af Guddomme, troer at høre og see dem allevegne, og hvad, det ikke hører og seer, maler dets Phantasie for det som noget virkeligt; det lever, som det levede i en fortryllet Verden, i en Fæeverden, hvor det uopbørligen er udsat for usynlige Væseners Indflydelser og Indvirkninger. Dets Phantasier, dets Drømme ere guddommelige Indflydelser og Aabenbaringer. Heraf lader det sig forklare, hvorfor Folk, der staa paa dette Culturens Trin, ere saa overordentlig religiøse.

Det kunde ikke seile, at jo nogle kloge Hoveder, med Tiden opdagede dette Selsøbedrag, men derhos tillige forudsaae de betydelige Fordeler, der lode sig uddrage deraf, naar de fortiede de andre deres Opdagelse; thi da maatte deres Indsigt i den naturlige Sammenhæng imellem Aarsag og Virkning give dem en stor Overbægt. De forenede sig til den Ende i et sluttet Selskab, forpligtede sig til Tausched, og meddeelte hinanden gjensidigen deres Kundskaber. Deres Bekjendtskab med Naturen satte dem istand til at frembringe Virkninger, hvis sande Aarsager forbleve en Hemmelighed for de Uindviiede; de udgave dem altsaa for Virkninger af høiere Bæfener, som de stode i Forbindelse med, og opnaaede ved denne foregigne Omgang med Guddommene en grændseløs Anseelse. Frygt og Haab, de mægtigste Drivekræfter til de menneskelige Handlinger, benyttede de sig af overensstemmende med deres Hensigter; thi de roste sig af at kunne nytte og skade andre ved Hjælp af de guddommelige Kræfter, de besadde. De betog og gave Helbreden igjen efter Behag; i første Hald paaførte de Mennesket en ond Aand, i sidste uddrev de den igjen. Oste gjorde de for en stor Mængde Menneskers Dine saa forunderlige Konfisthykker, at man ansaae dem for Virkninger af overnaturlige Kræfter, for Underværker. Dette er Oprindelsen til det Hexerie, som oplyste Folk kalde Tassenspiilerie. Man sin-

der Mager eller Heremestere hos alle de Nationer, hvor man troer paa høiere Væsener, der lade sig lede ved Menneſtens Villie *).

En anden Classe Folk, der ligeledes var kommen til bedre Indſigt i Tingenes Natur, førte sig især Troen paa guddommelig Aabenbaring til Nytte. Beltalenhed og Digtekonst, hvilke altid have en næsten fortryllende Magt over det menneskelige Hjerte, tjente for det meste til Beviis paa, at de bleve værdigede Guddommens Fortrolighed. Overordentlige Aandsgeaver eller Talenter vare umiddelbare Virkninger af et guddommeligt Væsen. Naar en Mand traadte frem, og talende med Varme og Enthufiasme til Forsamlingen, saa raabte den uvidende Hob: Det har han ikke af sig selv, det er et høiere Væsen, der taler af ham! — Taleren maatte været meget eenfoldig, dersom han havde villet igjendrive denne gunstige Gørdom for ham. Mangen een troede maaskee selv (hvilket jo endnu i vore Dage er Tilfældet med Svømmere), at han havde Indskyddelser; men de fleste have vel af Politik vedligeholdt denne Overtro hos andre. Ogſaa toge de til Stadfæstelse paa deres fortrolige Omgang med

*) Troen paa Forbandelsers og Belsig-
ners overnaturlige Kraft ned-
stammer fra Troen paa Hererie.

Guderne, deres Tilflugt til foregivne Spaadomme (Oracler) og Underværker. Naar deres Ansæelse tilstrækkeligen var befæstet, saa forkyndte de som guddommelige Sendebud Guddommens Villie, foreskrev Folket Love i Gudernes Navn og paalagde det saadanne Pligter i mod samme, hvis Ofsyldelse skulde have Belønning og Lyksalighed, men hvis Tilfidesfattelse haarde Straffe til Følge. Blandt disse Pligter regnede de især visse Offers (Gavers) og Bønners Ydelse, men forbeholdt dog kun sig selv Tilladelse til, formødest deres nærmere Adgang til Guddommen, at overbringe den Folkets Offere og Bønner (især de første) i egen Person. At denne Forretning var dem meget fordeelagtig, kan man letteligen forestille sig. Og saaledes opkom nu den ikke mindre end Magerne magtige og udbredte Præsteorden *).

*) Til Beskrivelse paa denne Forklaring anfører jeg nogle Steder af et nyere agtværdigt Skrift.

"Det Forhold, Ideen om Guddommen staaer i til det dannede Menneskes sandseelige Drive, gjør nødvendigvis Forsikring om Velvillighed, Kundskab om Villien og foregaaende Indsigt i Beslutningerne til Fornødenhed, og det Forhold, denne Idee staaer i til den moralske Drive, gjør

I denne Orden blev Ideen om høiere Bæfener og deres Forhold til den legemlige Ver-

Forfikring om Velbehaget over Menneske-
nes Handlinger og Kundskab om det gud-
dommelige Væsens Befalinger og Midlerne
til at opfylde disse Befalinger og tilfreds-
stille Lovgiverens Retfærdighed til ligesaa u-
undgaaelig Fornødenhed. Herfra opkommer
nu den afledede Fornødenhed af een eller
flere Mæglere til at bekjendtgjøre Men-
nesket, hvad det til sit Velgaaende eller for
at tilfredsstille den personificerede Lovs (Gud-
dommens) Fordringer har at vide, gjøre og
lade. Her maa nu forudsættes, at saadanne
Mæglere staae i nøiere Forbindelse med Gud-
dommen; og da denne kun tænkes som et usyn-
ligt, ikke som et oversandseligt Væsen, saa
indeholder Tanken om denne Muelighed
ikke nogen Modsigelse, saalænge den Vildest
Uvidenhed i Henseende til Naturens Virke-
maade i Lægedomsmidler og andre saadanne
Ting yder ham indbildte Beviser paa dens
Virkelighed."

"Saaledes opkom der nu Præster med
deres Tilhængere, Sandsigere og andre saa-
danne Mennesker, som maaffee i Førstnin-
ningen udmærkede sig ved nogle Kundskaber

den Tid efter anden mere og mere uddannet,
men enten aldeles ikke eller kun for saavidt med

eller nogen Aandsdannelse, men som snart
gen begyndte at sælge den lettroende Almue
deres Kunst og hvad, de vidste, under Gud-
dommelighedens Navn, til meget høie Pri-
ser. Formedelt den Vane hos Menneffene,
især hos de uopmærksomme, at overdrage
de Egenskaber, een Gjenstand besidder til en
anden, naar Begrebet om denne anden hyp-
pigen er forbundet dermed, kunde det ikke
falde hine Folk tungt at forskaffe sig selv
en Deel af den Erhødhed, der blev be-
viist den Gjenstand (Guddommen), de vare
sysselsatte med. Deres Befalinger kunde saa
meget snarere opnaae Guddommelighedens og
Ubedragelighedens Præg, som den Guddom,
hvis Villie de forkyndte, ikke var blot mo-
ralsk-lovgivende, og der altsaa ikke var no-
get almindeligt Kjendetegn (thi dette er ikkun
Moralløven), hvorefter de foregivne guddom-
melige Befalingers Ubedragelighed kunde be-
dømmes. Desuden maatte allerede Menin-
gen om deres næiere Forbindelse med Gud-
dommen opvække Idee om en mægtig An-
seelse hos den, og gjøre disse Udkaarede
ligesaa frygtelige som agtverdige i Folkets

deelt Folket, som det kunde bestaae med Præster-
nes Egenyttighed. Foruden Inddelingen i gode

Dine. Det var altsaa ikke at undres over,
om disse Guddommens Organer, i stedet
for Guddommen og i dens Navn, vidste
at forskaffe sig selv Herredømme over de-
res Medmenneskers sandfelige og moralske
Drivt, deres Atræaa og Frygt, deres
Samvittighed og Sjælere. Dette Herre-
dømme og dets Misbrug kunne ikke og maae
først ophøre, naa Religionen bliver brugt
som Middel til en moralsk Menneſkeop-
dragelse."

"Virkeligen kan Tilbøieligheden til og
Troen paa Spaadomme umueligen finde
Sted, uden hvor der er Uvidenhed om Nar-
sagernes og Virkningernes Sammenhæng,
eller Begrebet om Causaliteten forbyttes med
Begrebet om Guddommen. Hiint træffer
man hos alle uoplyste Folketrag, dette især
hos dem, der drive Afguderie. — For den
Vilde ere Tilbragelserne (hvad der foregaaer
i Verden) umiddelbare Virkninger af den
guddommelige Villie og Magt. Naar og
saavidt som Guddommens Villie og Handle-
maade er ham bekjendt, da og saavidt veed
han alt, hvad der skeer og vil skee. Ham

og onde Guddomme, fandt man ogsaa paa en Rangsfeje imellem dem, og antog saaledes

falder det aldrig ind at tvivle paa Mueligheden til at erfare det Tilkomende, saafremt han kun finder Middel og Veie til at udforske Guddommens Villie. Hvor velkommen maatte altsaa ikke Astrologien være saadanne Menneſker! Hvor tillidsfulde og trygge overgave de ikke deres Skjebne i deres Præsters og Bises Hænder, og lode sig fange i deres bedragerſke Garn!"

"Den Leilighed til at beherske andres Sjæle, Troen paa Spaadomme tilbød, var alt for ſkøn til at kunne hengaae uden at blive afbenyttet. Der indfandt ſig altsaa Folk, der foregave at beſidde en særdeles Kundſkab om Sandſigertegn. Indtraf der nu Tilfælde, hvor Tegnenes Udtydning var tvilſom, ſaa gjorde deres Dom Udſlaget deri. — Endelig blev nu dette til en Konſt og Marinsvei, og ſaaledes opkom der ſæregne Selſkaber eller Laug af Sandſigere og Tegnfortolkere. — Men ſnart gik man et Skridt videre. Hos Folk, ſom Guddommen kun er et ſandſeligt Vaſen for, er Overgangen fra den Tanke, at dens Villie kundgjøres ved udvortes Tegn, til Troen

et Høieste Væsen, som alle de andre vare undergivne. Disse bleve alle paa forskjellige

paa dens Tilsyneladelse og Mueligheden at tale med den saare let. Thi foruden det Usædvanlige, der tilbrager sig i den synlige Natur, frembringer ogsaa den menneskelige Phantastie Tildragelser og Gjenstande, som formedelt deres tilsyneladende Overordentlighed opvække Formodning om Guddommens umiddelbare Deeltagelse deri. Til dette Slags henhøre Drømme, Besejelse*) og Banvittighed. Derfor gaves der Folk, som gjorde sig til af en overordentlig Spaadomsgave, der skulde være dem forlenet af Guderne selv, og som ledsagede deres Spaadomme med Tegn paa et Slags Besejelse; andre foregave at have Samtaler med Guderne, og selv Drømmene bleve anseete for et Slags Omgang med Guderne eller afdøde Mennesker. Naaskee netop dette var Anledningen til Tanken om at kalde de Døde fra Skyggeriget over til det Verdslike."

"Men ei heller hermed var endnu alting udtømt. Den samme underfulde Kraft, ved hvilken man blottede det Skjulte, kunde ogsaa tjene til at frembringe Underværker.

*) I gamle Tider bleve Digterne allevegne holdte for Inspirerede (besejlede af en Guddom).

Maader dyrkede af Folket; ogsaa havde nogle Folkeslag en Rational-Gud, ligesom en-

Intet var dem, der ved saadanne Jongleurs*) Konster erhvervede sig Anseelse, mere fordeelagtigt, end deres Bekjendtskab med de naturlige Lægemidler; thi ikke dem, men Gudernes umiddelbare Indsyndelse ved deres personlige Tilstedeværelse, tilskrev man de Syges Halebredelse. Hvor ringe nu deres Kundskaber i Lægekunsten, Astronomien ic. end vare, saa vidste de dog at give alt, hvad de gjorde, en overordentlig Vægt ved at indbilde Folket, at det var Gudernes eget Værk, og at de selv blot vare Redskaber, som Gudsdommene betjente sig af til deslige Underværker. Paa den anden Side vare de dumdriftige nok til at udvide deres foregivne Kunst og Magt endog til det, der dog kun stod til deres Guder. Nogle foregave, at de havde Magt til at frembringe himmelske Phænomener (s. Ex. Maanesformørkelser); andre, at de ved Hjælp af magiske Formularer, fortryllede Urter, Offere ic. kunde fordrive Sygdomme og nøde Guderne eller Dæmonerne selv til at tjene dem. Saaledes bleve Tingenes hele Orden omvendt, Meningerne ledede paa Afveie, Forstanden behersket, og enhver Bei-

*) Heremestere og Manere hedde i America Jongleurs.

felte Personer deraf en Skytsgud (Skytsaand), hvilken de betragtede en særdeles Vere. Men til det rene Begreb om et eneste høieste oversandseligste Væsen, uden Medguder, om den almægtige Aand, der har skabt Verden og vedvarende opholder og styrer den — til dette Begreb opsteg ikkun saa Vise, hvilke dertil endnu enten holdt, og, af Frygt for Præsternes og det overtroiske Folk, maatte holde deres Forestilling hemmelig, eller, om de bekendtgjorde den, ikkun talede til døve Øren. Thi der harer en vis Grad Aandsdannelse til, endog blot at fatte og forfølge denne høie Tanke.

Endeligen frembrød den Tid, da man med Held kunde vove at lægge Begrebet om et høieste guddommeligt Væsen til Grund for den offentlige Religion. Dette skede ved den Lærdom, Stifteren af den kristelige Religion og hans Efterfølgere udbredte. Men desuagtet og ihvorvel en stor Deel Mennesker har antaget Troen paa en eneste Gud, saa ere dog ingenlunde alles

til rigtigere Indsigter tilspærret for Folket. Formaalet for alt dette var — Præstevælde; Midlet dertil Religion." S. Reinhardts Abriss einer Geschichte der Entstehung und Ausbildung der religiösen Ideen, S. 65 ff.

Begreber om samme lige ædle og det allerhøieste Væsen værdige, og ligesaa lidet gjør denne Tro i og for sig disse moralske bedre end andre, der troe paa flere Guder og ere stegne til lige Cultur med dem. Thi et Menneſke kan blot efter Omfanget af ſin Forſtand gjøre ſig Begreb om Guddommen; og da dette Omfang endog kun, ſom bekiendt, blandt et lille Antal Menneſker er meget forſkjelligt, ſaa maa nødvendigens deres Begreb om Gud ligeledes være det. Mange tænke ved dette Ord aldeles intet, men de fleſte foreſtille ſig Gud under et eller andet Billede ſom et ſandſeligt Væsen. Ligesaa er det ogſaa beſkaffet med denne Foreſtillings Indſyde paa den moralske Caracteer: ogſaa den er forſkjellig efter Foreſtillingens Forſkjellighed. Hvo, der har værdige og fornuftige Foreſtillinger om Guddommen, kan ved Hielp af dem forædle ſit Hjerte; men derimod befordres Uſædelighed og alle Slags Laſter ved uværdige og lave Begreber om ſamme. Foreſtiller, ſ. Ex., nogen ſig Gud hævnſjerrig, ſaa finder han ikke allene Undſkyldning, men endog Opmuntring til Hævnſjerrighed i denne Foreſtilling. Ucultiverede og udannede Menneſker ere ikke iſtand til at fatte noget reent Begreb om Guddommen, og alle Nationers Hiſtorie beſtyrker, at de fornuftigſte Foreſtillinger, viſe Mænd ſøge at udbrede derved, enten aldeles ikke, eller dog kun falſke forſtaede og ilde anvendte blive modtagne af et

raat Folk. Følgelig er det Forstandens
Oplysning og Sædeligheden, der maa
forberede Modtagelsen af Begreber om Gud-
dommen der ere den værdige, og altsaa er Oplys-
ningen, langt fra at være Religionen skadelig end-
og uundgaaelig fornøden, om den skal finde Sted i
sin fulde Reenhed. Aand og Hjerter maa være
dannede, førend man kan tænke sig den store
Tanke om Verdens Skaber i dens sande Fulde-
kommenhed.

Men hvortil, kunde man spørge, hvortil
behøve vi da overhovedet denne Tanke? Vår vi
ikke hellere ganske unddrage os den? Vi have nok
at gjøre med det Jordiske, hvorfor skulle vi der-
til endnu befatte os med det Overjordiske, som
vi desuden ikke vide, men allene kunne formode
noget om? —

Disse Spørgsmaale ere unegteligen vigtig-
ge, og fortjene en nøiagtig Undersøgelse. Imid-
lertid ligger dog Svaret tildeels allerede i det,
der forhen i denne Henseende er anført af Ra-
tionernes Historie. Alle Mennesker føle nemlig-
gen, saasnart de ere udtraadte af den dyriske
raae Naturstand, Fornødenheden af at lære at
kjende Aarsagerne til Virkningerne hos de Ting,
de have om sig. Denne Drist bevæger Menne-
sker, ved Mangel paa Kundskab om Naturen, nød-
vendigen, som ovenfor viist, til at antage Guder

i Mængde. Ideen om Guddommen har altsaa sin Oprindelse fra en Drivt, der er Mennesket medfødt og slumrer i de første Aar af Barndommen, men siden opvaagner og udvikler sig hos alle uden Undtagelse *). Da indstiller den Perio-

*) Her er det vel egentligen Nationer og Folkelag vi tale om, men man kan ogsaa paa-
staae det samme om enkelte Personer. Ikke
et eneste Menneske bliver, efterat det er
traadt ud af Forstandens Barndom, staaende
tankeløst ved Virkningerne, især dersom
de umiddelbar angaae ham, men grandsker
naturligviis efter Aarsagerne, og antager,
om han ikke finder de sande, i det mindste
opdigtede istedet derfor. Mennesker af store
Aandegaver, forenede med moralsk Godhed,
og af dem gives der dog nogle til alle Tider og
hos alle Folkelag — kunne endog midt iblandt
overtroiske Afgudsdyrkere opstige til Begrebet
om en eneste Gud, men ere dog ikke istand til
at bringe denne raa Folkemassa til at antage dette
Begreb. Vi see dette blandt andre Steder
hos Israeliterne. Moses befandt sig i saa
fordeelagtig en Forsatning, at han endog
kunde betjene sig af, og virkelig ogsaa be-
tjene sig af udvortes Magt, for at brin-
ge sin Nation til at troe paa og dyrke et
eneste højeste Væsen. Men hvad Held, han hav-

de sig, hvor man troer paa Gudernes Fremstillelse, Indskydelse Indblæsninger i Bibelen

de, kan man see i Bibelen. Kort, Historien kjender inder Folk, hos hvilket der jo har været en Periode, hvori det har tilbedet mere end een Gud, og som, førend det ved fornøden Cultur er bleven forberedt, har været at bevæge til at antage Troen paa den eneste sande Gud. S. ogsaa Meiners Grundriß der Geschichte aller Religionen. S. de 6:7.

Naar jeg siger, at Forestillingen om Guddommen er det nogenledes dannede Menneske naturlig og nødvendig, saa paaستاer jeg tillige dermed, at der ikke har været og ikke kan gives Gudsfornegetere (Atheister), og dette forekommer mig uimodsigelig grundet. Jeg forstaaer nemlig ved en Atheist den, der negter, at enhver Virkning har sin Aarsag, og til et saadant Menneske har jeg endnu aldrig hørt noget. I Henseende til Bestemmelsen af Aarsagerne og i Henseende til Begreberne om samme afvige vel nogle fra den almindelige Mening; men de negte dog ikke Tilværelsen eller Virkeligheden af en første Aarsag til Naturbegivenhederne. Det forholder sig dermed ligesom med den menneskelige Sjæl.

Sprog) og Aabenbaringer, Spaadomme og Underværker, og af speculerende Hoveder lægges der nu Grund til et eget Religions-system, der siden efter forplanter sig sem guddommeligt til Efterkommerne. Denne Periode indtræffer hos alle Nationer i deres Culturs dunkle Tidsalder; deres Begrebers Udvikling ytrer — al den Forskjellighed, Climatat og andre Omstændigheder frembringe, uagtet — dog en umiskjendelig og aabenbar Lighed, og alle holde de deres mundtlige eller skriftlige Aabenbaringer for de eneste sande, og erklære de øvrige for falske og opdigtede.

Under disse Omstændigheder bliver Religionen en Hoveddrivkraft, der sætter Menneskene i Bevægelse, og man betjener sig nu af den som et af de virksomste Midler til at lede dem overeensstemmende med sine Hensigter. Allene af denne Marsag kan ingen undgaae at gjøre Religionen til Gjenstand for sin første Eftertanke, paa det han kan bringe det i det Nene med sig selv, og lære at indsee, paa hvad Fod han staar

Intet fornuftigt Menneske vil negte, at der gives Noget i det, hvorfra dets Tænken og Viljen maae ansees som Virkninger; men dette Noget forestiller den Ene sig paa een, den Anden paa en anden Maade.

med den. Det er derfor Pligt for enhver imod sig selv at benytte sig af alle de Leiligheder, der tilbyde ham Oplysning om denne Gjenstand. Men hertil kommer endnu, at naar tankeløs Gjentagelse af det, andre have sagt, gjør Korstanden tom og Hjertet koldt, saa forædler derimod selv tænkte Religion Aand og Hjerter, og styrker Bevæggrundene til Gædelighed med ny Kraft. Den Uoplyste behøver en Formynders i Religionen, fordi han, ligesaa lidet som et Barn, formaaer at handle efter Fornuftens Grunde; den Oplyste behøver en fri og rene Religion til sit Livs ydermere Dannelse og Forskønnelse. Men naar den skal tjene dertil, saa maa den ikke ved noget Slags Tvang paanødes ham, men ved fornøftig Undervisning og egen Høielse af dens Fornødenhed gjøres dyrebare for ham. Denne Høielse opkommer af sig selv, naar Mennesket begynder at tænke paa sin Bestemmelse og paa sin Skjæbne efter Døden, hvilken Tanke næsten uvilkaarlig paanøder sig den, der hæver sig med sine Forestillinger over de Gjenstande, der dagligen forekomme. Men da vi i Henseende til begge — vor Bestemmelse og vor Skjæbne efter Døden — ikke kun ved Troen paa et høiest, viist og godt Væsen kunne gjøre os et beroligende Haab, saa lader os undersøge, hvorpaa denne Tro grundder sig, og om det er en Fornuftetro.

Vi gaae ud fra den Erfaring: Alt, hvad der skeer, har en Aarsag. Nu see vi mange Forandringer i Naturen, hvis nærmeste men ikke fjernere Aarsager vi kunne angive, ja til nogle af disse Forandringer ere vi eiengang istand til sandfeligen at iagttage de nærmeste Aarsager, men maae lade os nøie med ved en Slutning at forudsætte saavel deres Tilværelse som deres Bessaffenhed, for derefter med Sandsynlighed at kunne forklare os Virkningerne deraf. Man behøver ikke at søge langt, for at finde Forandringer af dette Slags; vi finde dem i og blandt os selv. Vi komme uden vores Vidende og Villie til Verden; vi tænke, ville og handle; vi drive en Tidlang om paa denne Skueplads, og forsvinde derpaa igjen. Hvo har tildeelt os denne Rolle? Ved Afslingen blive vi vel til paa en naturlig, men dog for os ubegribelig Maade: hvem stammer denne Indretning fra? Hvo nedlagde den avlende Kraft i de første Mennesker? Thi en Menneskeslægt uden Begyndelse lader sig ikke tænke. Og saa behøve vi kun at overskue Historien med et opmærksomt Øie, for at overbevise os om: at Menneskeslægten ikke kan have været til i en uendelig Række Aar, ikke kan have været til fra Ewigheid af. Historien gaaer kun nogle tusinde Aar tilbage, og i dette Tidsrum have Menneskene tiltaget saare meget i Kunst og Videnskaber, og overhovedet i Bruget af deres Forstand. Naar nu Menneskeslægten stiger mere og

mere i Oplysning, jo længere og længere den lever paa Jorden, saa følger jo deraf, at den ikke maa have været meget længe til, da den befandt sig i Uvidenhed, og at den nødvendig engang maa have taget sin Begyndelse. Men hvorledes er den bleven til? Maaſkee efter Naturens Love ligesom Træer og Planter? — Naturens Love virke uforanderligen og uophørligen, følgerigen maatte den efter h~~ir~~ Love endnu ſtedſe blive til. Har Menneſteſlægten en Begyndelse (og i det Modſatte finder Fornuſten Modſigelse), ſaa maa den nødvendigen være frembragt paa en ganſke uſædvanlig og aldeles ubekjendt Maade, og den Aarſag, der har virket her, maa have Forſtand og Villie: Forſtand, efterdi vi allerede i det menneſkelige Legems Bygning ſee Middel og Formaal i ſjønneſte Harmonie at ſtemme overeens med hinanden; Villie, fordi ellers Virkningen, d. e. Menneſtens Frembringelse, ligesom ved alle Naturens mecaniſt virkende Kræfter, endnu idelig maatte foregaae paa ſamme Maade.

Saaledes fører da Fornuſten os igjennem en Række af Slutninger til en første Aarſag eller Kraft, ſom Menneſteſlægten har ſin Oprindelse fra, og vi slutte nu videre, at en Kraft, der kunde frembringe den fuldkomneſte Skabning paa Jorden, Menneſket, viſt ogſaa var iſtand til at frembringe de øvrige Skabninger tilligemed Jor-

den selv. Men nu staaer Jorden, som en Deel af Verdens umaadelig store Bygning, i saa nøie en Forbindelse med denne, at der ikke lader sig tænke andet end: At det Hele maa have Eet Ophavsvæsen.

Her taber vor Aand sig i mørke Betragtninger. Vi grunde og grunde, for at lære at kjende dette høie Væsen noget nøiere. — Men forgjæves! Den Erfaring, som vor Fornuft stortede sig paa ved at lede os sikkert hid, forlader os nu aldeles, og hvad vi end mere (nogle af hans Værkers Beskaffenhed fremlysende Egenheder undtagne) kunne sige om ham, bestaaer blot i sandsynlige Formodninger.

Alle Kræfter i Naturen ere, saavidt vi kjende dem, usynlige; ikkun den Materie, ved hvilken de virke, er synlig. Vi ville vel altsaa ikke feile, om vi holde hiin Kraft, der har frembragt alt, for usynlig, og kalde den, for saavidt som den er en tænkende Kraft, en Aand. Men hvad er en usynlig Kraft? — Det vide vi ikke. Fra hvem har den højeste Aand sin Oprindelse? — Vi maae antage, at den ikke har nogen Oprindelse; thi ellers vilde den ikke være den første Uarsag til Alt, og en første Uarsag til alt, hvad der er til, kunne vi ikke negte uden Fornuftens Modsigelse. Vi forresten os altsaa, at dette højeste Væsen ikke har

nogen Oprindelse, men at det er til fra Ewig-
hed af ved sig selv. Hvad betyder: fra Ewig-
hed af og være til ved sig selv? —
Det vide vi ikke. Naar og i hvilken Hensigt
skabte det Verden? — Eiheller det vide vi, skjønt
man dog pleier at svare paa den sidste Deel af
dette Spørgsmaal: for at udbrede Lykke ved
følende og tænkende Væsener uden for sig. Hvor
er denne høieste Aand? — Det er os ubekjendt.
Hvad gjør den nu, efterat den har skabt Ver-
den? — Det vide vi heller ikke; men da alt,
hvad den har skabt, saavidt vi kunne see og op-
dage det, endnu er til, og Liv og Bevægelse i
Naturen vedbliver efter usforanderlige Love, saa
formode vi, om vi ellers tør slutte fra Menne-
sket til det høieste Væsen, at den nu sysselsætter
sig med det Heles Opholdelse. Men naar man
falder denne Opholdelse af den hele usforanderli-
ge Natur Regjering, saa tillægger man den
et Navn, der ikke er passeligt, og letteligen
kan misforstaaes. — Naar er vor Jord bleven
skabt? Sandsynligviis paa samme Tid som de
andre Planeter, som den formedelsst sin Bevæ-
gelse staaer i Forbindelse med. — Og Menne-
sker? Vi vide kun, at der med Jorden er for-
regaaet saadanne store Forandringer, hvor-
ved adskillige Dyreslægter ere blevene ganske udryd-
dede *); om dette ogsaa har været Tilfældet med

*) S. første Deel af min Lærebog. Heller
ikke beskriver just Moses Jordens Skabelse,

Menneskene, derom finder man ingen Efterretning. Nok, en meget høi Alder, f. Ex. Millioner Aar, som nogle Nationer regne, kan den menneskelige Slægt vel ikke have oplevet; thi ellers maatte det dog, i det mindste et og andet Sted, være videre i Culturen end det er.

Da ethvert Væsen har sine Egenheder, og Kræfternes Egenheder kunne indsees af deres Virkninger, saa kunne vi ogsaa tillægge det høieste Væsen de Egenheder, der vise sig i dets Virkninger, d. e. i dets Skabelsesværk. Den første deraf er: en meget stor og vor Forstand overstigende Magt. Vi formaae ikke at begribe, hvorledes endog kun et Sandsskorn kan skabe sig, meget mindre indsee vi, hvorledes den hele store Verden er bleven frembragt. Altsaa tillægge vi dens Skaber en almægtig Kraft, det er Almagt. Vi erkjende fremdeles, at Middelet og Formaal atkevegne i Naturen staae i fuldkomneste Harmonie med hinanden, og dette fører os til Begrebet om Skaberens høie Viisdom. Endeligen see vi ogsaa, at der tilstrækkeligen er sørget for alle de Skabningers Fornødenhed og Velgaaende, som leve paa Jorden, og altsaa tænke vi os Gud som et meget godt Væsen, som et Væsen, der vil, at alle dets Skabninger skulle være lykkelige.

men snarere dens Fornøjelse, dens Besættelse med Folk paa ny efter en total Odelæggelse.

Denne Tro paa et almægtigt, viist og godt Væsen har altsaa sin Grund i en opmærksom Betragtning af og Kundskab om Naturen, men som dog ikke laae Mennesket saa nær, at det strax kunde opstige til den. Thi at betragte Naturen og dens Virkninger løseligen er ikke nok, man maa ogsaa efterforske de Aarsager, hvoraf Virkningerne paa en tilfredsstillende Maade for Fornuftens Lade sig forklare. Og hertil udkræves der lang Jagttagelse, stadig Sammenligning og megen Eftertanke, og dette slyer Mennesket af en naturlig Tilboielighed til Dovenskab. Ikkun to Hoveddrivesfædre formaae at gjøre det virksomt: den ene Fornødenhed og den anden Fornøielse. Fornødenheden eller snarere en instinctagtig Tilboielighed hos Sjelen driver nu vel ogsaa det uncultiverede Menneske til, saasnart det er kommet til nogenlunde Brug af Fornuftten, at tænke sig Aarsager, hvor det seer Virkninger; men begribeligt er det, at den første, der søgte Aarsagen til een eller anden Virkning, ikke strax fandt den sande, og ligesaa begribeligt er det og, at han beroligede sig derved, naar den kun syntes ham nogenlunde grundet. Da de virkende Kræfter i hele Naturen ere usynlige og ikke kunne udledes uden ved Slutninger fra mangfoldige Erfaringer, saa maatte den Uersfarne nødvendigen holde hine Kræfter for usynlige, vilkaarlig handlende Væsener, for Aander.

Dette lærte Faderen Sonnen, og haad skulde
 nu vel bevæge denne til at tænke videre paa og
 undersøge, om det, s. Ex., virkeligen var
 Aander, Tordenveir opkom fra, om de saa-
 kaldte Stjernesud, som Grønlanderen troer,
 vare afdøde Menneskers Sjæle, som fore ned fra
 Himmelen for at besøge deres Slægtninger o.
 s. v.? Han sølte ingen Dribt hos sig til at an-
 strænge sin Kraft for at undersøge dette; thi
 hans Fornødenhed var nu tilfredsstillet, og om
 den Fornøielse, Kundskaben om Tingenes sande
 Aarsager bestjærer os, havde han ingen Fore-
 stilling. Desuden har den største Deel Menne-
 sker til alle Tider været nødsaget til allene at
 tænke paa de stærkere legemlige Fornødenheders
 Tilfredsstillelse, og den korte Tid, der blev den
 tilovers herfra, medtog altid Ryddelsen af sande-
 selige Fornøielser. Hvad, der altsaa ikke hav-
 de umiddelbar og siensynlig Indflydelse herpaa,
 det opvakte ei heller den store Hobs Estertanke,
 og den antog hellere de Meninger til en Troes-
 artikel, som den allerede foresandt af andre der-
 om. De overhaands saa, der ved usædvanlige
 Aandsgeaver og gunstige udbortes Omstændighe-
 der bleve satte istand til at erhverve sig sande
 Naturkundskaber, og derved berigtige Menin-
 gerne om Guddomme og Aander, og om deres
 Indflydelse paa den legemlige Verden, holdte
 gjerne deres Opdagelser skjulte, enten fordi de
 ikke ansaae Folket istand til endnu at fatte dem,

eller — og dette var for det meste Tilfældet — fordi Egennyttighed og Herskesyge lovede dem store Fordelse af at følge deres Kundskaber. Under disse Omstændigheder dannedes den ovenommeldte Overtro paa Hexerie, Underværker, Anders Nabenbarelse ic., en Overtro, der endog blev herskende, efterat den fornuftige Tro paa et høieste Væsen havde fortrængt Forestillingen om flere end een Guddom, og efterat denne Tro blev lært offentlig.

Der gives fornemmeligen tvende Sætninger, som fra hine Uvidenhedens Tider, hvor Folket almindeligen troede paa Afguder, ere overførte til Lærebygningen om en eneste Guds Tilværelse, nemlig: 1) At Gud virker umiddelbar paa Menneskene, og frembringer umiddelbar de Begivenheder i Naturen, som dog, i Følge al Erfaring, foregaae efter uforanderlige Naturlove; 2) At Mennesket ligeledes igjen kan virke paa Gud og bevæge ham til Handlinger og vilkaarlige Forandringer i Naturlovene. Begge disse Sætninger have været frugtbare paa Følger, ja endog for største Delen paa meget skadelige Følger for Menneskeheden. Saaledes ansaae man f. Ex. Gud som umiddelbar Drivefjæder til alle store, høie og gode Tanker, følgerigen ogsaa til de deraf flydende Handlinger af Mennesket *). Et Folk,

*) Ligesom det Onde i Mennesket ikke reiste sig fra det selv, men fra en ond Aand, fra Dje-

der befandt sig i Uvidenhedens tykkeste Mørke, og anfaae alle, især usædvanlige Naturtildragelser for umiddelbare Virkninger af en Guddom, maatte nødvendigen ogsaa ansee alle overordentlige Nandsgaver hos et Menneske for umiddelbare guddommelige Virkninger. Naar nu et saadant Menneske talede, skrev eller handlede med Nandshyrighed, saa skede det efter guddommelig Tilskyndelse. Denne Forestillingsmaade blev, som sagt, i Kraft endog i den Tid, Begrebet om et allerhøieste Væsen almindelig var antaget. Af utallige Exempler ville vi her kun anføre eet: I Jødernes Prophet, Skole, hvor unge Mennesker bleve forberedte til Tjenesten i Templet, lagde man sig blandt andre Ting ogsaa efter Musiken og Digtekunsten, og anstillede til den Ende ogsaa offentlige Øvelser. Engang vilde Saul tage en saadan Anstalt i Diesyn; et Chor Sangere mødte ham; han blandede sig deri, blev besjelet og spaaede, d. e. sang med.

væsen. Endnu i vore Tider siger den almindelige Mand: Han har ogsaa ladet sig forblænde af Djevelen; Djevelen har fristet ham saalænge, til o. s. v. Og dette er ikke blot uegentlige Talemaader for ham, han mener det endog for ramme Alvor.

Den hele Lære om Djevelen stammer ogsaa, som bekjendt, fra Hedningerne.

Dette fortæller Skribenten saaledes: Guds Mand kom over ham, at han spaaede blande dem (1 Samuel X, v. 10). Endnu gives der christelige Sæcter (s. Ex. Kvækerne og Herrenhutterne), der holde Guds umiddelbare Virkning paa Menneffets Sjæl for en afgjort Sag, hvorved de beraabe sig paa deres egne Følelser.

Naar vi eengang have antaget den Sætning, at intet af alt, hvad der skeer, er afhængigt af bestemte Love, men af Guds umiddelbare Beslutning, saa falde vi letteligen paa at søge at indtage dette mægtige Væsen, som den hele Naturen adlyder, for at bevæge det til at lade Naturen virke til vor Fordeel eller efter vort Ønske. Fra denne Kilde udfød nu de Handlinger, hvorved Menneffene troede at formaae Gud til at opofre det Heles almindelige Bedste; — thi derpaa gaae dog de usforanderlige Naturlove ud — for deres særegne, sædvanligen slet beregnede, Nytte. Ogsaa denne Mening, som oprindeligen stammende fra hedensk Overtro, vedligeholdte sig i Forening med Lærebygningen om en eneste Gud. De Midler, man tillagde en hemmelig Kraft til at virke paa Guddommen, og gjøre sig velbehagelig for den ved, bestode i sælsomme Skikke og Ceremonier, legemlig Renselse, Fasten og mange Slags Underkastelse og Berøvelser, men fornemmeligen i Offere og Bønner; men ligesaa indbildte man sig og paa den anden Side,

at man ved visse Handlinger fornærmede og for-
tørnede Gud. Til disse Handlinger henregnede
man ikke allene de umoraliske, men endog dem,
der strede imod de vilkaarlige Love, som i Gud-
dommens Ravn vare foreskrevne af Præsterne.
Saadanne Handlinger kaldte man Synd, og
enhver Synd maatte affones paa een eller anden
Maade, dersom man vilde undgaae Guds Bree-
de og Straf. Et fornærmet hævnghjerrigt Men-
neske higer efter sin Fiendes Død, intet kan for-
sone ham uden Blod. Denne uædle Lidenstkaab paa-
digtede man ogsaa Gud, og dette gav Anled-
ning til det blodige Forsøningsoffers Opfindelse.
I almindelige Tilfælde var det nok til Forsønning,
at et Menneske ofrede et Dyr istedet for sig selv;
den opstigende Røg af det brændende Dyr var
(efter Jødernes Forestilling) en sød Lugt for
Gud. Blandt Hedningerne var det ogsaa Skik
at ofre Mennesker, og at Jøderne i det mindste
holdt det for mueligt, at man kunde erhverve
sig Guds Velbehag derved, seer man af den be-
kjendte Fortælling om Abraham og hans Son,
og af den af Historieskriveren aldeles ikke misbil-
ligede Opofring af Jephtha Datter (Dom. XI,
39)*). Endog Propheten Jonas meente, at

*) En Skolemester bragte engang ved uforsigtig-
tigheden at anprise Abrahams Tro en Vonde
til at begaae et Varnemord. S. Bekkers
deutsche Zeitung St. 41. Aarg. 1795. —

Gud for hans Ulydigheds Skyld forlangte ham til Offer; thi han siger: Tager mig og fæster mig i Havet, saa vil det blive roligt; ieg veed, at dette stærke Uveir er kommet over Eder for min Skyld (Cap. 1, 12).

Bønner (hvorved man dog her ikke forstaaer Tilbedelse og Taksigelse, men allene Bønner om jordiske Gøders Meddelelse og timelige Onders Afvendelse) var det andet Hovedmiddel, hvorved man haabede at kunne virke paa Guddommen. I Hedenskabet ansaae man Bønner for Tryllerie, og troede deres hele Virksomhed beroede paa en vis Ordfølge deri. Da man ikke sagte Bønnens Kraft i den Bedendes Oprigtighed, men i de Ord, han sagde, saa maatte man nødvendig troe, at lange og ofte igjentagne Bønner vare meest virksomme. Denne Overtro gif ikke allene over til Jødedommet, men endog til den christelige Tro. Ogsaa kom man paa det sindrige Indfald, at lade andre bede for sig, og betale dem for denne Moie, hvilket som bekjendt endnu finder Sted hos os, f. Ex. naar syge Menninger imod Betaling lade bede for sig i Kirkerne. Med denne Mening om Bønnens Virksom-

Rjetternes Opbrændelse er heller ikke i Grunden andet end et Menneskeoffer, der ydes Gud.

hed er ogsaa Troen paa Betsignellens og Forbandelsens Kraft sammenhængende.

Naar vi nu efter Fornuftens Love prøve Forestillingen om Guds umiddelbare Virkning paa Menneskene og Menneskenes Virkning igjen paa Gud, saa finde vi let, at alt, hvad der er hidherende, ligger ganske og aldeles uden for vor Erfaringskreds; ja Erfaringen lærer endog, som det synes, det Modsatte; thi Himmellegermerne bevæge sig endnu i den samme Orden, som for tusinde og tusinde Aar siden; Naturbegivenhederne have deres Grund i naturlige Aarsager, og hvor disse ikke virke, paafølge heller ikke hine: der danner sig f. Ex. ingen Skyer uden Dunster, der falder ingen Regn uden Skyer, og heller ikke tordner og lyner det uden Skyer; ja Mennesket selv handler jo efter sine Drister og sin Erkjendelse, naar det kan handle frit, det fornemmer intet til, at det er en fremmed Aand, der frembringer dets Tanker. Antager man med Sværmere og uvidende Folk det sidste, saa gaaer jo al Moralitet til Grunde; thi da er Mennesket hverken Skyld i eller kan tilregnes de gode eller onde Handlinger, det begaaer.

Men hvad gavner nu vel Troen paa et almægtigt, viist og godt Væsen os Mennesker?

— Naar alt i Naturen gaaer sin uafbrudte Gang efter visse uforanderlige Regler, naar end

ikke Menneskenes Handlinger og de deraf flyden-
de Begivenheder i den moralske Verden blive sty-
rede ved Gaddommens umiddelbare Deeltagelse
deri, men have en ganske naturlig Grund
og Sammenhæng: saa kan det jo vel være
mig ligegyldigt, om der er en Gud til eller
ikke. Jeg vinder eller taber jo intet, hvad en-
ten jeg antager et høieste Væsen i Epidsen af
Skabelsen, eller jeg betragter Verden som et
Foster af Skiebnet og Rødsvendigheden. Paa
min Lykke og Ulykke i dette Liv synes ikke Troen
paa et saadant Væsen at have nogen Indflydelse.
Ehi naar jeg troligen følger de Moralregler,
Fornuften foreskriver mig, saa gaaer det mig
vel, og følger jeg dem ikke, saa gaaer det mig
ilde. Det er altsaa klart, at min Lykke og
Ulykke blot berøer paa mig selv, og at jeg ikke
desformedelt behøver nogen Gud, uden engang
at tale om, at han, efter hiin Forestilling, saa
godt som ikke er til for mig. — Dog, lader os
betænke os: det moralske gode Menneske er ikke
altid lykkeligt, ofte er den Onde det mere end
den Gode: den Dydige bliver ofte forfulgt og
traadt under Fodder af den Lasterfulde, medens
det i alle Maader gaaer denne efter Ønske. Her
efter synes det næsten, som intet viist og godt
d. e. intet retfærdigt Væsen har indrettet Verden.
Og hvad er da ogsaa det lykkeligste Liv, naar
det er til Ende? Hvad har Mennesket af al sin
Møie og alt sit Arbejde her paa Jorden? — Jm

tet, — endog i den gunstigste udbortes Forfatning — uden en flygtig og med megen Bitterhed blandet behagelig Nydelse. Og hvor mange Millioner er endog denne kun tildeelt meget sparsommelig? Hvor mange hensukke ikke deres Dage i udsigelig Jammer og Elendighed, som de ikke have forstyldt, og ende deres Liv, uden at have smagt mere af de Glæder, som andre i Overflodighed blive overøst med, end der netop var fornødent til at holde dem fra at falde i Fortvivlelse! Jo mere jeg tænker derpaa, des dybere kommer jeg ind i en Labyrinth, som jeg ikke veed at finde ud af igjen.

Vi vil se, hvad Kornuscen har at svare paa disse Spørgsmaal.

a) Hvad nytter det at antage Tilværelsen af en Gud, naar dog alting desuagtet skeer efter uforanderlige Love? — Jeg spørger derimod: Hvad vilde det nytte Dig, om dette ikke skede? om Gud anordnede alt vilkaarligt ved fortsatte Underværker, og vi ikke saae nogen regelmæssig, men blot en regelløs Gang i Tingene for os? Eller mener Du, at han i dette Fald paa Din Bøn vilde indrette Tingenes Løb allene til Din Fordeel? Og naar nu adskillige paa een Tid baade ham derom, og den ene forlangte det ganske Modsatte af hvad, den anden vilde have, hvem skulde han da vel sige? — Dog, maaskee det

ikke er Naturens Gang, maaſke det kun er Din
 Etjæbne, Du ønsker, Almagten ſkal forandre;
 men denne er ſaa nøie forbunden med hiin, at
 den ene ikke kan forandres, uden den anden ogſaa
 bliver forandret. Din Herkomst, Din Opdra-
 gelse, Din Omgang, Dine udvortes Forhold
 — diſſe og flere ſaadanne Omſtændigheder beſtem-
 me Din Etjæbne, og dem kan ingen Gud, uden
 at ophæve det Heles Sammenhang, gjøre For-
 andring i.

ſkal alſaa hiint Spørgſmaal betyde det
 ſamme ſom: Jeg vil hellere troe, der ikke er
 nogen Gud, naar ikke den Gud, der er, ind-
 retter det, jeg beder om, ſaaledes ſom jeg øn-
 ſker det, eller, ſom man pleier at ſige, bønhø-
 rer min Bøn, — ſaa ſvarer Kornuſten: Saa
 tro hellere ingen Gud; thi en ſaadan Gud kjen-
 der jeg ikke *).

*) Jeg beder Læſerne ikke at fordømme denne
 haardtſladende Sætning, førend de have læſt
 det følgende. Den er ægte Lutherſk, — det
 kan jeg bevife af Catechiſmen ſelv. Luther
 ſiger i Forklaringen over det ſaa kaldte Fader
 vor: Gud giver os vel vort daglige Brød (alle
 vore Fornødenheder), uden at vi bede derom
 (alſaa ikke efter vor Bøn eller ved noget Un-
 derværk, men paa den ſædvanlige og naturlige

Men det ovenstaaende Spørgsmaal kan ogsaa tages i en anden Forstand; det kan betyde: Er det i nogen Betragtning bedre for Mennesket, at det troer en Gud, end at det ikke troer nogen Gud? Og dette lader sig besvare med Ja. Thi hvo, der ikke troer nogen Gud, d. e. ikke troer et tankende og fra den synlige Verden forskjelligt Væsen, den maa holde Verden selv for en Guddom, det er, den maa antage, at Verdens Tilværelse har sin Grund i den selv, og at Verden fra Ewigheid af har været til af sig selv. Men hvad har den nu vundet derved, at den anseer Verden og ikke et andet fra Verden forskjelligt Væsen for Guddommen? Og hvilken Mening synes rimeligst? Vi see dog i Naturen, al Mangfoldighed uagtet, idel Eenhed og Enmaal. Himmellegerne (s. Ex. de Legemer, der henhøre til vort Soelsystem) harmonere alle

M 2

Maade); men vi bede i denne Bøn (vi bede i den Hensigt), at han vil lade os erkende det (at vort Hjerte maa blive opmærksomt paa Guds Godhed). — Og dette er den egentlige Synspunct, fra hvilken man overhovedet maa betragte Myten af at bede. Sammenlign hermed Afhandling i Sintenis Umwandlung der Moral des Christenthums 10.: Ueber die Kraft des Gebets.

med eet Heelt, og deres Bevægelse, for saavidt som den har nogen Forbindelse med Jorden (thi hvad andet Formaal der er forbundet dermed kunne ikke vi vide) rober tydeligen et velgjørende Formaal for de Skabninger, der ere til paa denne Jord. Denne Eenhed og dette Formaal forudsætte nødvendigen et forstaaeligt Bæsen. Men kunne vi vel tillægge Verden d. e. Materien Forstand? — Det er altsaa for det første tilfredsstillende for vor Fornuft at troe en Gud i den ovenfor anførte Forstand. Men ogsaa Hjertet vinder derved i Beroligelse. — Har et viist og godt Bæsen skabt denne Verden, saa har det viist ogsaa havt et viist og godt Formaal ved Mennekens Frembringelse, og denne Ero tjener os til en sikker Ledestjerne i Skæbnens mørke og vilde somme Dal. Er Verden skabt af en Gud, saa opvækker Naturens Betragtning uendelig mere Glæde i mig, end naar jeg gjør den blinde Nødvendighed til første Aarsag dertil. Jeg finder da Præget af hans Almagt og Viisdom allevegne, hvor jeg henkastet mit Blik, være sig i den mindste Orm eller i de største Skabninger paa Jorden, i Elephanten og i Hvalfisken. At udgrundste mere og mere den Uendelige af hans Værker, dette bliver da en uudtømmelig Kilde til de rene Glæder for mig. Har min Tilværelse sin Oprindelse fra en Gudsdom, saa finder jeg en ny Opmuntring i mig til at blive

moralst god, til, saa meget som det staar i min Magt, at opfylde hans Hensigt, den Hensigt, at jeg ved moralst Godhed selv skal lægge Grunden til min sande Lykkelighed.

b) Naar jeg — saaledes lyder en anden Indbending — troiligen følger de Moralregler, som Fornuften foreskriver mig, saa gaaer det mig vel; men følger jeg dem ikke, saa gaaer det mig ilde. Min Lykke og Ulykke beroer altsaa i denne Betragtning allene paa mig selv, og jeg behøver folgelig desformedelst ingen Gud.

Sandt er det, Fornuftens Sædelære grunder sig blot paa Forholdene i dette Liv. Den siger: Vær maadelig, vær arbeidsom og opfyld de Pligter, Du skylder andre Mennesker. Gjør Du ikke dette, saa vil Du paadrage Dig tusinde Slags Ubehageligheder og forbitte Dit Liv. Folgeligen antager den ingen Bevæggrund fra Troen paa Gud, og dette kan den heller ikke, naar den skal være Fornuftens rene Sædelære og ikke Religionslære. Det fornuftige Menneske maa følge Fornuftens Forskrifter, endog antaget, at det thiivlede paa Guds Tilværelse; thi dets Fornuft raader det at antage hine Forskrifter som Middel til at befordre sit sande Velgaaende. For saavidt er altsaa Sædelæren uafhængig af Troen paa Gud.

Men noget andet er det, naar jeg virkelig allerede holder mig overbevist om Guds Tilværelse; thi da betragter jeg mig i Forhold til dette Væsen, og finder i dette Forhold en ny Grund til at udvikle min moralske Natur. Jeg slutter altsaa saaledes: Da der er en Gud, der har givet Dig Væne til at kunne blive moralsk god, og da han har forenet en salig Følelse med Bevidstheden om, at Du stræber efter at naae dette Maal, saa maa det ogsaa være hans Villie, at Du søger at naae det. Du befordrer Guds Hensigt, i det Du bidrager til Din egen Lyksalighed. Er ellers dette den eneste og nærmeste Bevæggrund til Moraliteten, saa kan og den Tanke: at have eet Formaal med Gud opløste Sjelen, og ved den ædle Selvfølelse af sit Værd styrke den paa Dydens Vej. Hvo, der har denne Sjælsstemning, har og Religion, eller som det hedder i det ovenfor anbefalede Skrift *): Naar vi følge Moralen, fordi vi erkjende en guddommelig Anordning til vor Lyksalighed, saa er denne Sindsbeskaffenhed Religion.

Altsaa meddeler vel Troen paa Gud mig en ny Bevæggrund til at være dydig, men den paalægger mig ingen nye Pligter, ingen saadanne, som jeg ikke og maatte opfylde,

*) Ueber die Lage des Menschen.

om jeg end ikke havde denne Tro. Men fore-
 skriver denne Tro mig ikke Pligter imod Gud?
 Nei, det gjør den ikke. En Pligt mod Gud kan
 ikke tænkes. Thi hvad forstaae vi ved Pligt?
 — Den Handling, som Fornuften erkjender i os
 vendig til vor egen og andre Menneskers Lykka-
 ligheds Befordring. Med Gud staae vi ikke i
 noget saadant Forhold, at vi kunne virke paa
 ham og frembringe Forandringer i ham, folge-
 lig have vi heller ingen Pligt at iagttage mod
 ham. — Men naar vi nu erkjende hans Almagt,
 hans Wiisdom og hans Godhed, skulle vi da
 ikke elske ham? er dette ikke Pligt for os? —
 O, bedrøveligt (og visseligen ogsaa forgyvet),
 naar det først skal gøres til Pligt. Pligt har
 ideligen at gjøre med at overvinde visse Vanske-
 ligheder og Hindringer: vi skulle være maa-
 delige, fordi vi have Tilboielighed til ikke
 at holde Magade, og denne Tilboielighed er os
 skadelig; vi skulle være arbeidsomme, fordi vi
 ere tilboielige til Lædshed. Men kan man nu
 vel sige: Vi skulle agte og elske Gud, fordi vi
 ikke have nogen Tilboielighed dertil? Og skulde
 Gud være tjent med en saadan Agtelse og Åjer-
 lighed, som Hjertet føler Modbydelighed og Util-
 boielighed for? Om Skaden af at efterlade Iagt-
 tagelsen af vore Pligter imod os selv og
 imod andre, kunne vi overbevise os ved Er-
 faringen: men kunne vi og det om Skaden
 af at tilfidesætte vor Agtelse for Gud? — Men

Ixt, vi vilde falde det Pligt, saa var det dog
 kun Pligt imod os selv og ikke imod
 Gud; thi det er ikke i ham men i os, vi frem-
 bringe fordeelagtige Forandringer, og heller ikke
 dette, uden naar det er selvfølt Fornø-
 denhed for os, naar vi ved Betragtningen af
 hans Værker, eller ved Estertanken om hans
 Godhed føle Trang i os til at opløste vort Hjerte
 til ham. I dette Fald bliver vor Agtelse for
 Gud ikke allene et Middel til vor Foradling,
 men er ogsaa Kilden til den rene Fornøielse.
 Saaledes er det og beskaffet med alle de øvrige saa
 kaldte Pligter imod Gud, ja endog overhovedet
 med Religionen: den skal blot være Hjertets
 Sag, og ikke have Sted for Guds, men for
 vor egen Skyld. Kirkens Besøgelse ic. er ikke
 Guds Tjeneste, det er snarere en Tjene-
 ste, vi bevise os selv; thi bedre og lykkel-
 ligere skulle vi, ikke Gud, blive derved: det
 sidste vilde være en hoist taabelig Tanke. Til
 Overflod bestyrker jeg endnu, hvad der hidindtil
 er sagt, med et Par Steder af andre Skrivter.

"Da Religionen ikke har og ikke kan have
 andet Formaal end: at undervise Menne-
 skene til deres eget Bedste *), saa er
 det for det første klart og vist, at den — ikke er

*) Forfatteren forbinder nemlig ligeledes Moral
 med Religion.

en Ting, som Gud paalægger os som Pligt at antage og udøve for hans Skyld — men at den er vort eget højeste Anliggende. Vi maae derfor ingenlunde betragte den Gudsdyrkelse, den foreskriver os, som en Tjeneste, vi ere pligtige at bevise Gud, men som en Velgjerning, vi bør bevise os selv; thi det er ikke ham, men det er os, der blive bedre, roligere og lykkeligere, altsaa er det og kun os, der vinde derved. Den, der tilfidesætter Religionen af Letsindighed eller forkaster den af Uforstandighed, synder derved ikke imod Gud eller imod andre Mennesker, men imod sig selv. Han fortjener altsaa hverken Had eller Straf, men allene Medlidenhed og Betlagelse.

Unge Skolaver i Religionen! lægger nogle og stedse Mærke til, at det er denne Synspunct, I maae see Religionen fra! Den er Ederes, ikke Guds Sag; den er ethvert Menneskes eget Anliggende, og det er ikke sine Medmennesker, men kun sig selv allene Regnskab skoldigt derfor. Vogter I Eder altsaa for den Uforstandighed at forlange, at alle Mennesker skulle have de samme Forestillinger, eller yttre de samme Meninger i Henseende til Religionen, som I! Vogter I Eder for den store Uretfærdighed at vilse tvinge dem dertil! Og vogter I Eder endeligen og for den Umenneskelighed at hade, afstøje og forfølge dem af Ederes Brødre, der tænke og dømme anderledes om Religionsager end I. Den Religion, der danner intolerante, omvendelseslyste og forfølgende Men-

nesker, kan ikke være den sande og kan umueligen komme fra Gud; thi Gud taaler jo alle Religioner, uagtet det dog vilde være ham saare let at udrykke dem, der mishagede ham. En saadan Religion er — i det minste for saavidt som den byder Intolerance — useilbarligen en Opfindelse af saadanne rænkefulde, haardhjertede og herskesyge Præster, som skjændigen gjøre deres Egennyttigheds og Herskesyges Sag til Guds Sag, for under denne Masse at kunne fornødre deres arme, uvidende og bedragne Medmennesker til deres Slaver og Trældyr. Skjændsel komme over de fornuftige Sjæle, der taalmodigen bukke sig under et Slavaag, der er saa vanærende, og saaledes berøver Menneskeheden dens hoieste Bård *)!!

„Den første Grund til mange saadanne Bildefarelser (i Henseende til Religionen) laae i den almindelig antagne Mening, at der gives en egen Klasse Pligter imod Gud. — Da det er Mennesket umueligt at virke paa Gud med sine Handlinger, og Tanken paa ham, hvori den fornuftige Gudstjeneste bestaaer, ikkun kan udfylde en lille Deel af Livet, saa var det en nødvendigt Følge, at man søgte at udfylde det ledige Rum for sande Pligter med vilkaarlige Handlinger,

*) See Versuch eines Leitfadens beim Christlichen Religions-Unterricht für die sorgfältiger gebildete Jugend. Af Campe S. 4. 5.

hvilke man, enten som Symboler, der skulde betegne det Ufsynlige, eller som Øvelser, der skulde forberede dertil, tillagde en Indfyndelse paa Gud. Derved opkom nu Ceremonier og Legemsspøgelse. Da hverken hine eller denne havde nogen bestemt Grund i Sagens Natur eller nogen tydelig indseet Hensigt, saa forstaaer det sig, de kunde udvides til det Uendelige. Imidlertid gav dog Verbødigheden for det Bøsen, hvis Erindring de vare sammenknyttede med, ja endog det Hemmelighedsfulde, de selv indeholdt, dem begge en Vægt, som de i og for sig ikke fortjente. Af Ceremonierne blev der Overtro, vare sig enten at man vilde forklare sig det Ufsynlige aldeles deraf, eller at man ansaae de symboliske Handlinger, hvis Betydning man ikke vidste, for noget Guddommeligt. — Legemsspøgelsen gav Anledning til vigtigere Pligters Forsømmelse, og fødte Haabet om at kunne løskjøbe sig derfra. I de Religioner, der ere blevne meest befriede for eller have meest drøbtet og forkastet saadanne tomme Ceremonier, er der endda tilbagebleven en Anledning til en anden Bilsfarelse. Man indsaae paa den ene Side, at ikkun vore Tanker, men ikke vore Handlinger kunde have en umiddelbar Indfyndelse paa Gud, og at aldsaa Gudsdyrkelsen maatte bestaae i vor Forstands og ikke i vore Hænders Syffelsættelse. Paa den anden blev man desuagtet staaende ved den Forstillning, at der gaves visse Pligter imod Gud, og at disse fortjente Fortrin fremfor alle andre. Man

regnede altsaa Korstandens Sysselsættelse eller rettere Resultatet deraf, Overbeviisningen om, at visse Begreber om Gud og de guddommelige Ting vare de eneste rigtige, der gaves, hen til saadanne Pligter. Jo mere altsaa Forbindtligheden til at iagttage visse Skikke tabte i Anseelse, des større Anseelse vandt følgende Antagelsen af eller Hengivenheden til visse Læresætninger, med eet Ord, til Troen som den eneste sande Religionspligt blandt Menneskene.

Deraf fødtes nu nødvendigviis den nye Pligt, at anvende alle muelige Midler for at bringe andre til den Overbeviisning, som man selv havde; thi Verbødigheden for Gud bestod nu netop i denne Tro, og denne Verbødighed udbredte man jo ved saadanne Bestræbelser. Fremdeles blev det nu og en Folge heraf, at den, der modsatte sig disse Forsøg, eller haardnakket forsvarede andre modsatte Meninger, blev betragtet med Afsky som en Overtræder af de største og helligste Pligter. Menneskefjerligheden befalede at overvinde denne Modstand paa alle muelige Maader; Retfærdigheden tilod at straffe den. I Folgeskab med disse Meninger og denne Tænkemaade optraadte nu Forsølgelsesvaanden med alle sine skrækkelige Waaben paa Skuepladsen.

Troen, det er Overbeviisningen om visse Sandheder, har altsaa, betragtet som en

Plikt imod Gud, virkelig anrettet
megen Skade i Verden.

Nogle gif saa vidt, at de endog vilde have
Pliktene imod os selv og Andre anseete som Plikt-
ter imod Gud, og altsaa grundede de den hele Moral
paa Religionen, istedet for at grunde Religionen
paa Moral. De sagde f. Ex.: Du skal ikke stjæ-
le; thi Gud har forbudt det. Nu er det vel
ikke at negte, at Lovene i Gudsdommens Peri-
ode maaske grundes paa Autoritet, da Børn endnu
ikke ere istand til at indsee de naturlige Grunde
for deres Pliktter, og for saavidt var altsaa hiin
Methode ved et uoplyst Folks moralske Dannelse
fornøden, og gjorde til den Tid meget god Tjene-
ste. Men paa den anden Side var den ogsaa til
den Skade, at Mennesket ansaae Morallovene for
vilkaarlige Befalinger af Gudsdommen, som det
ikke behøvede at efterkomme, naar det kunde unde-
vige de Straffe, der vare satte paa Overtrædelsen;
at det troede at kunne friskjæbe sig for Straf-
fen eller ved udvortes Bod forsone Lovgiveren, og
at endeligen de Mænd (og dette var den værste Køl-
ge af denne Methode), der i Gudsdommens Navn be-
kjendtgjorde Lovene, ogsaa under guddommelig Au-
toritet paalagde Folket andre aldeles ikke til Mo-
ralen hørende Pliktter, og derved forskaffede sig

*) S. Garvens philosoph. Anmerk. Iund Abhandl.

en uindfranket Magt over samme. For nu ikke igjen at tabe denne Magt, der var saa høist fordeelagtig for deres Egennytte og Herkeshyge, søgte de at holde Folket for bestandigen umyndigt, og udgave Guds Willie, endog efterat deres Disciples Barndomsaar vare forløbne, for den eneste Forpligtelsesgrund til Lovenes Efterlevelse. Denne Fremgangsmaade har skadet Menneskeheden uendeligen. Ved en saadan Tænkemaade ere mange gode Handlinger af religiøse Grunde aldeles umuelige; alt, hvad der ansees overensstemmende med Guds Willie, hedder legalt, d. e. paalagt ved Lovene. Men da denne Willie i mangt et Tilfælde ikke kan bestemmes, og heller ikke ved noget sikkert indvortes Kjendetegn lader sig udlede, saa bliver det en ligesaa uundværlig Fornødenhed, at have et udvortes Tegn, d. e. en Aabenbaring, som at Redskaberne dertil, Oracler og Præster, der ved opsvinge sig til Lovgivere og Dommere, paa hvis Indsigt eller gode Willie det beroer, om og hvormange gode eller flette, almeeennyttige eller skadelige Befalinger der under guddommelig Autoritet skal paanædes Folket. Lader der sig tænke nogen Urimelighed, nogen Afskyelighed, som ikke hos eet eller andet Folk er blevet helligholdt som guddommelige Befalinger og taget taget med yderste Omhyggelighed? Og om vi end hist eller her forefinde en redelig Lovgiver, der under guddommelig Sanction søger at give de Love, han efter bedste Vidende, Willie og Overbeviisning

har udkastet til sin Nations Vel, fornøden Kraft og Varighed: finde vi da ikke ogsaa Grusomhed og Bedragerie, Utugtighed og Menneskemord, latterlig Prunk og fornedrende Gjøglerie blandt den Række Befalinger, som en stændig Egennytthighed har vidst at paadigte Guddommelighedens Navn *)? //

c) Men hvor kan man troe en viis og god Gud, da der jo skeer saameget ondt paa Jorden? da den Dydige ofte er ulykkelig og den Lastefulde er lykkelig? og da overhovedet Menneskets Skjæbne snarere synes afhængig af Hændelsen end af et høist forstandigt Væsen? —

Dette er den vanskeligste Punct i Religionens hele Omfang; den allene har grundet og næret Vantroen langt mere end alt andet, man har funnet indvende imod Guds Tilværelse; den har styrtet mange Mennesker i den dybeste Tungsindighed, ja endog i Fortvivlelse.

Man har forsøgt paa adskillige Maader at retfærdiggjøre Guds Viisdom og Godhed ved Tilstedelsen af det Onde, men hvoraf dog den følgende forekommer mig naturligt, og at være den sikreste til at berolige Tvivleren **).

*) Reinhardts Abriss einer Geschichte der Entstehung und Ausbildung relig. Ideen, S. 129 : 130.

**) See den interessante Samtale: Ueber Theodicee und Menschenglück. Altona, hos Hammerich, 1794.

Gjensfor alting maa man gjøre sig et rigtigt Begreb om Ordet Ondt; thi det sædvanlige Begreb derom er urigtigt, og beroer, som alle andre Nilsfarelser, paa en Uvidenhed, der i det nærværende Tilfælde har sit Udspring fra en dobbelt Kilde, nemlig første: fra vor sanselige Fornemmelse, og andet: fra Tingenes eensidige Betragtning. Det er, f. E. bekjendt, at man kalder det, der gjør et ubehageligt Indtryk paa vore Sandser, der smerter os ic, ondt. Derfor siger man: Jeg har ondt i Hovedet o. s. v. Almindeligere endnu pleier man at opløse Tingenes Forbindelse og tillægge de Ting, hvis Virkninger nærmest ere os skadelige, Ravn af onde, f. E. ondt Veir, ondt Dyr ic. Men at alt dette igjen i andre Betragtninger er godt og nyttigt, det viser sig tydelig ved nogen Eftertanke af sig selv. Vore Lægemers Bestadigelse maatte være forbunden med Smerte; thi ellers vilde vi ikke vogte os nok for Bestadigelser og Banferhed, ja end ikke frygte for dødelige Saar. For saavidt er altsaa Smerte noget godt; thi den sigter til Livets Vedligeholdelse. Desforuden gjør den os ogsaa medlidne med andres Lidelser og andre deeltagende igjen i vore, og tillige driver den Eftertanken til at virke, for at have eller dog i det mindste for at lindre den; med eet Ord: den udvikler vore Mandskaber og skærper vor moralske Sandt. Og denne Fordeel har saavel ethvert fysisk som det moralske Onde, eller

eller i det mindste kan og skal det dog, efter Skaberens Hensigt, have det. Tydeligst viser dette sig i visse for os frygtelige og i deres nærmeste Virkninger for det meste meget skadelige Naturbegivenheder, f. Ex. Jordskjælv, overhaands stærk Storm, Oversvømmelser o. s. v. Men have de ikke givet Anledning til mange nyttige Opfindelser, der ere blivende og overveie saare meget Skaden deraf? Man tænke kun paa Jordenaaflederne, de findrige Anstalter til at slukke i Jidsvaade og til at forebygge Oversvømmelser! Det samme er ogsaa gjældende om Begivenhederne i den moralske Verden, om Menneskenes Handlinger. Hvad er skrækkeligere i sine nærmeste og synligste Virkninger end det Uhyre, vi kalde Krig? — Og dog beforder det uden og ofte imod sine Stifteres Hensigt Menneskeslægten sigende Guldkommenhed, om det end en Tidlang synes at lægge Hindringer i Veien derfor. Hvad Krigen foraarsager i det Store, det foraarsager enkelte Menneskers Laster, f. Ex. Mord og Keverie, i det Smaa. Der lader sig aldeles ikke tænke nogen Forbrydelse, nogen, være sig end nok saa græffelig, Gjerning, uden at den jo dog skulde stifte noget Godt i sine fjærnere Virkninger. Vel bliver hverken Ophavsmanden til en uretfærdig Krig eller Privatforbryderen desformodt at undskylde; thi ingen af dem have til Hensigt at stifte noget Godt for Menneskeheden derved, og altsaa fortjene de, langt fra at kunne gjøre Paastand paa vor Tak-

nemmelighed eller Hoiagtelse, endog med største Foie enhver retskaffen Mands Foragt; men til vor Trøst og Beroligelse maae vi anstille disse Betragtninger og vaae os til at udvide vor Synsfreds, for ikke ved Beskuelsen af det Nærværende, hvor vi ikke see andet end Redser, at lade os forlede til martrende Tvivl om Skaberens Godhed. I denne udvidede Synsfreds see vi alle vegne gode Virkninger af onde Handlinger. Andres Bedragerie imod os, f. Ex., gjør os forsigtige og kloge; Folgerne af deres Udsvævelser advarer os og lærer os at lægge Mærke til Maadelighedens Forskrifter; Despotisme og Ustyldighedens Undertrykkelse opskrækker os af en skadelig Sovn og noder os til at gjøre Brug af vore Kræfter.

Men naar ikke Menneskenes Handlinger absolut og i alle deres Folger ere onde, saa er dog vel den Kilde, de udspringe fra, deres Villie det? Og saa dette imodsiges Erfaringen. Det værste Affkum vil aldrig det Onde, for saa vidt som det er ondt, men han anseer det allene som et beqvemt Middel til at opnaae en Hensigt, som han holder for god. Kunde, f. Ex., Morderen opnaae sin Hensigt uden at myrde, saa vilde han spare sig for denne Umage. Ifkun rasende Lidenskab og Mangel paa al menneskelig Koelste kan bevæge det til Dyr nedstjunkte Menneske til at begaae et Mord allene af Lyst til at

myrde. Men hos et saadant Menneske gives der og ligesaa lidet nogen Moralitet som hos et glubende Dyr, og det kan altsaa som Lindtagelse ikke komme i videre Betragtning. Derimod gjøre ingen af dem, der handle efter Hensigter, det Onde til deres Formaal, men allene til Middel, følgelig er Bilsfarelse, ikke Ondskab, *) den eneste Grund til deres Handlinger. Imidlertid bør vi dog hverken være ligegyldige imod eller overbærende med Forbrydere: de maae straffes, efterdi Straffen er et Middel til at forbedre dem eller i det mindste til at holde dem fra skadelige Foretagender i Fremtiden.

Den Tanke, at alt Ondt, d. e. alt Skadeligt og Ubehageligt, ikkun yttres sine skadelige Virkninger, i Henseende til Tid og Rum, inden for meget snævre Grændser, og at det siden en gang overbeies rundeligen af det deraf flydende Gode — denne Tanke allene er glædelig og opløstende for Hjertet. Men Tvivleren spørger atter: Hvorfor er overhovedet det Onde til? Kunde Gud ikke gjøre alting godt, d. e. kunde han ikke indrette alting saaledes, at ingen Gjenstand foraarsagede os Smerte og ubehag?

R 2

*) Man tillægger ikkun den Ondskab, der har til Hensigt at skade en Anden, uden at have nogen Fordeel deraf for sig selv.

lige Følelser? — Svar: Jo, dersom han aldeles ikke havde givet os Væne til at føle; men skulde vi være følende Væsener, skulde vi være aabne for behagelige Fornemmelser, saa var Vænen til at føle Smerte uadskillelig derfra. Smerte er kun efter Graderne forskjellig fra Fornælsse. En sagte Pirren i Nerverne opvækker behagelige Fornemmelser, men disse blive til Smarter, saasnart Pirringen har opnaaet sin højeste Grad. Under den Forudsætning altsaa, at vi skulde være istand til at føle, kunde Gud ikke sætte os i Sikkerhed for smertelige Indtrykke. Men han vilde heller ikke, efterdi det stred imod hans Hensigt og vor Bestemmelse. Vor Bestemmelse synes nemlig, saavidt som Fornustten hidindtil endnu kan domme derom, ikke at være andet end: den fuldkomnest muelige Udvikling af alle vore Væner og Kræfter og den dermed i Forbindelse staaende Nydelse af sand Lyksalighed. Vænerne kunne ikke udvikles uden Anstrængelse, Mennesket steyer Anstrængelse, og saalænge det ikke drives af Nød og smertelig Fornemmelser, forbliver det og uvirksomt. Thi hvad vil den gjøre, der med Lethed kan tilfredsstille sine Fornødenheder? Vil han udvikle sine Talenter? Vil han gjøre sig Uimage for at pryde sin Forstand med Visdom og sit Hjerte med Dyd? — Nei ingensunde! Han har jo ingen Anledning dertil. Han vil spise, drikke og derpaa hvile, saalænge det behager ham. Til at bort-

rive ham fra denne dovnne Mageslighed og drive ham til at bruge sine Kræfter er intet virksommere end den haarde Rod, som indvortes og udvortes smertelige Fornemmelser bringe ham i.

Hvad det moralske Onde angaaer, saa kunde og vilde Gud ei heller hindre det hos saadanne Skabninger, som vi skulde være. Alt det moralske Onde faaer sin Tilværelse deels fra Lidenstaber, deels fra Wildfarelse. Saa vel hinc som denne ere grundede i vor Natur; thi dersom vi aldeles ikke skulde kunne betages af Lidenstaber, aldeles ikke skulde kunne tage Feil, saa maatte vor Natur væsentligen forandres. Spørgsmaalet: hvorfor det moralske Onde er til? vil altsaa sige det samme som: Hvorfor ere Menneskene til? og paa dette forstaaer det sig, der ikke kan gives andet Svar, end der oven for allerede er givet. Imidlertid maae vi ikke forglemme, at det Onde ikkun med Hensyn til os og vor nærværende Kærlighed er ondt, men ikke med Hensyn til Gud. Gud betragter det tillige i Forbindelse med det Formaal, der opnaaes derved, og som en Fornødenhed for det Hele, og det er altsaa, i Betragtning af at det beforder hans Hensigt, godt i hans Forestilling. Glubende Dyr, Gift, Tordenveir &c. er i hans Dine godt; thi det er jo hans eget Værk, og dersom disse Ting ikke vassede i hans Plan, saa kunde han jo have udeladt dem deraf. Mennesket har han skabt saale-

des, at det kan blive ondt, d. e. at det kan begaae onde Handlinger, hvorved det skader sig selv og andre; men skulde dette ikke og, med Hensyn til de fjernere Følger og Sammenhængen, tjene det Hele til Gavn? Hvortil skabte han det da? Dog ikke til at forstyrre Skabelsens Plan? At Jacobs Sønner fulgte deres Broder Joseph, var og er efter den almindelige Forestilling en ond Gjerning, og dog hedder det derom i Bibelen: I tænkte ondt imod mig, men Gud har vendt det til det Gode; han har sendt mig her hid, for at I skulde blive i Live. Altsaa brugte Gud Josephs Brødre som Middel til, at befordre sine Hensigter; og deres Handling var for saa vidt rigtig og god for ham, og havde og virkeligen en uoverskuelig Række gode Følger. Det samme er og Tilfældet med Jesu Henrettelse; thi Bibelen siger derom: Christus blev overantvordet (til Døden) efter (Guds) oplagte Raad. Naar nu Gud længe forud havde haft dette Formaal, saa maatte han ogsaa billige dette Middel dertil.

Men heraf følger nu ikke, at Gud billiger og bifalder de onde Handlinger, for saa vidt som de ere Menneskene skadelige; for at forbedre dem, der gjøre ondt, lader han dem prøve de ubehagelige Følger, der nødvendigen flyde af deres Handlinger. Thi dette netop, det enkelte Menneskes og det hele Menneskehedens For-

bedring eller Fuldkommengjørelse, er det Ondes
 Formaal, og i samme Grad, som dette Formaal
 opnaaes, i samme Grad formindskes ogsaa det
 Onde. Det vilde altsaa være en vrang Anven-
 delse af de hidindtil foredragne Sætninger, om
 vi vilde slutte: at da der fra det Onde opkom-
 mer noget Godt, saa ere vi berettigede til at
 gjøre det, og uberettigede til at hindre det og
 straffe det hos andre. Efter samme Regel vilde
 ogsaa den Slutning være gyldig: da det er ved
 at falde, at et Barn først lærer at gaae ret sik-
 kert, saa maa det gjerne falde forsætliggen, og
 vi bør ikke adbare det og formane det om at være
 forsigtigt. At falde er godt, for saavidt som
 det bidrager til, at Barnet lærer at gaae, men
 det er ondt, for saavidt som det forarsager
 Smerte eller Skade. Et Barn, der retter sig
 efter de Forsigtighedsregler, dets Forældre fore-
 skrive det, vil sjelden falde og dog lære at gaae.
 Paa samme Maade forholder det sig og med det
 menneskelige Kjønns Opdragelse overhovedet. Gud
 har ikke skabt Menneskene kloge og dydige, men
 de skulle, deels ved Skade (ved Virkningerne af
 det Onde), deels ved Underviisning, blive det.
 Fornuften raader os derfor at hjælpe, efter vore
 Evner, til at befordre Guds Hensigt, paa det
 det Onde endeligen skal blive mindre og mindre.

Dette er det altsaa, der kan berolige os i
 i Henseende til denne Punct. For det første rig-

tige Begreber om Ondt og Synd. Det Onde er baade physiskt (f. Ex. Smerte) og moralskt; Synden er allene moralsk. Almindelig forstaaer man ved Synd en Handling, som man fornærmer Gud med. Men der gives ligesaa lidet særegne Synder mod Gud som særegne Pligter mod ham. Naar vi gjøre noget ondt, saa skade vi deels os selv og deels andre dermed; Gud kunde vi ikke skade, og i ham kunne vi overhovedet ikke frembringe nogen Forandring (f. Ex. Fortørnelse, Vrede &c) derved. Vi begaae folgelig en allene Synd imod os selv og imod andre Menneſker, men ikke imod Gud.

Det Onde, vi gjøre og andre tilføie os, skal, om vi erkjende og føle det, stedse være os en Spore til at blive visere og dydigere. Dette er det Ondes Formaal, og jo nærmere vi komme dette Formaal, desmere formindsker det Onde sig. Sikker ligger det i Mangel paa Viisdom og Dyd, d. e. paa sand Oplysning, naar hele Nationer endnu sukke under det physiske og moralske Ondes Nag. Ikkun ved rigtig Anvendelse af deres Kræfter kunne de befrie sig derafra; anden Redning gives der ikke for dem.

Saa see vi da netop Skaberens vise Godhed i den Indretning, at endog de Lidelser, Lasterne afføde, maae tjene til Menneſkenes Forbedring. Og om end den Lastefulde ikke synes at føle nogen onde Følger af sine Handlinger, om

end Hensigten med det Onde, Forbedringen, ikke opnaaes hos ham selv, saa frugter den dog hos mange andre, der erfare de skadelige Virkninger af disse Handlinger. — Imidlertid støde vi dog her paa den sidste Indvending imod Guds Bidsdom og Godhed, som vi endnu have at besvare.

d) Hvorfor er den Dydige ikke altid lykkelig, den Lastefulde ikke altid ul lykkelig? Dersom det er Guds Hensigt, at Menneskene skulle blive dydige, hvorfor begavede han da ikke Dyden med en stærkere Tillokkelse? Hvad er naturligere, end at et ungt Menneske, der staaer midt paa Korsveien mellem Dyd og Last, og seer saa mange lastefulde Mennesker fornøiede og lykkelige til deres Endeligt, endelig betræder Lasternes banede Vej, hvor han ikke behøver at underkaste sig nogen besværlig Kamp med sine Tilbøieligheder og Begjerligheder? — Hvad hjælper det at stræbe efter Dyden, naar man ikke veed med Visshed, at man vil blive lykkelig derved? Og naar nu Mennesket opfylder sin Bestemmelse herpaa Jorden, og udvikler sine Kræfter og Evner, hvad hjælper det ham til ved Enden af hans Liv? — Hvad bliver der af os, naar vi forlade denne Skueplads?

For at kunne besvare de første Spørgsmaale, maae vi undersøge, hvori Lykken heri Livet be-

staaer. Mennesket er et sandfælt fornuftigt Væsen, og grænses i Henseende til sin sandfælt Natur til Dyret. Til dyrist Velbefindende hører der fornemmelig tre Ting: Sundhed, Fornødenhedernes Tilfredsstillelse og Frihed; som fornuftigt Væsen er Mennesket kun lykkeligt, naar dets Handlinger stemme overeens med dets Indsigter. Hvo, der skader sig selv eller andre, handler ilde, og naar denne Handlemaade bliver ham til Bane, saa er han lastefuld. Umaadelighed og Dovenhed ere de Laster, hvorved man skader sig selv; men skade de ogsaa enhver uden Undtagelse? — Efter Erfaringen maa vi besvare dette med Nei. Der gives Folk af saa stærk en Legeensbeskaffenhed, at end ikke de største Udsvævelser efterlade nogen kjendelig Forstyrrelse i deres Sundhed eller hindre dem fra at blive gamle, og ligesaa gives der ogsaa Folk, som i Henseende til deres udbortes Forsætning befinde sig i saadanne Omstændigheder, at de kunne nyde deres Liv i Magelighed og Rolighed, og have let for at tilvejebringe deres Fornødenheder. Disse ville nu føle sig lykkelige ved deres Levemaade, de ville ikke indrømme Sædelæreren, at de ere lastefulde; thi Lasterne, ville de sige, gjøre Folk ulykkelige og vi ere lykkelige. Og de for deres Person have ogsaa Ret, dersom der ikke gives noget tilkommende Liv.

Endnu oftere træffer det, at et Menneske har Magt til at skade andre, uden at behøve at be-

frygte Siengjeld af dem. Han plyndrer dem, han plager dem, og de vove ikke at oplade Munden imod ham. Heller ikke denne vil blive ulykkelig ved sine Handlinger, og det vil og være umueligt at overbevise ham om, at han handler ilde, saafremt han troer, at alting er forbi med Døden.

Det synes altsaa, som der i Guds Plan gives Undtagelser fra den almindelige Regel: Kafterne gjøre her allerede Mennesket ulykkelig. Ligesom moralsk Fornødenhed bringer Mennesket paa Ideen om Guddommen, saaledes bringer den samme Fornødenhed og den samme Idee det paa Tanken om Udødeligheden. Thi endstjønt Gædelæren stedse bliver den samme, hvad enten vi troe eller ikke troe nogen Gud, hvad enten vi haabe eller ikke haabe nogen fortsat Tilværelse efter Døden, saa er det dog vist, at Mennesket kommer i Omstændigheder, hvor begge — Troen paa Guds Tilværelse og Haabet om Udødelighed — næsten blive det uundværlige, om det skal opfylde sine Pligter *). For Dyden og den

*) Dette siger ogsaa Philosophen Garve: Læresætningen om Udødeligheden gjør ligesaa lidet som Troen paa Gud nogen Forandring i vore Pligter og i Moralens Love. Thi da vore Handlinger have Indflydelse paa Tingenes synlige og ved Erfaringen bekjendte Tilstand, saa

lidende Uskyldighed er Udsigten i et tilkommende Liv den stærkede Opmuntring til at forblive urok-

maae de være de selvsamme Regler underkaste-
de, hvorledes vore Meninger om den Ulyk-
lige og vor Tilstand efter Døden endog maatte
være. Men for at bringe Menneskenes Selv-
fjerlighed i Overensstemmelse med deres Plig-
ter er det ligesaa nødvendigt at aabne dem Ud-
sigten til en længere Tilværelse som til et høiere
Bæsen.

Man gjøre Pligtens Forbindlighed eller
Dydens Værd saa uafhængig af deres udvortes
Følger, som man vil, saa vil dog den første
ofte blive usikker og den anden tvivlsom, der-
som vor Tilværelse ophører med dette Liv. Thi
er Dyden Sjælens Sundhed (og dette er den
Synspunct, hvori der allermindst maa sees
paa Belønning og Straf) og er altsaa Hoved-
grundføringen i Moralen ligesom i Diæteti-
ken: Mennesket maa foretrække
Sundheden for den sandselige Lyst,
Lyksalighedens Tilstand for enkel-
te Fornøielseers Indtrykke: saa er alle
dens Forfrevter des rigtigere, jo længere vor
Tilværelse er, og saa gives der saa mange des-
kere Undtagelser, jo kortere man anseer den.

felig i det Gode; den Lastefulde, der troer sig lykkelig i Besiddelsen af det udbortes Gode, kan

Et Menneske, der kun havde en Fjerdedeel Time at leve i, vilde handle daarligere, om det vilde holde sig fra en behagelig men Sundheden skadelig Nydelse; thi det vilde jo ikke være til mere, naar Skaden skulde indstille sig. Derimod er denne Afholdenhed fornustelig for et Menneske, der troer endnu at see tredive og flere Aar for sig, efterdi det i saa lang en Tid vil have uendelig mere Fornøielse af et sundt Legeme, end det har i det nærværende Dieblis af en saadan kort behagelig Nydelse.

Ligesledes er det og for et Menneske, der neppe kan leve længere, end til det ret begynder at udvikle sin Aand, og der først sildigen kan nyde endog kun en ufuldkommen Frugt af dens Fuldkommenhed, en ubillig Forskrift, at det skal opofre Fordele, der paa Stedet tilbyde det Fornøielse, for at opsvinge sin Aand til en Fuldkommenhed, hvoraf der ikke kan ventes nogen Frugter, førend der ikke er noget til af det selv. Derimod er dette for et Menneske, der lever evigen, Fornustens helligste Lov og den opløste Selvfjerligheds tydeligste Fordring. Thi at enhver Ting tilsidst, naar der ingen Hindring mere er i Veien, har Evne

intet uden denne Udsigt, sætte Skranke for, og
 ikkun den allene kan og tilfredsstillende for os

til at nyde i Forhold til de Fortrin, den selv
 besidder, det er uimodsigeligt, det lader sig end-
 og bevise af vor nærværende Forsatning selv.
 I en altid varende Tilværelse kunne andre Års-
 sager til Lyksalighed og Ulyksalighed ikke virke
 saa meget, som de, vi stedse beboes af, d. e.
 vort tænkende og handlende Væsens Beskaffenhed,
 Kræfter og Tænkemaade. Men i korte Tidsrum
 kunne vel udvortes Årsager have mere Indflydel-
 se, især saalænge Naturen endnu alt for lidt har
 udviklet sig. Saaledes see vi allerede her Men-
 nesket, der, ved sin Fødsel, var ganske uvirk-
 somt og ganske afhængigt af andre Ting og
 andre Menneskers Magt, Tid efter anden,
 som det tiltager i Alder og Fuldkommenheder,
 ogsaa at blive uafhængigere af begge. I Li-
 vets Begyndelse bidrage dets personlige Egen-
 skaber næsten intet til dets Vel; ved Enden
 deraf næsten det meste. Dersom denne Frem-
 gang kan fortsættes i en længere Tilværelse, saa
 er det at haabe, at der vil komme en Tid,
 hvor dets idelig stigende Kræfter ville faae
 overhaand over alle udvortes Indtrykke, og
 altsaa udgjøre Grundvolden for dets Vel. Ef-
 ter denne Forudsætning er altsaa

give os Oplysning om Menneskehedens vanskelig begribelige Skjæbne.

Forstandens Udvikling og Hjertets Renfelse et vigtigere Anliggende for Mennesket end Erhvervelsen af Rigdom og Magt. Ved Forudsætningen af saa kort en Tilværelse, som vi nyde i det nærværende Liv, forbliver dette i det mindste usikkert.

Rigdom og Ære besfferer Fornøielse, forstandig Eftertanke og gode Handlinger og saa. Men hvilke af disse to meest? Dette er et Spørgsmaal, som ikkun Menneskets Tænkemaade, ikke ders Erfaring kan afgjøre; d. e. Mennesket maa tænke moralsk, om det skal give Dyden Fortrinet. Men naar denne moralske Tænkemaade skal danne sig ved Fornuftens Grunde eller styrkes ved samme, saa er det, for at godtgjøre det Fortrin, de indvortes Gaver have for de udvortes, fornødent, at kunne udvide det Tidsrum, som hine skulle vore og modnes i, over det nærværende korte jordiske Liv. Philos. Anmerk. und Abhandl. zum Cicero. B. II. Side 54-56.

Haabet om Udsødeligheden grunder sig paa Troen paa Guds Tilværelse. Uden denne Tro opstiger intet Folk til hiin glædende Tanke, endstjønt den dog ikke nødvendigen flyder deraf; thi der gives mange, der negte en Tilværelse efter Døden (eller tænke i det mindste ikke derpaa, eller ere ligegyldige derfor), men som dog antage en Guddom. Selv den Jødiske Religion var oprindelig en ikkun bygt paa Troen paa en Gud, og alt, baade Belønninger og Straffe, gjorde man sig kun Regning paa i det nærværende Liv. Efterhaanden begyndte man at føle Fornødenheden af at søge Lønnen for uvgjængjældte gode og onde Handlinger i dette Liv i en anden Verden, og saaledes dannede Lærebygningen sig om et tilkommende Liv. Ogsaa Længselen efter afdøde elskede Mennesker (Børn, Mænd og Koner, Venner ic.) maatte hos de Efterladte opvække Ønsket og Haabet om Udsødeligheden og en evig Forening. Men denne Lærebygning var i Førstningen, ligesom Lærebygningen om Gud, ganske og aldeles dannet efter sandfelige Ideer, og blev ogsaa snart, ligesom den, misbrugt af listige Hoveder til deres Privathensigters Opnaaelse. Mogle troede, at Sjælene forbleve i Gravene, og da man tænkte sig Sjælene der i en lige Forbindelse som i deres levende Live herpaa Jorden, saa indrettede man rummelige Huser til Gravsteder for hele Familier. Hertil sigter Talemaaden i Bibelen: samle sig med sine Fædre. Denne

Forestilling gav siden Anledning til et andet Begreb om et almindeligt Opholdssted under Jorden for alle Sjæle, og dette kaldte man nu Skyggeriget. Her skilte man de Gode fra de Onde og bestemte for hver et særskilt Sted, som Phantasiens vidste at pryde med ret levende Billeder. De Saliges Opholdssted var en yndig paradisisk Eng, hvis Beboere førte et høist lykkeligt Liv i usforstyrret Nydelse af alle muelige sandfelige Glæder; de Ugudeliges Opholdssted var derimod en mørk rædselsfuld Afgrund, hvor den udsøgte Mærter uophørligen gjorde deres Tilværelse til en Gjenstand for deres Forbandelser. Efter et andet System anbragte man de Saliges Opholdssted oven over Jorden, og tænkte sig det i en ubestemmelig Egn, hvor Soel, Maane og Stjerner udbrede Lys, og hvor Gud selv skulde være tilstæde hos og omgivet af de salige Aander. Man kaldte dette Sted Himmerige. Ligeledes blev og Helvede besat med Aander og givet en Overherre, Djævelen, der skulde anordne og bestyre de Fordømtes Qvaler. Disse Forestillinger have endnu de uoplyste Christne om Himmerige og Helvede.

Den Mening, at Gud belønner og straffer vilkaarligen, er saa gammel som Ideen om Gud selv, eller rettere: Lykke og Ulykke, for saavidt som de ere uafhængige af menneskelig Magt, bragte Mennesket fra først af paa Begrebet om

Guddomme, der efter Behag tilbeelte Menne-
 stene begge Dele. Ogsaa pleie Menneffene selv
 ved gandske vilkaarlige Handlinger at bevise hin-
 anden deres Velbehag eller Misfornoielse, og
 ifkun meget sildig og ved en hoi Grad Cultur
 udvikler Begrebet sig om naturlige gode og
 onde Følger (Belønninger og Straffe) af Hand-
 lingerne. Forældre f. Ex. straffe deres Børns
 Ulydighed enten med haarde Bebreidelser, deres
 Kjerlighedss og visse Velgjerningers Unddragelse
 eller med legemlig Tugtelse. Men alt dette
 er ikke naturlige Følger af Ulydigheden; thi
 disse Straffe staae ikke i nogen saadan nød-
 vendig Forbindelse med Ulydigheden, at Børne-
 ne jo paa een eller anden Maade kunde undvige
 dem. Og det kan heller ikke være andet, naar
 de Befalinger, som Ulydigheden er en Overtræ-
 delse af, gives vilkaarligen. Overtrædelsen af
 vilkaarlige Befalinger og Tilfidesættelsen af vil-
 kaarlig paalagte Pligter maae straffes med vil-
 kaarlige Straffe. Af dette Slags ere, som be-
 kjendt næsten alle de Befalinger, der gives af
 Mennefter, og netop derfor hersker der saa meget
 vilkaarligt i deres Indretninger. Men sæt, at
 en Fader forbyder sin Søn, at gaae hen paa
 noget vist farligt Sted, og Sønnen ikke bryder
 sig om Forbudet og altsaa kommer til Skade,
 saa er dette en naturlig Følge af, en nødvendig
 Straf for hans Ulydighed, og denne gjør vist et
 stærkere Indtryk paa ham, end Bebreidelser og

Hug vilde have gjort. Naar det mueligt at undgaae alt Vilkaarligt ved de menneskelige Befalinger og Forbud, saa vilde det staae bedre til med Moraliteten. Men dette synes ikke at kunne finde Sted uden en høi Grad Forstandsdannelse endog hos den laveste Folkeklasse, og endda ei engang ved Børnenes Opdragelse. Imidlertid er dog saa meget vist, at den Opdragelse og den Dyrighedsregjering, der betjener sig mindst af vilkaarlige Straffe og Belønninger, som Bevæggrunde til at gjøre og lade, ogsaa nærmer sig meest Fuldkommenheden. Den Skade, der flyder af Vilkaarligheden, bestaaer fornemmeligen i følgende:

Første. Naar Moralitetens d. e. ædel Tænkemaades og fornuftige Grundsætningers Befordring skal være det egentlige Formaal med Belønninger og Straffe, saa vil dette Formaal meget sjelden, ja maastee aldrig opnaaes ved vilkaarlig Tilfjendelse af samme. Thi begge — Belønning og Straf — kunne jo ikke paafølge af sig selv, naar de blot ere afhængige af de Foresattes Vilje; og da tænker jeg mig ingen Handling god eller ond for sig, men kun for saavidt, som den belønnes eller straffes, hvilket jo aabenbar maa undergrave Moralitetens Grundvold. Saasnart Belønning og Straf og ikke min Fornuft er Maalestokken for det Gode og Onde, saa handler jeg ikke mere efter Moralitetens rene Grundsætninger.

Undet. Begrebet om det Vilkaarlige frembringer endog en lav Tænkemaade og befordre slette Handlinger. Naar Belønning og Straf ikke ere nødvendige Følger af Handlingerne, saa kan man og opnaae hiin, uden at have gjort noget Godt, og undgaae denne, om man end har begaaet noget Ondt. Dette skeer ved allehaande List og Kænker, ved Smiger, Bønner og Foræringer. Hvor ofte saadant foresalder til megen Skade for Moraliteten, viser Erfaringen i utallige Exempler.

Da man nu tænkte sig Guddommen i enhver Betragtning som menneskelig (heller ikke den Tid kunde tænke sig den anderledes), og allene tillagde den en høiere eller den høieste Grad Fuldkommenhed, saa var det naturligt, at man ogsaa gjorde dette i Henseende til Vilkaarligheden. Alting beroede ene og allene paa dens Raade. Saaledes forestiller ogsaa den Jødiske Religion Gud som den meest mindskrænkede Despot, og lader ham uddele Lykke og Ulykke, ikke efter Fortjeneste, men efter Behag. Man maatte endog saa meget mere bestræbe sig i denne Mening, som det virkelig synes at gaae til i Verden, lige som om Menneskenes Skjæbne bestemmes af Hændelsen eller efter Lune og Godtbefindende af et Bæsen, der stoler paa sin Magt. Her kommer den ene ved et Sammenstød af gunstige Omstændigheder, der ikke ere hans Magt undergioner.

pludseligen til store Rigdomme, hvi synter en anden, uden sin Skyld og uagtet alle sine Beskræbelses for at holde sig i Beiret, tra den høie Velstand, Fodsel eller egen Flid havde bestjoret ham, ned til den yderste Elendighed. Naar man nu ikke kan finde Grunden hertil i Menneſtens Handlinger eller Forhold, hvor skal man da ſøge den uden i Guddommens Villie?

I Folge denne Tænkemaade bilder man sig ind, at man krænker Guds Majestæt, naar man ſiger, at han umuelig kan lade det Gode ubelønnet og det Onde uſtraffet; hans Magt indſkrænkes i denne Henſeende ved hans egen Villie, thi han vil ikkun det, der ſtemmer overeens med de Love, han ſelv har foreſkrevet Naturen; den Laſtefulde kan ikke ved nogen Bøn, ved noget Offer, ved nogen Forbøn afvende Straffen for ſine Forſyndelser o. ſ. v. Intet ſmigrer en Regent ſaa meget, ſom naar Undersaatterne vente alt af hans Raade; jo mere det lykkes ham at udbrede denne ſlaviske Tænkemaade rundt om ſig, des mægtigere er han. Alſaa meente man ogſaa, at jo friere Raadighed man tillagde Gud, des mere ophviiede man hans Magt.

Naar man antager, at alle Handlinger have viſſe nødvendige Folger, og at diſſe Folger efter Handlingernes Beſkaffenhed ere gode eller onde, nyttige eller ſkadelige, ſaa frembringer

den Handlende selv de gode eller onde Følger og er selv Ophavsmanden til de Belønninger eller Straffe, der uadskillelig ere knyttede til hans Handlinger. Vilde man nu tillægge Gud den høieste Magt (i den nylig ommeldte Forstand), saa maatte man ogsaa udvide den til Følgerne af de menneskelige Handlinger og paastaae, at han efter Behag, ikke efter Tingenes naturlige Grund, men ved sin Magts umiddelbare Anvendelse, forandrer eller afværger disse Følger. Visseligen, en Paastand, der er ligesaa ugrundet, som den er skadelig for Moraliteten!

Da man nu havde fundet et vilkaarligt Forhold i dette Liv anstændigt for Guddommen, saa overførte man det ogsaa uden Betænkning til hiint Liv. Nu blev altsaa Saligheden en blot Raadegave af Gud, og Fordømmelsen kunde nu endog i Dødstimen afvendes ved Bønner og Anraabelse eller endog ved Ceremonier. Fremdeles bleve Belønningerne i Himmelen forfæltte ligesaa vilkaarlige som Straffene i Helvede, og begge afmaalede man med de meest levende Farver.

Den muelige Nytte af disse sandkelige Skilbringer over Himmel og Helvede overveies meget af den visse Skade deraf. Thi om end de Belønninger, der ansees som vilkaarlig Gjengjældelse af Guddommen for, men ikke som natur-

lige Virkninger af Dyden, ofte have gjort et moralsk godt Indtryk paa den store Hob, saa ere de dog underkastede mange Slags Misbrug, og have virkeligen undertiden givet megen Anledning dertil.

Mennesket kan derved paa en indirect Maa-
de forledes til en overdreven Afgtelse for de jordiske Goder, som Moralen derimod overhovedet vil gjøre ham ligegyldigere for. Thi hvori skulde vi sætte Paradises Glæder eller Helvedes Qualer? I Kuldkommenhedens Tiltagelse og Aftagelse? Men naar Besiddelsen eller Mangelen deraf skal gjøre os lykkelige eller ulykkelige hiffet, saa maa den ogsaa her allerede forholdsviis gjøre os lykkelige eller ulykkelige. — Altsaa maa det være i sandeligere Gjenstande. — Men hvorfor skulde Opofrelsen af de Begierligheder være Pligt her, i hvis Tilfredsstillelse min Lyksalighed vil bestaae hiffet? Den Ydmyge, der haaber, at han engang vil blive belønnet med Ære og Herredomme, kan umulig være oprigtig ydmyg. — Mahomed maatte med sit Paradiis nødvendigen opflamme sine Tilhængeres Lyster. — Men end ikke i den fornuftigste Religion kan en alt for omhyggelig Udmaling af, en alt for hyppig Erindring om de tilkommende Glæder eller Qualer (hvor vi jo ikke kjende Forskjellen) undgaae, dels at opfylde vor Indbildningskraft med Billeder af saadanne Fornøielser og Smærter, som vi alle

rede forefinde i dette Liv, og altsaa at forstærke vor Begjerlighed efter hine og vor Afsky for disse, og dels at forvirre vore moralske Begreber, i det vi blive bragte paa at haabe de Ting hist, hvis Berøvelse gjøres os til Pligt heri denne Verden.

Belønninger, der ikke ere naturlige Følger af Handlingerne, kunne og — i manges Dine — af Gud, efter hans for os ubegribelige Valg, knyttes til saadanne Handlinger, hvis Fortræffelighed eller Vigtighed vi ikke indsee. Derfor mangler det og i de Religioner, der udele alle deres Bevæggrunde fra vilkaarlige Belønninger, kun sjelden paa Gjerninger, der have deres Grund i en vilkaarlig valgt personlig Hellighed. Ubetrydelige Øvelser, uden Formaal, uden Følger for Menneskene, ophøies til Dyder, naar de synes at staae i noget Forhold til Gud.

Religionen virker, ligesom ethvert andet moralskt Middel, allene naar man tænker derpaa. De Begreber, der ere vanskelige at gjøre fattelige eller først ved særegne Omstændigheder kunne opvaffes, er det og vanskeligt for Mennesket at opnaae. Derfor gjør og unegtelig den Religion, der formedelsk Haabet om Straffe og Belønninger har Indflydelse paa Menneskene, en hastigere, større og almindeligere Virkning, end den, der tager sine Bevæggrunde fra Betragt-

ningen af den høieste Kuldkommenhed. Dog
 gjør heller ikke den første denne Virkning, uden
 Ideerne om Belønninger ere sandfelige Forestil-
 linger, som Indbildningskraften kan syffelsætte
 sig med. Og netop da staaer den ogsaa Fare
 for at virke tværtimod Hensigten. Enten spænd-
 der den Sjælens Drivesjedre over deres naturlige
 Kraft, opflammer Længselen efter den tilkommen-
 de Verden langt stærkere, end Fornuften tillader,
 opvækker Begjerligheder og Forhaabninger, der
 forstyrre os i vore Forretninger og vor Rydelse
 i den nærværende Verden, eller (paa Grund af,
 at det er tungt at paalægge Imaginationen nogen
 Tømme, saasnart den gaaer uden for Erfarin-
 gens Grændser) giver den Anledning til ganske
 vrangte Forestillinger og utidige Tilbøieligheder.

Fornuftens sande Religion lader vel Men-
 nesket undertiden forblive koldt. Thi hvo er
 fiedse Aand, hvo er Aand nok til at forestille sig
 Sandhederne om Gud med tilstrækkelig Kyrig-
 hed? Den har mindre Indsyndelse paa enkelte
 Handlinger; men den regjerer mere det hele For-
 hold. Formaalet er roligere, Reglerne sikrere
 og mere overeensstemmende. See Garve paa
 anførte Sted.

Ærdommen om vilkaarlige Straffe og Be-
 lønninger havde en stærk Støtte i den Fordom, at
 Dyden ogsaa maatte sætte sine Dyrkere i Besid-

delse af udbortes gode Ting *). Men da nu de udbortes Fordelse (Sundhed, Rigdom &c) ikke ere nogen nødvendig Følge af et dydigt Levned, saa maatte man lettelig falde paa den Tanke: at Gud uddeler samme vilkaarligen uden Hensyn til Menneskenes Forhold, eller lader sig bestemme, ikke ved Menneskenes Handlinger, men af andre og ubegribelige Grunde. For nu imidlertid ikke at ophæve al Forskjel mellem Dyd og Last, og for at bringe Sagen nogenlunde i Ligevægt igjen, antog man, at Dyden i hiint Liv vilde faae fuld Erstatning for den her paa Jorden saandede Belønning, og at Lasten derimod skulde bøde hiffet for den ufortjente Rydelse i denne Verden. Og ligesom man tilforn havde holdt de jordiske Fordelse for en Betsignelse af Gud:

*) I Job disputeres der videløstigen om denne Sætning. Jobs Venner grunde nepop her paa deres Hovedbeskyldning imod hans Gudsfrygtighed, og sige, at han maa være en hemmelig Synder, siden Gud har tilfikket ham saa mange Plager. Job forsikrer, at det visseligen tilsidst (til Belønning for hans uroffelige Hengivenhed til Gud) endnu vil gaar ham vel, og Dramaets Forfatter lader ham virkelig opnaae sin Sundhed, sin Formue &c. igjen, da han ikke ellers troer at kunne retfærdiggjøre Guds Retfærdighed og Godhed.

dommen, for et Beviis paa dens udmærkede Naade, saldt man nu derimod paa det andet Extrem og troede, at et Menneske, der herpaa Jorden, saa at sige, havde affundet sig med Gud for sine Fordringer paa Nydelsen af det Gode, ikke havde noget — uden evige Qvater — at vente i det tilkommende Liv. Saadanne vrangte Begreber maatte nødvendigens have en skadelig Indflydelse paa deres Handlemaade, der overgave sig dertil.

Men Sagen selv, som hiint System om Verdens vilkaarlige og umiddelbare Regjering er bygget paa, har dog Erfaringen for sig. Vi see Dydige ulykkelige og Lasterfulde lykkelige, vi see saa meget i Menneskenes Skjæbne afhængigt af Omstændigheder, hvis Styrelse aldeles ikke synes underkastet deres Magt, og som aldeles ikke synes at staae i nogen Forbindelse med deres Handlinger. Hvor kan man forklare sig dette uden efter hiint System? — Herpaa svares der:

Uvidende Mennesker holde det, der foregaaer i den physiske Verden for umiddelbare Virkninger af Guddommen, og troe altsaa ikke, det retter sig efter bestemte Love, men at Guddommen derved tilkjendegiver Menneskene sin Villie. Skal der, f. Ex. leveres et Feldtslag, og der i det samme indtræffer en Søelformørkelse, saa mis-

billiger Gudsdommen dette Forehavende, og altsaa forlader man paa begge Sider forstrækket Balpladsen. Men hos oplyste Folkeslag har den forstandigere Deel allerede for længe siden været enig om, at end ikke en eneste Naturbegivenhed har sin Grund i Guds umiddelbare Villie, men i Love, som vi for det meste ere bekendte med. Det er altsaa blot en Følge af Uvidenheden, naar man antager, at Guds vilkaarlige Regjering har Sted i den physiske Verden.

I den moralske Verden, d. e. i Menneskenes Handlinger og deres deraf flydende Skjæbne og Hændelser, synes der endnu at herske en større Vilkaarlighed, og er det endnu lettere at flusse sig end i den physiske Verden. Paa den ene Side synes Menneskene at handle frit og efter egen Beslutning, paa den anden erfare de derimod den mægtigste Indflydelse af mange udbortes Ting og sammenstødende Omstændigheder, hvorefter ved Formaalet for deres Handlinger enten hindres eller befordres. Denne Erfaring forledede den vise Salomon til en Ytring, der, anvendt paa det practiske Liv, vilde anrette megen Skade. Han siger: Det er ikke nok til at løbe at være let, til at stride at være stærk, til Underholdning at være vittig, til Rigdom at være forstandig, til Ydelse at være kyndig; thi Lid og Tilfælde møder dem alle (E. Præd. IX, II). — Hvad vilde ikke det blive for en Sædelære, der skulde

opføre sin Bygning paa denne Grundsætning? Alle den menneskelige Mands Drivesjædre maatte jo slappes, al Virksomhed quæles, al Stræben efter moralsk Fuldkommenhed henmes, dersom ikke Kraftens Anvendelse, ikke Duelighed, men Tid og Tilfælde (gunstige Omstændigheder, eller — hvilket er eenstydigt — en højere Magts Godtbeftindende) bestemme vores Vel og Vee. Jeg kjender ingen Lærdom, der vilde mistroste saa meget, ingen der under Ulykker saa letteligen kunde bringe Mennesket til Fortvivlelse som denne. Iffun Uvidenhed og Mangel paa Indsigt i Tingenes Sammenhæng have indført Vilkaarlighed, saavel i det, der foregaaer i den moralske, som i det, der foregaaer i den physiske Verden. Derimod maae Fornuftetroens Grundsætninger være uroffelig faste, dersom vi vilde berolige os i Henseende til den tilsyneladende Forvirring i Menneskenes Skjæbne.

Alt, hvad der skeer, har naturlige Aarsager. Erfaringen berettiger os til at antage dette som en almindelig Grundsætning, efterdi vi hidindtil endnu ikke kjende nogen Virkning, der ikke er bleven frembragt af naturlige Aarsager (Naturens Kræfter), og vi altsaa og i de saa Tilfælde, hvor de virkende Kræfter ere skjulte for os, med største Sandsynlighed kunne antage naturlige Aarsager.

Alle naturlige Kræfter virke efter bestemte Regler, og dette maae vi — fordi

denne Erfaring er ligesaa almindelig som de forrige — ogsaa forudsætte der, hvor vi ikke blive dem vaer.

Alle Aarsager og Virkninger i den physiske og moralske Verden have en saa beundringseværdig og, saavidt vi vide, endnu aldrig afbrudt Sammenhæng med hinanden, at selv de (i vore Dine) ubetydeligste Tildragelser ofte blive Aarsag til de vigtigste Forandringer, til Forandringer, der endog sætte hele Riger i en rystende Bevægelse. At gjenneuskue ganske denne Sammenhæng, det formaaer ikkun den, der har anordnet den, og der efter sin vise Plan har sammenfnyttet Tingene med hinanden. Vi see intet uden enkelte Dele deraf, men af deres Sammenføjelse kunne vi med Grund slutte os til den store Harmonie, der hersker i det Hele. Hvilket Menneske finder ikke, naar han overtænker sit tilbagelagte Liv, de tydeligste Spor af denne Sammenhæng i sin egen Skjæbne? Baade gode og onde Begivenheder, alle uden Undtagelse, føre ham derhen, hvor han skal være, og dette mærker han sjelden, førend han allerede er nær ved Maalet.

I Særdeleshed er der ogsaa den nærmeste Forbindelse mellem de menneskelige Handlinger som Aarsager og Følgerne deraf som Virkninger. Men

deels ere de Løbe, hvorefter disse Virkninger foregaae, os ikke saa bekendte som Løbene for den mechaniskvirkende Natur, deels vente vi os af disse Handlinger mangen engang Følger, som de aldeles ikke kunne have, og deraf kommer det, at vi ansee mangen en Ting for en Hændelse, en Skjæbne eller for en umiddelbar Foranstaltning af Gudsdommen, i hvorvel intet er vissere, end at ogsaa den har sine naturlige Aarsager, om de end ikke ere os bekendte. Fra denne Wildfarelse opkommer da ogsaa den Mening, at Dyden ikke altid gjør os lykkelige, og Lasterne ikke altid gjøre os ulysiske. Thi det, vi kalde Lykke (Sundhed, Formue, loblig Frihed) er ingen nødvendig Følge af Dyden, d. e. af et Forhold, hvorved vore Handlinger stemme overeens med de Indsigter, vi hver Gang have. Endog den Grad Indsigter, vi besidde, bestemmer særdeles meget Følgerne af Dyden. Et Menneſke af indskrænket Forstand og svage Indsigter kan virkelig leve dydig; han kan, f. Ex. troligen iagttage Maadelighedens Forſkrifter, og dog have et sygeligt Legeme at drages med, fordi han i øvrigt mangler de fornødne Kundskaber til Sundhedens Vedligeholdelse; han kan være arbeidsom, og dog, naar han ikke besidder Klogskab og Duellighed, sukke under Nød og Fattigdom: men følger deraf vel, at Dyden ikke gjør os lykkelige? — Ligesaa megen, ja endog mere Indflydelse have Omſtændigheder, der ikke staae i

noget Menneſſes Magt, ſ. Ex. Kødſelen, paa Beſiddellen af den udbortes Lykke. Ved den ſaaer den Ene et ſvagt og ſygeligt, den Anden et robuſt Legeme; den Ene overaſer Kødſelen med Rigdomme og ophøier til Herre over Tuſinde af hans Brødre, den Anden ſætter den paa det nederſte Trin i det menneſkelige ſelfkab, hvor han, ſaa længe han lever, maa kjæmpe med Mangel og Elendighed, ſom ikke Dyden allene formaaer at befrie ham fra. Men kunne vi derfor anklage den?

Den eneſte nødvendige Følge, vi kunne vente af Dyden, er: Tilfredſhed med os ſelv, og i denne Betragtning bliver man ſtedſe lykkelig ved Dyden, ſtedſe ulykkelig ved Laſterne. Imidlertid maa man lægge Mærke til, at denne Tilfredſhed maa flyde af en tydelig Bevidſthed om det Værd, Dyden giver Menneſket; thi en vis, om man ſaa kan ſige, dyriſk Tilfredſhed kan endog, ſom vi ovenfor have viiſt, blive den Laſtefulde, under gunſtige udbortes Omſtændigheder, til Deel. Sund, rig og mægtig, kan han endog under Udvævelſer føle ſig lykkelig, efterdi en ſtærk Legemsbeſtaffenhed og tilſtrækkelig Formue ſætter ham i Sikkerhed for de ſædvanlige Følger deraf. Men han er dog kun i Henſeende til den dyriſke Natur lykkelig (og denne Lykke kan rigtig nok ingen aſtrække ham, da han beraaber ſig paa ſin egen Følelſe); men den

høiere Lykke for et fornuftigt Væsen, Gældsskæ-
den om den daglige Tiltagelse i Fuldkommenhed,
den er han fremmed for. Skal hiin dyriske Lykke
være Menneskets sande Bestemmelse og sidste
Maal, saa kan ingen viis Gudhed have anord-
net Tingenes Gang; thi hiin Lykke bliver ikkun
saa i en saadan Grad til Deel, at de virkelig
kunne føle et Slags Tilfredshed derved; de fleste
stræbe forgjeves derefter, og de saa, der nyde
den i fuldt Maal, paafører den en stor Mængde
Plager og Lidelser. Hvilken en Uretfærdighed
imod den største Deel af det menneskelige Kjon,
dersom der er bestemt det et Gode, som det ikke
kan naae og som det, i Folge dets hele Anlæg,
heller ikke skal naae! I den dyriske Skabelse fin-
des der ingen saadan Modsigelse, og hos Men-
neskene allene skulde den have Sted? — Nei!
Er Mennesket til paa Jorden for at naae noget
vist Formaal, saa maa dette Formaal være af
saadan Bestaaffenhed, at alle kunne naae det, at de
— endstjønt paa forskjellige Veie og i meget forskjel-
lige Tidrum — virkelig maae naae det, eller
snarere, at de bestandigen maae nærme sig det,
uden nogensinde ganske at naae det. Disse Bes-
tingelser opfylder intet Formaal saa fuldkomment
som: Sjæleanlæggenes Udvikling.

Naar vi altsaa spørge: Hvorfor er den Dy-
dige ikke altid lykkelig og den Læstefulde ikke al-
tid ul lykkelig? saa bliver Svaret: Fordi dette

Slags Lykke og Ulykke ikke er nogen naturlig Folge af Dyd og Last, men er afhængigt af udvortes Omstændigheder. Men man kunde nu spørge paa ny: Hvorfor gjorde Gud ikke ogsaa de udvortes Lykke afhængig af Dyden alene (thi at den i Almindelighed er den visseste Vei dertil, vide vi af Erfaring)? — Herpaa lader der sig ikke give noget andet Svar, end: Fordi han fandt dette tjenligt til det Heles Bedste. Men er det tilladt at gøre Formodninger i Henseende til den Uvidendes udforskkelige Beslutninger, saa kunne vi maaskee finde nogen Tilfredsstillelse i den: at han derved har villet opvække Troen paa Udødeligheden, og ved denne Tro forødle Menneskets Aand og befæste det paa Dydens Vei. Virkeligen kan den Tanke: Hvorfor er Du her? lettelsen opstige hos enhver Ketskaften, der har mange Slags Vederværdigheder at stride med i dette Liv. — Men saaledes er det ikke med den, som alting gaaer efter Ønske; enten tænker han i sin Lykkes Lummel aldeles ikke denne Tanke, eller undertrykker han den med Svaret: For at være glad, for, at nyde.

Det forholder sig med Haabet om et tilkommende Liv, ligesom med Troen paa en Guddoms Tilværelse: det lader sig ikke strængt bevise, men er allene sandsynligt, ja det bliver endog kun sandsynligt for den, der føler en Fornødenhed deri; og endeligen lader der sig og opkaste mange

Spørgsmaale og Indvendinger derimod, som ikke tilfredsstillende kunne besvares.

Da Vissheden om vor Tilværelse efter Døden overskrider Grændserne for al vor Erfaring, saa lader den sig aldeles ikke bevise. Men den har dog adskillige Sandsynlighedsgrunde for sig, og deriblandt er den, der tages af Guds Wiisdom og Godhed, den fornemste. Ophører alt med Døden, saa har det menneskelige Liv intet Formaal, som kan være den højeste Wiisdom værdigt; thi hvori skulde vi da antage, at dette bestod? I Nydelsen af den sandfelige Fornøielse? O, hvor knapt — tilmaales ikke den de fleste Mennesker, med hvormange Bitterheder er den ikke blandet for dem? Siengang at tale om, at vi da ikke vare bedre end Dyrene, uagtet dog vor Aands Fortrin lader os formode en langt højere Bestemmelse. Dyret lader sig i Henseende til den sandfelige Nydelse nøie med det Maal, der er bestemt det af Naturen, og af oversandselig Nydelse tilstaaes der det aldeles intet. Mennesket kjender derimod i den sandfelige Nydelse ingen Grændser uden dem, dets egen Fornuft foreskriver det, og uden for Sandselighedens Enemærker viser der sig en umaadelig Mængde rene Glæder for det. Hvortil altsaa disse Anlæg, naar dets Tilværelse ikke strækker sig uden for dette korte Liv? Men disse og flere andre Grunde gjøre allene Indtryk paa den, der er aaben der.

for og hvis Hjerte, forædlet ved Sadelærens Efterlevelse og ophøiet ved Stræben efter Sandheden over det Jordiske, inderliggen higer efter større Fuldkommenhed.

Om denne for os saa vigtige Forandrings egentlige Bessaffenhed, om Overgangen fra dette til hiint Liv og om den Tilstand, vi da ville befinde os i, vide vi intet. Vi vide ikke, om Sjelen faaer et saadant Redskab igjen til Brug, som den har havt her, endstjønt det dog er sandsynligt; heller ikke vide vi Stedet, hvor den da skal opholde sig, hvori dens Forretninger skulle bestaae, hvad Forskjel der vil blive paa den Dydige og paa den Lastefuldes Skjæbne o. s. v. Vel lærer Fornuften os, for saavidt det sidste angaaer, at der maa gives Forskjel, da en Forskjel jo allerede her finder Sted, og at overhovedet hiint Liv vel ikke kan være andet end en Fortsættelse af det nærværende, men dog maae hiffet alle de Forblændelser bortfalde, der have deres Grund i Legemets nærværende Forhold til de Ting, det omgives af. Naar nu dette Forhold — Kilden til Lidelserne for den Dydige og til Glæderne for den Lastefulde — er ophævet, saa maa dette af føde en ganske modsat Tilstand for begge. Den Lastefulde seer sig da med eet blottet for alt, hvad der her gjorde ham Fornøielse, og for ædlere Glæder har han ingen Sands; hans Sjæl er tom for de Indledningskundskaber og uøvet i de

moraliske Dyder, den skulde erhvervet sig her, for at være aaben for og værdig til en højere Lykksalighed. Han befinder sig altsaa (omgibet) maaskee af Gjenstande, hvis Beskuelse bereder den Dydige en ubestrikelig Salighed, en Salighed der end mere maa forøge den Læstefuldes (Værler) i den samme ulidelige Forsatning, hvori vi her see det unge Menneske, der, hensalden til Drik, Spil og andre grove Udsvævelser, handelsviis træffer paa at komme i et Selskab af oplyste Venner af Dyden. Underledes kan Fornuftten ikke forestille sig disse Ulykkeliges Tilstand; thi Guds vilkaarlige Straffe træffe dem jo ikke i dette Liv: hvad have vi altsaa for Grund til at antage samme i hiint Liv? Hvorlænge dette vil vare, og om der vil gives dem Leilighed til at forbedre sig og efterhaanden at opnaae Nydelsen af en oversandselig Lykksalighed, det er Spørgsmaale, der ikke lade sig besvare. Skaberens Wiisdom og Godhed vil sikkerligen vide at opnaae Formaalet med alle Skabninger; men om dette end skeer, saa ville de dog stedse blive langt tilbage efter dem, der allerede herfra medtage et Hjerte, som har Tilboielighed til det Gode.

Af de foregaaende Betragtninger uddrage vi endnu til Slutning efterfølgende Sætninger, for at lette Hukommelsen Erindringen deraf:

Dydens Udbøvelse er Grundvolden for Troen paa Gud og Haabet om Udbødelighed. Jo mere moralsk Godhed Du erhverver Dig, des fastere vil denne Tro rodfæste sig hos Dig. Uden Moralitet er sand Tro umuelig.

Troen paa Gud befæster Hjertet i det Gode. En hei Tanke er det: Ved det Godes Udbøvelse befordrer Du Verdens Skabers Hensigter. Troen paa Gud er en uudsømmelig Kilde til den reneste Fornøielse. Den hele Natur viser sig for os i et glædeligt Lys, naar vi betragte den, som en Enestes Værk, som Billedet af hans Almagt, Blisdom og Godhed. Lov, Tak og Tilbedelse maae udflyde uvilkaarligen fra Hjertet af indvortes Trang, og ikke ansees som nogen Pligt, nogen Tjeneste, vi ere det højeste Væsen skyldige. Kun i første Kald ere de et herligt Middel til Hjertets Forædling.

Gud regjerer ikke Verden umiddelbar, han forandrer intet i Tingenes Gang, efterat han een gang har fastsat den, thi ved en saadan Forandring vilde han gjøre en Tilstaaelse om, at der var noget, han ikke havde forudseet og at han havde gjort sin Plan ufuldkommen. Det er altsaa og daarligt at vente af ham, at han paa sine fortsnyede Skabningers Bønner skulde afvige fra denne Plan, og at han for at føie dem skulde ophæve Naturens Love.

Alt, hvad der er og skeer, henhører til den vel overlagte guddommelige Plan, og alt, hvor stridende imod sit Formaal det end maatte synes os, maa dog tilsidst befordre denne Plan, d. e. befordre det Heles saavel som hver enkelt Skabnings Bedste. Store Revolutioner i Naturen, Jordstælv, Oversvømmelser, hvorved Millioner miste Livet, ansees af os for skrækkelige Ulykker, hvis Afvending vi bønlig beder Gud om; og ham, Stifteren deraf, vare de nødvendige og gode til hans Hensigters Opnaaelse. I den samme Hensigt ere de offentlig privilegerede Mord i Krigene, de lønlige Mord af Banditerne, ja, alt hvad vi kalde Laster og Ulykke, anordnede til et bestemt Formaal af Ham, der overfører det Hele *)

*) Omendkjönt jeg ovenfor, saavidt jeg troer, tilstrækkeligen har retfærdiggjort mig for dem, ne rigtig nok haardt ladende Ytring, saa vil jeg dog her endnu anføre et Vidnesbyrd af en Mand, af hvis Skrive, der fremhæver saa megen ublyst Kjærlighed til Religionen og den oplyste Dyd, at man vist ikke vil have ham mistænkt for at være Fritænker.

„Gud kan ikke ved nogen Ting i Verden hindres i sin Plan, end ikke derved, at frie Skabninger begaae onde Gjerninger. Thi Verdens Hovedformaal er netop, at der skal være frie Væsener, eller saadanne, som kunne gjøre Ondt og Gode ic.“

Dette Formaal er, saavidt vi kunne see, vore Aandskræfters Udvikling og deres Anven-

Nu har Gud forudsæet alle deres Handlinger og de Følger, disse have, og beregnet disse efter det Hele. Han saae, at ogsaa hiin eller denne Skabnings onde Handlinger vilde i Tingenes Sammenhæng have gode Følger for det Hele, og derfor besluttede han at tilstøde dem. Han havde jo ellers kunnet afværge dem, eller, om han vilde, undladet at skabe det Væsen, der fordærvede hans Plan.

Naar der begaaes noget Ondt, bør vi da troe, at der er gjort Indgreb i Guds Hensigt? Da maatte vi jo tvivle paa Guds Almægt og Visdom, og troe, at Gud var afhængig af ethvert Skæbn. Nei, at enhver Følge af en fri Handling er indviklet paa det konstigste i det Hele, det røber netop hans uendelige Visdom. Hvor ganske anderledes er Verdens Rejsning end Drivværkets Anvendelse i en Machine — uendelig underfuldere!

Onde Skabninger forfeile vel for sig selv deres Formaal, — men derunder lider Ingen uden de selv, og de have heller ingen anden end dem selv at tilskrive det. Guds Plan forstyrres ikke i mindste Maade derved; thi det er, som vi have saat, netop hans Plan, at ethvert fornuftigt Væsen skal handle frit.

Imidlertid befordre dog gode Skabninger desuagtet Guds Plan, og ere for saa-

delse til det Godes Befordring. Vi skulle altsaa selv hjelpe til at fremme dette Formaal, og her til paa det fordeelagtigste benytte os saavel af det physiske Onde som af Menneskenes onde Handlinger. Hvor beroligende er det ikke, naar vi ved enhver Modgang, der møder os, selv endog ved vore egne Feil og Daarligheder, — hvilke jo, naar de eengang ere begaaede, dog ikke kunne gjøres ugjorte igjen — have Grund til at tænke: Ogsaa dette henhører til din Skabers vise Plan, ogsaa dette fandt han fornødent, for at lade dig dannes til et fornuftigt Væsen; kun maa du ogsaa lade det tjene dig dertil, kun maa du stræbe derved at blive visere og bedre.

Og endeligen: Opsving ofte — og jo nærmere Du seer dette Livs Endeligt for Dig, des oftere — Din Aand til hine elysæiske Marker paa hiin Side Graven, hvor din Tørst efter

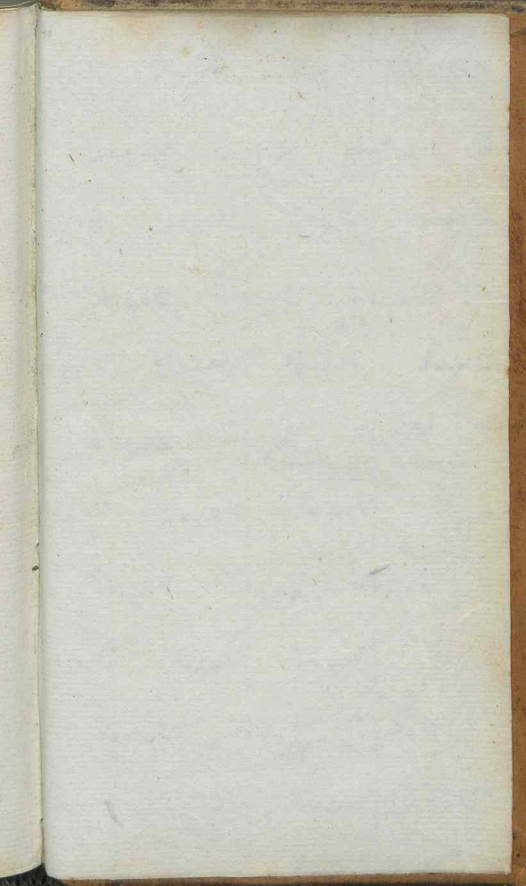
vidt at ansee som Guds Redskaber for sig selv og andre.

Hensigten med deres Handlinger kommer dem selv til Gode, Følgen deraf Andre og det Hele. For den gode Handling have de selv Forrjensesten, for den gode Følge deraf har det guddommelige Forson den. See: Die moralische Wissenschaften, ein Lehrbuch der Moral 1c. Leipzig hos Gösche 1795. Anden Deel S. 251, 252.

Sandhed og Dydens renere Glæde vil blive
slukket fuldkommnere end her.

„Udødelige er' vi, ja! saa sandt som Gud
I denne Sjæl, o Venner! Attraa lagde efter
At vide mere om hans Underværker,
End Jorden med den unge tusindfarved' Vaar
Og al dens Rigdom, Pragt og Ynde viser!
Saa vist er ikke dette korte Liv
Det sidste Formaal for den Sjæl,
Som boer og tænker her i dette Legeme“.

Sischer.

A. Nielsen.

Logik og Kjøfologier.

1871/72.

14. - 205.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 14 8°

1 1 14 0 8 02679 5

+Rex

Logik og Psychologie.

~~~~~

Cursus for Universitetsaaret 1871-72

af

R. Nielsen.

~~~~~

Kjøbenhavn.

Forlagt af J. H. Schnobthes Boghandel.

Louis Kleins Bogtrykkeri.

1871.

184

Journal of Psychology

Volume for January 1911

to

the

Psychologie.

Indledning.

Hvad det i Virkeligheden betyder, at Selvhedens Princip maa indeholde Principet for Andet, at Selvmagt og Magt i Andet maae bekræfte hinanden, at Anden selv maa have Naturen til Grund for at articulere og bære de virkelige Naturanlæg, bliver især indlysende, naar vi betragte

Forholdet mellem Sjæl og Legeme.

a) Dualisme.

Idet Cartesius gik ud fra den Forudsætning, at Sjæl og Legeme vare to uensartede Substanser, Sjælen den tænkende, Legemet den udstrakte Substans, satte han med det Samme en saadan Skilsmisse mellem Selvhedens og Andethedens Væsen, at Bøvelvirkningen blev utænkkelig. Forestillingen om en gjenfærdig physiske Indvirkning (*systema influxus physici*) var kun en foreløbig populær Antagelse, der snart maatte give Plads for metaphysiske Theorier.

Hos Malebranche søges Dualismen hævet derved, at alle Tingsaarfager nedfattes til at være Anledningsaarfager (*causæ occasionales*) for Gud som Tilværelsens eneste virkende Årsag (*causa efficiens*). Forholdet mellem Sjæl og Legeme bliver da som Følge heraf opfattet saaledes, at Gud af enhver Bevægelse i Legemet tager Anledning til at bevæge Sjælen og omvendt (*systema causarum occasionalium*). Det almægtige Selv fik ved uophørlig Indgriben i Tingenes Orden en saa eneældig Indflydelse paa den hele Skabning, at Naturaarfagerne forsvandt og dermed Naturen.

For at sætte Mirakeltheoriens Overgreb en Grændse opstillede Leibniz Væren om den forudbestemte Harmonie (*Harmonia præstabilita*). Grundtanken er, at Gud fra Evighed af har beregnet alle Bevægelser i det Regemlige og Bevægelserne i Sjælen saa nøiagtig, at de to iøvrigt ueensartede Rækker Punkt for Punkt svare til hinanden indbyrdes.

Saa Leibniz bliver Selvhedsprincippet paa eiendommelig Maade udviklet i Væren om Monaderne. Alle tilværende Substanter ere Krafterenheder, hver med sit Anlæg til Selvudvikling. Sjælen er altsaa en Monade, der ifølge sit oprindelige Anlæg er fra sit Synspunkt (*suivant son point de vue*) istand til at forestille den hele Verden (Modsatning mellem Mikrokosme og Makrokosme).

Hvad er Materien? Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal taler Leibniz et dobbelt Sprog, idet han snart stiller sig paa Metaphysikens, snart paa Fysikens Standpunkt.

I metaphysisk Forstand har Materien ingen Realitet; den er fra den subjective Side kun et Phænomen af Sjælemonadens dunkle forvirrede Forestillinger, fra den objective Side kun et Complex af de laveste Monader (*Monades nudæ*). Fra dette Synspunkt er altsaa hele Verden et Produkt af lutter Selvhedsprinciper.

Betragtet fra Fysikens Standpunkt har Materien derimod en umiddelbar Realitet; Andethedsprincippet kommer forsaavidt til sin Ret, som Leibniz ved Bestemmelsen af de mekaniske Bevægelseslove forudsætter Tryk, Stød, Inertie o. s. v.

Dualismens hyderste Consequens er, at de to Systemer af Love, Selvhedslovene (Sjælens Moralløve) og Andethedslovene (de mekaniske Love for Bevægelsen i Legemet) ikke lade sig forene. Den Forestilling, at Sjælen skulde forholde sig til sit Legeme, som en Herre, der havde en Automat til Tjener, er saa monstros, at den uvilkaarlig fordrer Dualismens Opløsning.

β) Identitetslære.

Grundlaget er givet af Spinoza. Den relative Selvstændighed, Cartesius havde tillagt Substanterne, Sjæl og Legeme, er i Forhold til Gud, den absolute Substans, forsvindende. Idet de relative Substanser tabe deres Selvstændighed, tabe de med det Samme deres Substantialitet og forvandle sig til Modificationer (*modi*) af een eneste uendelig Substans.

Det er den ene uendelige Substans med sine til Aand og Legeme svarende Attributer: Tænkning og Udstrækning, der er sin egen (*causa sui*) og alle Tings Årsag. Den ene og samme Tingenes Orden udgjør altsaa en Række af tænkende og en Række af udstrakte Eksisterer (*res*), hine dannende Aandeverdenen, denne Legemverdenen.

Som Modus af Tænkningens Attribut er Mennesket Aand, som Modus af Udstrækningens Attribut Legeme. Det, hvorved Mennesket adskiller sig fra andre Ting, er med Hensyn til Udstrækningen et mere sammensat Legeme, og som Følge heraf, hvad Tænkningen angaaer, en mere sammensat Forestilling. Aanden er Legemets Idee (*idea corporis*). Derfor som det menneskelige Legeme var en Cirkel, saa vilde den menneskelige Aand være hverken mere eller mindre end Ideen af denne Cirkel.

Identitetslæren sammensmelter Selvhedens og Andethedens Principer til et eneste idealt-realt Princip, og maa, for at affinde sig med de virkelige Modsatninger, tage sin Tilflugt til formelle Omskrivninger og tomme Ordforklaringer.

Opfattes Principet umiddelbart fra den reale Side, saa have vi Materialismen. Det organiske Legeme er et Produkt af mekanisk-chemiske Årsagers eiendommelige Begreb-virkninger, og det sjælelige Liv, en Modification af disse Begreb-virkninger, at forklare ved en Omskrivning af det Legemlige (*système de la nature; l'homme machine.*) Op-

fattes det ideal-reale Princip fra det ideale Synspunkt, saa bliver Identitetslæren speculativ.

Den skarpe dialektiske Antithese af Jeg og Ikke-Jeg (Selvhed og Andethed), der giver Fichtes Videnskabslære sin sande videnskabelige Betydning, blev i Schellings Naturphilosophie i den Grad udvandet og neutraliseret, at Aandens Selvstændighed gik tabt, og Naturkategorierne forvandlede til hule Symboler i Læren om „den absolute Identitet“.

Det er Alleenhedens uendelige Virksomhed, der frembringer alt Liv, det naturlige saavel som det sædelige, derved at den i en ordnet Trinrække fuldbyrder „sin historiske Verdensproces“ og med den sin „Selvbefrielse“.

Paa det første (laveste) Trin virker Principet som „Uhs“, i negativ Form som „Thugde“; Produktet er „den uorganiske Verden“.

Paa det andet Trin virker Principet som „irritabel Drift“, i negativ Form som „Sensation“, Produktet er „den organiske Natur“.

Paa det tredje Trin virker Principet som „praktisk Fornuftlov“ eller som „Religion og Stat“, i negativ Form som „bevidst Driftlov“; Produktet er „Menneskeheden Liv“.

At slige speculative Abstractioner, hvormange Omftrivninger man end anvender, og hvorofte man end varierer det forslidte Thema om Naturens alorganiserende Væsenhed, om Universet, der efter mange dunkle Forberedelser og nødvendige Adspredelser i det Elementære omsider samler sig til organisk Enhed og oplader sig til Selvbevidsthed, ere ufrugtbare og i sig selv uvidenskabelige, vil fra Videnskabens nuværende Standpunkt være iøinesfaldende.

7) Identitetsdualismen.

Det Sande i Dualismen er, at Sjæl og Legeme have deres Oprindelse fra modsatte, ueensartede Principer, Sjælen

fra Selvhedens, Legemet fra Andethedens Princip. At Materien i sit Væsen er selvløs, har Physiken een Gang for alle slaaet fast i Læren om Inertien: Inertie og Selvløshed ere eenstydige Kategorier. Det er da ligesaa umuligt at gjøre Livet til en Resultant af physiske Kræfters Samvirken som at aflede Selvet af det Selvløse.

Det Sande i Identitetslæren er, at Sjæl og Legeme, trods deres principielle Forskjellighed, i Ideen selv have deres Oprindelse fra eet og samme Grundprincip, det guddommelige Magtprincip.

Med fuld Ret have Dualismens Repræsentanter fremhævet, at Modsatningen af Sjæl og Legeme nødvendig maatte forudsætte en guddommelig Magteenhed; men da Magtens Begreb i dets oprindelige Selvfordobling endnu ikke var udviklet, ansaar man uden videre Magteenheden for et umiddelbart Udtryk af den overnaturlige Skabermagt; heri bestaar Dualismens Grundvildfarelse.

I Magtens Rige, i Tingenes Verden, er Anlægseenheden, den gennem virkende Naturaarsfager sig articulerende Idee-magt, en Modsatningseenhed af ideel Formaaen og reel Bestaaen, altsaa en Modsatningseenhed af Livsprincip og Materie.

At Livsprincipet i al sin Idealitet er et Magtprincip, fremtlyser deraf, at det indvirker paa Materien: thi et abstract Tankevæsen kan umulig indvirke paa noget som helst Materielt. At Materien fra sin Side kan paavirket af Livsprincipet uden at Stofferne derfor opgive deres physiske-chemiske Natur, beviser, at dens objective Sandhed maa søges i det Magtbegreb, der i de physiske Egenskaber har nedlagt Muligheden til organisk Virksomhed.

Dualismen beroer paa Modsatningen af Magtbegrebets Fordobling gennem Selvhedens og Andethedens Form; Identiteten derimod paa Begrebseenhedens Realitet i begge Former. Eenheden af Selvhedsmagten i det Sjælelige og Andethedens Magt i det Legemlige gjør ikke de to Principer

til eet Princip; men den afgiver det Medium, hvori Livs-
virkksomheden bliver reel, og Materien med sine Muligheder
ideel, det Grundmedium, uden hvilket en organisk Bevel-
virkning mellem Sjæl og Legeme vilde være utankelig.
(Physiologie og Psychologie).

Psychologien i Grundtræk.

Det er Bevidsthedslivet med sin individuelle Naturgrund
og organisk betingede Functioner, hvis Overgang fra Sandse-
bevidsthed til Selvbevidsthed og aandeligt Liv er Psychologiens
Gjenstand. Vi inddele med Hensyn hertil Psychologien i
Væren om det selvbevidste Livs naturlige Grundyttringer, om
dets absolute Indhold og dets absolute Gylldighed.

a) Det selvbevidste Livs naturlige Grundyttringer: Sjæleevnerne.

I skarp Modsatning til den registeragtige Opregnen af
Sjæleevner, hvormed man faa tidt overlæsser de psychologiske
Værebøger, have nogle Psychologer (Herbart) ligesom negtet
Begrebet Sjæleevne Realitet. Men i Princip og Anlæg er
Sjælen lutter Evne. Opgaven er at paavise de forskjellige
Former og Retninger, hvori den ene og samme Grundevne
naturligen individualiserer og forgrener sig.

Selvhedens alleralmindeligste Ytringsform er Fornem-
melse: den fornemmer sig selv, idet den fornemmer sit Andet,
og den bestemmer sit Andet ved at fornemme sig selv. For-
nemmelsen er i passiv Umiddelbarhed en Sandsning, i
ophævet Umiddelbarhed en Reflexion, i activ Umiddelbarhed
en Selvbestemmen (Dialektik af det Active og det Passive).

Som Sandsning er den bestemte Selvfornemmelse en
Følelse (Væren om Følelserne), Fornemmelsen af Andet en
umiddelbar Objectivering gennem forskjelligartede Sandser
(Syn, Hørelse o. s. v.); som Eenhed af Selvfornemmelse og
Fornemmelse af Andet omfatter den sin Umiddelbarhed i

Samkommelse og Phantasie, og hermed begynder Reflexionen.

I Reflexionen frigjøres Sandsebillederne ved Ordet (Sprogets Betydning) til Forestillinger og Almeenbegreber (Forstandslivet) og forklares til Eenhed af det Subjective og det Objective i Tænkningen af det Almeengyldige (Fornuft; Forhold imellem Forstand og Fornuft). Reflexionen fuldender sig i Tænkningen. Men allerede den Maade, hvorpaa Regelbestemmelsen mellem Selvfornemmelse og Fornemmelse af Andet, mellem Selvbestemmelse og Bestemmelse af Andet, forklares i Reflecteren og Tænken, viser, at Fornemmelsens passive Umiddelbarhed oprindelig er activ, at med andre Ord Selvfornemmelse nødvendig forudsætter Selvbestemmelse.

Oprindelig er Selvbestemmelsen, den naturlige Selvyttring, at bestemme som Drift, Vilkaarligheden fremgaaer af uvilkaarlig Tilskyndelse. I det Driften peger mod det Objective, sætter den Selvet i Bevægelse; Driften er Villiens Grund. Men Selvbestemmelsen er reflecteret og klarer sig med Reflexionen til Villie: Villien, der grunder i Driften, ophæver igjen Driften og grunder i sig selv (Egoisme, Egoitet). Den reflecterede Drift er Tilbøielighed, og den hæftige Tilbøielighed Videnskab. Forholdet mellem Drift og Villie sees i Regelbrydning af Videnskab og Villie (Heroisme, Aftetik).

b) Det selvbevidste Livs absolute Indhold: Ideernes Psychologie.

Da Bevidstheden vækkes og udvikles i Tiden ved sandfælsige Indtryk, endelige Fordringer og verlende Interesser, er det naturligt, at den fra Begyndelsen af maa fylbes med endeligt Indhold. Som Selvbevidsthed har den ikke desto mindre et oprindeligt Selv og just derfor et oprindeligt Krav paa et selvgyldigt, absolut Indhold: kun Ideen kan som Idee møtte den hungrige Subjectivitet (Anden og det Andelige).

Hvor naturlig den opvaagnende Selvbevidsthed trænger

til Ideens Indhold, sees af den Oprindelighed, hvormed ethvert begavet Naturfolk begynder med religiøse Forbilleder (Mythologie), sædelige Grunderkjendelser, Stræben efter at give det Oversandselige sandelig Form og bestemme det Almeengyldige. Det absolute Indhold antager nemlig en grundforskjellig Form, eftersom det oprindelig opfattes af Phantasien, af Tænkningen eller af Villien. Form og Indhold gjenneutrænge hinanden saaledes, at den ene i sig absolute Idee formedelst de tre Grundformer bliver til tre Grundideer: Skjønhed, Sandhed, Gudhed.

c) **Det selvevidste Livs absolute Gyldighed: Sjælens Udødelighed.**

Som Organ for evige Ideer maa Selvevidstheden nødvendig have det Evige i sit eget Væsen; herpaa berouer dens absolute Gyldighed, herpaa grunder sig Væren om Sjælens Udødelighed d.v.s. om Personlighedens evige Liv. At Sjælen er udødelig i metaphysisk Forstand, kan allerede sees af Plante- og Dyrelivet; men Forvisningen om en eksistentiel, for Menneskets Vedkommende personlig Udødelighed kan først opnaaes ved klar Indsigt i Forholdet mellem Ideen, navnlig det Godes Idee, og den menneskelige Selvevidsthed. Forsaavidt dette Forhold i sin Almindelighed tydeliggjøres i Videnskaben, kan man jo vistnok sige, at Sjælens Udødelighed lader sig videnskabelig bevise; men da Virkelighedsbetingelserne for et tilkommende Liv falde udenfor al Erfaring, og det rene Tankebeviis folgelig ikke rækker ud over det Metaphysiske, indskrænker Beviset sig, strengt taget, til at godtgjøre Forbringens ethiske Gyldighed, ikke dens Opfyldelse. Den fuldkomne Forvisning om Sjælens Udødelighed er af religiøs ethisk Natur og tjener just til at vise Forskjellen imellem Tro og Videnskab, imellem praktisk og theoretisk Erkjendelse (psychologisk nødvendig Adskillelse af Religion og Videnskab).

